Anul III

Nr. 1

BULETINUL
COMISIEI
MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI
1992

http://patrimoniu.gov.ro

COPERTA I: Stema Ţării Româneşti pe hrisovul lui Constantin Brâncoveanu, din 25 aprilie 1695, pentru Mănăstirea Horezu(Arh. St. Buc., Suluri 9)

COPERTA IV: Biserica fortificată Biertan (sec. XV–XVI)

COLEGIUL DE REDACŢIE

Aurel Botez
Peter Derer
Ştefan Gorovei
Eugenia Greceanu
Călin Hoinărescu
Sergiu Iosipescu
Ion Istudor
Dan Mohanu
Cezara Mucenic
Paul Niedermaier
Constantin Pavelescu
Radu Popa (preşedintele colegiului)
Marius Porumb
Georgeta Stoica
Nicolae Stoicescu
Aurelian Trişcu

REDACŢIA

Elisabeta Ancuţa-Ruşinaru
Marilena Negoescu
Georgeta Pop
Sanda Gusti (macheta artistică şi tehnică)
Dragoş Ardeleanu (secretar de redacţie)

Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice — Str. Ienăchiţă Văcărescu nr. 16, sector 4, Bucureşti, cod 70 528, telefon 15.54.30., interior 115. Administraţia: Direcţia pentru Presă, Publicitate şi Tipărituri (D.P.P.T.), Piaţa Presei Libere nr. 1, sector 1, Bucureşti, cod 71 554, telefon 17 60 10 interior 1405. Abonamente se pot face la administraţie, prin poştă sau virament D.P.P.T., cont 64520608 Banca Naţională a României, Filiala sector 1, Bucureşti şi Oficiile poştale sau difuzorii de presă.

Un abonament anual este de 360 lei (90 lei/număr). Abonamente pentru străinătate prin ORION SRL, Splaiul Independenţei nr. 202 A sector 6, Bucureşti, telefon 17 34 07, FAX (400) — 42 41 69. Tipărit în Bucureşti, la Imprimeria « Arta Grafică ».

Au colaborat: Paul Binder (istoric, Sibiu); Gheorghe Cantacuzino (arheolog, şef secţie DMASI); Peter Derer (arhitect, director DMASI); Hermann Fabini (arhitect, Sibiu): Carol Heitz (arhitect, Germania); Marina Iliescu (arhitect, referent DMASI); Daniela Marcu (arheolog, referent DMASI); Corneliu Mirescu (arhitect); Cezara Mucenic (istoric de artă, şef secţie DMASI); Andrei Pănoiu (arhitect, şef secţie DMASI); Ştefan Petre (student, Facultatea de istorie); Virgil Pop (arhitect, referent DMASI); Radu Popa (arheolog, vicepreşedinte CNMASI); Anne Prache (istoric de artă, Franţa); Tereza Sinigalia (istoric de artă, Institutul de Istoria Artei); Aurelian Stroe (istoric, referent DMASI).

Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice

BULETINUL COMISIEI NAȚIONALE A MONUMENTELOR, ANSAMBLURILOR ȘI SITURILOR ISTORICE

Nr. 1/1992

Anul III

SIMPOZIONUL «BIERTAN-MĂRTURII SEMNIFICATIVE ALE CIVILIZAȚIEI SĂSEȘTI DIN TRANSILVANIA»

PAUL BINDER, *Catedrala episcopală din Biertan* 5
PETER DERER, *Unele aspecte privind conservarea bisericilor-cetăți ale sașilor din Transilvania* 9
HERMANN FABINI, *Biserica-cetate din Biertan* 16
MARINA ILIESCU, *Considerații privind tipologia incintelor de apărare ale bisericilor-cetăți transilvănene* 21
TEREZA SINIGALIA, *Pictură, sculptură și artă decorativă la Biertan* 28
ANNE PRACHE, *Rouen, une ville de France à la fin du Moyen Age* 37
CAROL HEITZ, *Quelques églises fortifiées de France: formes et problématique* 41

MONUMENTE, ANSAMBLURI, SITURI — Atitudini și mentalități

PETER DERER, *Reciclarea fondului clădit* 45

DOSARELE DISTRUGERII

ANDREI PĂNOIU, *Biserica «Sfîntul Nicolae» din Tîrgu-Jiu. Portretele ctitorilor* 56

COMUNICĂRI ȘI RAPOARTE DE CERCETARE

GHEORGHE CANTACUZINO, *Cercetări arheologice la fortificațiile de la Hîrșova* 58

CORNELIU MIRESCU, *Hanul Dobrescu din Chiojdu, județul Buzău* 68

IZVOARE

ANDREI PĂNOIU, *Urmările cutremurului din 1838* 71

ORGANISME NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE

Comitetul român ICOMOS în anul 1991 (Radu Popa) 79

LEGI, REGULAMENTE, NORMATIVE

UNESCO — Convenția patrimoniului mondial 81

ANIVERSĂRI

Pentru o istorie a artei românești — Convorbire cu academicianul Virgil Vătășianu cu prilejul împlinirii vîrstei de 90 de ani (Virgil Pop) 83

CRONICA INTERNĂ

Activitatea CNMASI, octombrie-decembrie 1991 (Cezara Mucenic) 86
Lista contractelor DMASI, 1991 87

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Organizația «Tineretul și patrimoniul» (Ștefan Petre) 114

RECENZII

Aventuri în Orient, recenzie (Aurel Stroe) 115

http://patrimoniu.gov.ro

SOMMAIRE

LE SYMPOSIUM « BIERTAN-TÉMOIGNAGES SIGNIFICATIFS DE LA CIVILISATION SAIXONNE EN TRANSYLVANIE »

PAUL BINDER, *La cathédrale épiscopale de Biertan* 5
PETER DERER, *Quelques aspects concernant la conservation des églises-citadelles transylvaniennes* 9
HERMANN FABINI, *L'église-citadelle de Biertan* 16
MARINA ILIESCU, *Considérations sur la typologie des enceintes de défense des églises-citadelles transylvaniennes* 21
TEREZA SINIGALIA, *Peinture, sculpture et art décoratif à Biertan* 28
ANNE PRACHE, *Rouen, une ville de France à la fin du Moyen Age* 37
CAROL HEITZ, *Quelques églises fortifiées de France: formes et problématique* 41

MONUMENTS, ENSEMBLES ET SITES-attitudes et mentalités

PETER DERER, *Le recyclage de la substance bâtie* 45

LES DOSSIERS DE LA DESTRUCTION

ANDREI PĂNOIU, *L'église « Sfîntul Nicolae » de Tîrgu-Jiu. Les portraits des fondateurs* 56

EXPOSÉS ET COMPTE-RENDUS DES RECHERCHES

GHEORGHE CANTACUZINO, *Les fouilles archéologiques aux fortifications de Hîrşova* 58
CORNELIU MIRESCU, *L'auberge Dobrescu de Chiojdu, le département de Buzău* 68

SOURCES

ANDREI PĂNOIU, *Les conséquences du tremblement de terre de 1838* 71

ORGANISMES NATIONAUX ET INTERNATIONAUX

Le comité roumain ICOMOS dans l'année 1991 (Radu Popa) 79

LOIS, REGLEMENTS NORMATIFS

UNESCO — La Convention du patrimoine mondial 81

ANNIVERSAIRES

Pour une histoire de l'art roumain — Entretien avec l'académicien Virgil Vătăşianu à l'occasion de sa 90e anniversaire (Virgil Pop) 83

CHRONIQUE INTERNE

L'activité de la CNMESH, octobre-décembre 1991 (Cezara Mucenic) 86
Contracts de la DMESH en 1991 87

LA VIE SCIENTIFIQUE

L'organisation « Jeunesse et patrimoine » (Ştefan Petre) 114

COMPTE-RENDUS, EXPOSITIONS

Aventures en Orient (Aurel Stroe) 115

http://patrimoniu.gov.ro

THE SYMPOSIUM «BIERTAN-IMPORTANT EVIDENCES OF THE SAXON CIVILIZATION OF TRANSYLVANIA ....

PAUL BINDER, *The Episcopal Cathedral of Biertan* 5
PETER DERER, *Some Aspects Concerning the Preservation of Fortified-Churches of Saxons of Transylvania* 9
HERMANN FABINI, *The Fortified-Church of Biertan* 16
MARINA ILIESCU, *Considerations Regarding the Typology of the Fortifications at the Fortified Churches of Transylvania* 21
TEREZA SINIGALIA, *Painting, Sculture and Decorative Art at Biertan* 28
ANNE PRACHE, *Rouen, French Town at the End of Middle Age* 37
CAROL HEITZ, *Some Fortified Churches in France: Forms and Problems* 41

MONUMENTS, ENSEMBLES, SITES-Attitudes and Mentalities

PETER DERER, *The Recyclation of the Built Matter* 45

THE FILES OF DESTRUCTION

ANDREI PĂNOIU, *The Church «Sfîntul Nicolae» of Tîrgu-Jiu. The Founders Portraits* 56

RESEARCH PAPERS AND REPORTS

GHEORGHE CANTACUZINO, *Archeological Researches at the Fortifications of Hîrşova Town* 58
CORNELIU MIRESCU, *The Dobrescu Inn of Chiojdu, Buzău County* 68

SOURCES

ANDREI PĂNOIU, *The Consequences of the 1838 Earthquake* 71

NATIONAL AND INTERNATIONAL ORGANISMS

The Roumanian Committee ICOMOS during 1991 (Radu Popa) 79

LAWS, RULES, NORMS

UNESCO — The Convention of World Patrimony 81

ANNIVERSARIES

For a History of Romanian Art — A Conversation with the Academician Virgil Vătăşeanu at his 90th Anniversary (Virgil Pop) 83

INTERNAL CHRONICLE

The NCHMES's *Activity, october—december* (Cezara Mucenic) 86
The DHMES's Contracts in 1991 87

THE SCIENTIFIC LIFE

The Organization "Youth and Patrimony" (Ştefan Petre) 114

REVIEWS, EXHIBITIONS

Adventures in East, review (Aurel Stroe) 115

http://patrimoniu.gov.ro

CATEDRALA EPISCOPALĂ DIN BIERTAN

Le parcours historique de la cathédrale épiscopale de Biertan, grand centre catholique, devenu à la fin du XVIe siècle le plus important évêché protestant de la Transylvanie.

Pentru dezvoltarea arhitecturii religioase, centrele bisericești au avut o importanță majoră. Sediile decanatelor catolice aveau posibilități materiale mai avantajoase decît parohiile, chiar dacă cele din urmă funcționau în centre urbane. Din istoria arhitecturii europene este un fapt binecunoscut că sediile episcopale și cele arhiepiscopale, de obicei, au catedrale medievale somptuoase.

Pe teritoriul Transilvaniei catedrala episcopală din Alba Iulia are rădăcini romanice încă din secolele XI—XII. Catedrala episcopală ctitorită de sfîntul rege Ladislau (în formă slavo-română Sveti Vladislav) din Oradea a căzut pradă ocupației otomane, ca de altfel și catedrala episcopală din Cenad (Banat). Jurisdicția episcopiei transilvănene pînă în sec. al XV-lea cuprindea numai cca 80% din teritoriul voievodatului: Țara Lăpușului, Ținutul Călatei și sudul Transilvaniei erau în afara acestei dioceze. Sașii ardeleni colonizați la început în Comitatul Sibiului (inițialul Siebenbürgen) încă din secolul al XII-lea au fost subordonați prepoziturii Sf. Ladislau din Sibiu [1]. După ce Țara Bîrsei, între anii 1211—1225, a fost stăpînită și colonizată cu sași de către cavalerii teutoni, regele ungur Bela al IV-lea pentru convertirea cumanilor de dincolo de Carpați organizează Episcopia Cumană sau a Milcoviei. În anul 1235 orașele Brașov [2] precum și bisericile catolice din Altland (Țara Veche — deci teritoriul scaunelor Sibiu, Nocrich și Cincu) și Țara Bîrsei aparțineau Episcopiei Cumaniei. Din păcate, catedrala și în general urmele arhitecturale ale Milcoviei au dispărut.

În secolele ce au premers reforma religioasă, sașii din punct de vedere ecleziastic aparțineau de două dioceze: teritoriile colonizate după 1241 din Țara Vinului (Weinland: Scaunele Mediaș și Șeica), Sighișoara, Rupea, Sebeș, Reghin și Bistrița, precum și teritoriile sașilor iobagi din comitate erau subordonate episcopului din Alba Iulia; decanatele sudice Sibiu și Brașov erau subordonate direct arhiepiscopului catolic de Strigoniu [3].

Dintr-un document din 1475 publicat recent, reiese că episcopul Gabriel de Bălgrad avea în subordine următoarele decanate (protopopiate) săsești: Mediaș, Saschiz, Sebeș, Kosd (Rupea), Laslea, Bistrița, Kyralia (Crainimăt), Șeica,

[1] Karl Reinerth, *Die freie königliche St. Ladislaus — Probstei zu Hermannstadt und ihr Kapitel*, în Deutsche Forschung in Südosten, 1942, p. 319—361, 567—597.

[2] P. Binder, *Unele probleme referitoare la prima mențiune documentară a Brașovului*, în Cumidava, III/1969, p. 126.

[3] Georg Müller, *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten 1192—1848*, Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 48/934, p. 3—532.

http://patrimoniu.gov.ro

Reghin, Orăștie, Secașele, Băgaciu, Cenade și Cetatea de Baltă *(decanis ac ecclesiarum rectoribus et plebanis in et sub decanatibus Megiensi, Kyszd, Sebeş, Kozd, Zentlazlo, Bistritz, Kyralia, Schelk, Regen, Zazwarus, Cykisch, Fogsagus, Chzanad et Kikellow et per tinentiis earundem* [4].

Biertanul încă din epoca catolică era predestinat să devină centrul religios al sașilor. Situat într-o zonă viticolă bogată, în centrul geografic al ținutului locuit de sași, departe de principalele drumuri din depresiunea Sibiului și Valea Tîrnavei Mari, Biertanul făcea parte din Scaunul Mediașului și într-un timp concura pentru întîietate cu orașul Mediaș, așezat în lunca Tîrnavei. Biserica hală, cu trei nave boltite în rețea a fost construită în 1492—1516 în stilul goticului tîrziu. Ansamblul fortificat, compus din trei incinte întărite cu turnuri s-a ridicat în secolele XV—XVI [5].

Ultimul pleban catolic al Biertanului, Magistrul Lukas a fost mai multe decenii decanul general al protopopiatelor săsești din ambele dioceze [6]. Mișcarea reformatoare a bisericii săsești pornește din centre urbane: în Brașov a avut în frunte pe umanistul Johannes Honterus, iar la Sibiu pe Matthias Ramser. Confluxul (ședința) Universității Săsești din 1544 constata faptul că Reforma a cîștigat teren în mai toate orașele (civitates). Deci, se vorbește de așezările urbane și nu despre sate și tîrguri. Din cunoscutul discurs al lui Christian Schesaeus din 1580 știm că la Mediaș altarele au fost înlăturate de plebanul Bartholomäus Altenberger, el fiind ajutat în activitatea de reformare de către preotul Vinzenz Aurifaber din Moșna și Franz Salicäus din Biertan [7].

Vechea istoriografie considera începuturile episcopiei evanghelice din Biertan în 1572, iar primul demnitar eclesiastic era considerat Lucas Unglerus. Dintre episcopii rezidenți aici (1572—1850) șapte au monumente funerare în catedrala din Biertan.

Cercetările cunoscutului istoric sas Gustav Gündisch, din 1967, au adus date noi în această direcție. După izbînda Reformei în orașe (1544) reprezentanții vechiului regim catolic nu s-au lăsat înfrînți și au început un masiv contraatac. Din discursul lui Cristian Schesäeus, ținut la sinodul din Biertan (mai 1580), știm că partida catolică a fost condusă de episcopul bălgrădean Johann Statileus, decedat în 1542, apoi de vicarul acestuia, Franz von Mediasch, mai tîrziu episcop de Cenade (+1553). Dintre demnitarii laici cel mai mare susținător al catolicismului a fost locotenentul Georg Martinuzzi — Utiešcenović, el însuși episcop de Oradea. Pentru partida catolică era deosebit de important ca Biertanul, sediul vicarului general, să rămînă în mîinile clerului catolic. În anul 1546 în acest tîrg din Țara Vinului se ducea o luptă internă între Magister Lukas, vechiul pleban catolic, și tînărul predicator cu concepții reformatoare, Franz Salicäus. Magister Lukas este atestat ca pleban de Biertan din 1523 și, cum am văzut, decenii întregi a fost decan general. Chiar atunci cînd nu era atestat în această funcție, el reprezenta preoțimea săsească în problema dijmei bisericești. În anii 1543 și 1546 este menționat în funcția de decan general. Conform notelor cronicărești ale preotului Stephan Heltner din tîrgul învecinat, Richis (Reichersdorf) aflăm că Magister Lukas a decedat la 30 aprilie 1547.

Urmașul său a fost Franz Salicäus, originar din familia sibiană Weidner (Salis în latină înseamnă

---

[4] *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* VII (1474—1486), Herausgegeben von Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad G. Gündisch und Gernot Nussbächer, Bukarest, 1991, nr. 4039.

[5] Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 54.

[6] Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt, *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, III, Kronstadt, 1896 (Kapitelsrechnungen *1543*: magister Lucas decanus generalis erat in vidembach cum 4 parochis sibi iunctis; 1543: magister lucae in Bisthalben; *1547*: Dom. a festum divi Thomae (dec 18) praesentavi venerabili d. mag. Lucae in Byrthallom praesente d. Stephano plebano Ryjvinensi in taxam locumtenentis fl 214 den 28. Ex voluntate et mandate venerabilis d. decani ipse taxam circa festum Thomae ad Byrthallom deduxi, p. 602, 605, 608).

[7] *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiet Rumäniens*, Redigiert von Carl Göllner, Bukarest, 1979, p. 134.

http://patrimoniu.gov.ro

salcie, deci Weide). Patricienii Weidner au avut casă în Piața Mare din Sibiu. Tînărul Franz Salicäus în vara anului 1538 era înscris în matricula Universității, de acum luterane, din Wittenberg. În jurul anului 1545 era deja predicator la Biertan și se pare că ținea predici în « Turnul catolic », cel împodobit cu frescele epocii goticului tîrziu [8]. Comunitatea tîrgului Biertan în anul 1546 l-a angajat pe post de predicator, ceea ce a dus la conflicte cu plebanul catolic. Din socotelile Brașovului aflăm că la 12 septembrie plebanul Lukas, împreună cu fănogiul (judele) din Biertan, a venit la Brașov în problema predicatorului Franz *(venit mahister Lukas Birthalbensis cum villico causa domini Francisci, quem vocaverunt in predicatorem* [9]

Apartenența Biertanului ca sediu al decanului general la credința catolică era atît de importantă încît în această problemă în decembrie 1546 a intervenit chiar și Baratul (călugărul) Gheorghe Martinuzzi, conducătorul efectiv al Transilvaniei. Din scrisoarea în limba latină găsită și comentată de Gustav Gündisch reiese că Baratul condamna jurații Biertanului pentru faptul că vor să-l înlăture pe plebanul lor, Magister Lukas și împotriva tradițiilor și poruncilor Bisericii Mame permit pătrunderea învățăturilor sectare și a falsei credințe în biserica lor, Aceste idei eretice, spune el, sînt cu totul străine credinței catolice și nu se poate permite ca acestea să se răspîndească. Baratul interzice sfatului orășenesc prin amenințarea cu pierderea capului și a averii, ca nu cumva să oblige pe plebanul Lukas la introducerea reformelor. Pe predicatorul Franz Salicäus, care se găsește în mijlocul lor, urgent trebuie să-l gonească și să nu îndrăznească în viitor să angajeze asemenea persoane. În mijlocul lor a fost trimis vicarul episcopal Doctorul Franciscus, care are misiunea să vegheze ca această biserică să rămînă la vechea credință. În consecință, sfatul orășenesc trebuie să asculte ce i se va spune și să nu facă ceva contrar [10].

Față de aceste presiuni din partea conducerii statelor catolice, Universitatea Săsească aflată deja în mîini evanghelice a trecut la contraatac. La 1 ianuarie 1547 magistratul Sibiului, în calitate de for conducător al Universității Săsești, a delegat pe pîrgarii Kaspar Sartor și Augustin Hedwig să meargă la vicarul din Alba Iulia și de acolo să meargă în ținutul Mediașului pentru a verifica orientarea protestantă a fănogilor și preoților *(missis . . . ad vicarium indeque Megyes ratione religionis, utque sacerdos et villicos ipsos animarent ad Constantiam mentis)* [11]

Autonomia teritorială a sașilor a triumfat și în acest caz față de voința puterii centrale: după moartea plebanului catolic Lukas (30 IV 1547) sfatul tîrgului Biertan l-a numit pe Franz Salicäus în postul de pleban (primpreot). În iulie 1547, Franz Salicäus împreună cu fănogii și predicatorii din satul săsesc vecin, Dupuș, au dus tratative în fața magistratului din Sibiu, ce în mod sigur a fost de acord cu atașamentul total față de hotărîrile Universității Săsești din 1545 și 1546, ca toate orașele, tîrgurile și satele să adopte Reforma. Astfel au căzut toate opreliștile în fața biruinței protestantismului în Biertan.

Pentru stabilirea episcopiei luterane la Biertan de o importanță capitală a fost faptul că luteranul Franz Salicäus a moștenit de la predecesorul său catolic titlul de decan general al tuturor protopopiatelor săsești. Taxele obișnuite plătite de preoții din Brașov în anul 1550 au fost trimise de judele Lucas Hirscher decanului general din Biertan. Actul de expediție a fost sigilat de primpreotul Brașovului, Valentin Wagver *(Paschae auxiliante d. parocho Coronensi taxam praesentavi d. Lucae Hyrsero ad Byrthalm*

[8] Gustav Gündisch, *Franz Salicäus. Ein Beitrag zur Reformationsgeschichte Siebenbürgens*, în Geschichtswirklichkeit und Glaubenbewahrung, Festschrift für Bischof D. Dr h-c. Friedrich Müller, Herausgegeben von Franklin Clark Rry, Stuttgart, Evangelische Verlagswerk, p. 209–210.

[9] *Quellen*, III, *op. cit.*, p. 353.

[10] Gustav Gündisch, *op. cit.*, 207–208, 219 (textul latin).

[11] Heinrich Herbert, *Die Reformation in Hermannstadt und dem Hermannstädter Kapitel*, Hermannstadt, 1883, p. 25 nota 4.

http://patrimoniu.gov.ro

decano generali perferendam, sigillu d. Valentini bene obsignatam)[12].

Prin moștenirea titlului de decan general de către primpreoții din Biertan s-au asigurat bazele legale pentru cumularea funcției de preot în Biertan, cu aceea de episcop (superintendent) al sașilor luterani. Deși în timpul vieții Franz Salicäus n-a fost intitulat episcop — doar decan general — în lista cronologică a predicatorului sibian Bartholomäus Fabricius din 1652 citim următoarea constatare: Francicius Saliceus primus episcopus Lutheranorum in Transilvania[13].

În secolele XVI—XVII Biertanul a fost cel mai important centru episcopal protestant din Transilvania. După desființarea episcopiei catolice din Alba Iulia și secularizarea averii și chiar a palatului episcopal, importanța acestui vechi centru scade simțitor. Episcopii calvini nu pot funcționa în sediul bălgrădean al principilor catolici din familia Báthori și superintendenții reformați se instalează la Alba numai din secolul al XVII-lea. Sediul episcopilor unitarieni (aleși la început alternativ din rîndul primpreoților sași și maghiari ai bisericii « Sf. Mihail » din Cluj) era de obicei în casa parohială, care după 1716 trece în posesia catolicilor.

În perioada principatului și, practic, pînă în secolul al XIX-lea episcopiile nu erau organizate pe criterii etnice. Astfel, vlădica român din Bălgrad (Alba Iulia) avea în subordine enoriași români, sîrbi, ruteni și chiar greci. Superintendenții reformați și unitarieni, pe lîngă enoriași și preoți, în majoritate unguri, aveau în subordine (mai ales la Cluj) preoți reformați și unitarieni sași.

Superintendentul, adică episcopul sas din Biertan, păstorea mai toate comunitățile săsești (cu excepția Clujului) din Transilvania. La depunerea jurămîntului de fidelitate la Biertan veneau preoți sași din toate colțurile țării locuite de sași: din Țara Bîrsei, din scaunul Orăștiei, din ținutul Bistriței, din interfluviul Tîrnavelor. Însă tot de episcopul din Biertan depindeau și preoții maghiari subordonați orașelor săsești. Astfel, în « Matricola Ordinatiorum »[14], păstrat la Arhivele Statului din Sibiu, sînt înscriși preoți maghiari aleși să slujească în bisericile din Țara Bîrsei (Șapte Sate, Crizbav și Apața), la Jimbor și Hălmeag din scaunul Rupea, la Săcădate din scaunul Sibiu, la Copșa Mică din scaunul Mediaș și Jeica din scaunul Bistrița, sau din Reghinul Unguresc. De asemenea, subordonate de Biertan erau și comunitățile evanghelice populate de croați și bulgari catolici, care în documentele contemporane erau numiți « *nationes rasciani religia saxonica* ». Astfel de parohii funcționau la Lancrăm în scaunul Sebeș, la Rusciori și Bungard în scaunul Sibiului, sau în satele Cergăul Mare și Cergăul Mic din Alba Inferioară. În secolele XVII—XVIII o bună parte din enoriașii evanghelici de origine sud-slavă aveau româna ca limba maternă. Sînt cunoscute acele cazuri care dovedesc că sașii luterani încă din 1544 au editat în limba română catehismul luteran. Printre subordonații episcopului luteran din Biertan se numărau și sașii Hannes Scherer[15] și Laurentius Fronius, colaboratori ai diaconului Coresi. În acest sens, putem afirma că Biertanul atît arhitectural, cît și cultural depășește sfera săsească și este o capodoperă a întregii țări[16].

PAUL BINDER

---

[12] *Quellen* III, p. 613.

[13] Gustav Gündisch, *op. cit.*, 218—219.

[14] *Catalogus ordinatorium Ministerium Eodesiarum nostrorum*, Bd I (1573—1743), Archiv des ev. Landeskirche A B in Rumänien, Arhivele Statului din Sibiu.

[15] Arnold Huttmann și Pavel Binder, *Geneza Cazaniei a II-a* (1581) *și legăturile diaconului Coresi cu tipografia latină din Brașov*, în Studii de limbă literară și filologie, I, București, 1969, p. 243—258.

[16] Idem, *Contribuții la cunoașterea vieții și activității diacului Lorinț*, în Studii de limbă literată și filologie, II, București, 1972, p. 243—258.

http://patrimoniu.gov.ro

UNELE ASPECTE PRIVIND CONSERVAREA BISERICILOR-CETĂȚI ALE SAȘILOR DIN TRANSILVANIA

Cu referire la Biertan/Birthälm

Après avoir donné quelques repères historiques, l'article propose certaines solutions possibles pour la sauve-garde et la conservation des églises-citadelles des saxonnes de Transylvanie.

Introducere

În anul 1972, sub patronajul UNESCO se semnează la Paris « Convenția privind protecția patrimoniului cultural și natural mondial » intrată în vigoare în 1975. După ce a cochetat cu ideea semnării Convenției (înainte de 1977, DMIA, sub direcția prof. Vasile Drăguț, întocmise o listă de propuneri) România renunță la intenția inițială, evident în urma presiunilor și demersurilor autorităților dictatoriale (după 1974, cînd s-a promulgat Legea Sistematizării și mai ales după 1977, cînd efectele cutremurului au făcut practic posibilă politica de restructurare radicală a localităților, s-a stopat orice cale de extindere chiar și numai a Listei monumentelor naționale). După evenimentele din decembrie 1989, ca reacție la îngrijorarea străinătății față de monumentele din România, în intenția de a corija imaginea noii administrații în exterior, Convenția patrimoniului mondial a fost semnată de președintele Ion Iliescu, în timpul ministeriatului lui Andrei Pleșu, în data de 30 martie 1990 [1]. În baza acceptării Convenției, România a transmis prin intermediul Ministerului de Externe, trei propuneri ale Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice pentru a fi incluse în Lista patrimoniului universal și anume: grupul bisericilor pictate din Moldova de Nord, întregul complex al Mănăstirii Hurezi precum și Cetatea bisericească de la Biertan/Birthälm împreună cu așezarea rurală.

[1] Monitorul Oficial al României, nr. 46

Selecția propunerilor

Demersul privind înaintarea propunerilor pentru Lista patrimoniului universal a fost precedat de discuții cu experți UNESCO, care au prezentat succint criteriile de alegere. Aceste criterii au fost prezentate și în sedința CNMASI [2] cînd s-a stabilit lotul caracteristic pentru fondul monumental din România, din care s-au extras primele propuneri concrete. Atît lotul caracteristic cît și primele propuneri au rezultat în urma unei anchete în rîndul membrilor Comisiei Naționale, ele desprinzîndu-se din confruntarea unui număr de liste. Pentru obiectivizarea selecției, la dispoziția membrilor CNMASI au fost puse și propunerile inițiate de prof. Vasile Drăguț înainte de 1977 (cuprinzînd 15 obiective), ca și o listă a celor mai importante 50 de obiective, sugerate de dr. Gh. Cantacuzino, șeful Compartimentului de Evidență din cadrul Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (listă propusă spre publicare în Bulgaria, în cadrul unei antologii europene). Trebuie totuși precizat că în cadrul selecției rezultate nu s-a ținut în suficientă măsură seama de unele recomandări exprese ale Convenției [3] precum situația contextului, a vecinătății monumentului propus, statutul juridic de proprietate și folosință a zonei de protecție a monu-

[2] Procesul verbal al ședinței CNMASI din 11 sept. 1990

[3] In consecință Compartimentul de specialitate din cadrul UNESCO nu a validat propunerile, solicitînd completarea dosarelor cu elementele încă neclarificate, ținînd de alte autorități decît CNMASI.

http://patrimoniu.gov.ro

mentului (evident în urma delimitării științifice a acesteia), precum și gradul de « reprezentativitate », atributul de originalitate pe care monumentul îl aduce în raport cu patrimoniul național și cel universal (în speță cel european). Nu este exclus ca luarea în considerare a acestor elemente să aducă nuanțări în complexul propunerilor inițiale.

Argumente pentru Biertan

Un principiu general acceptat pentru evidențierea primului grup de propuneri a constat în reprezentarea pe cît posibil a celor trei țări românești, a ceea ce este semnificativ în geografia clădită sau a elementelor inedite (în comparație cu patrimoniul european) din cuprinsul acestora. A fost așadar firesc ca în ceea ce privește Transilvania să se ia în considerație marea familie a bisericilor-cetăți ridicate în satele locuite în trecut de « hospites saxones ». Evident, au fost avansate argumente de ordin general, dar și altele care privesc exemplul de la Biertan/Birthälm. S-a scos în evidența caracterul de unicitate al programului de biserică-cetate în cadrul mai larg al arhitecturii defensive medievale, caracter reieșit din organizarea socială a acestei populații care a sărbătorit recent cea de-a 850-a aniversare a începutului colonizării și cea de-a 800-a [4] aniversare a organizării proprii bisericești. S-a subliniat, de asemenea, în raport cu condițiile prezentate (emigrarea populației care le-a creat și utilizat, schimbările de folosință ce pot interveni, riscul modificărilor sau chiar cel al utilizării drept carieră de materiale pentru construcție), necesitatea păstrării cît se poate de intacte a unor exemplare din acest program de excepție, bineînțeles în corelare cu situl clădit și amenajat înconjurător. S-au enumerat și alte argumente privind ansamblul de la Biertan: valențele amplasamentului ales, înscrierea așezării în tipologia satelor săsești, valoarea urbanistică și arhitecturală a dominantei (cetatea cu biserica evanghelică). Nu în ultimul rînd a contat și faptul că ansamblul de la Birthälm a funcționat între anii 1572—1861 ca sediu al Episcopiei Evanghelice CA din Transilvania.

Context general

Familia bisericilor-cetăți (sau cetăților-bisericești) din Transilvania — cu precădere în sud — s-a ridicat între secolele XIII—XVI în satele locuite de « hospites » beneficiind de un număr de privilegii, primite în schimbul unor responsabilități militare, economice, administrative etc. precise. Locuitorii acestor sate, colonizați în teritorii care pentru ei erau necunoscute, dispuneau de o organizare adecvată, decurgînd între altele din relativa lor autonomie și din sensul adînc al vieții colective [5]. Răspunzînd obligațiilor față de regalitatea maghiară, dar și pentru asigurarea propriilor condiții de existență, ei au inovat un sistem de apărare care pe plan local s-a concretizat în « programul bisericii-cetăți ». Se pare că au existat circa 300 de asemenea complexe de cult și apărare, din care s-au păstrat în stare relativ bună doar aproape 160 [6], multe din ele fiind actualmente în pericol să fie modificate, degradate sau distruse. Acest program se întîlnește grupat în cîteva zone, de regulă în apropierea tradiționalelor trecători ale Carpaților răsăriteni ori sudici: zona Bistriței și Năsăudului/Nősnerland în dreptul Pasului Bîrgău pe Dorna, zona Sighișoara — Rupea/Schenker und Repser Gebiet în dreptul Pasurilor Vlăhița și Ghimeș Palanca, în continuarea Văii Trotușului, zona Brașov — Țara Bîrsei/Burzenland înlăuntrul Cotului Carpaților, în dreptul Pasurilor Oituz în răsărit, Predeal și Bran la sud (corespunzînd văilor Prahovei și Dîmboviței), zona cea mai întinsă dintre Cibin și Hîrtibaciu/Hermanstädttergebiet und Harbachtal accesibilă prin Pasul Turnu Roșu din Valea Oltului (probabil intrarea principală în Transilvania a principalului dușman, armatele turcești), dublate de zona Tîrnăveni-Mediaș/Kokel-

---

[4] * * * *800 de ani: Biserica germanilor din Transilvania* (Catalog), Wort u Welt Verlag, Thaur bei Innsbruc, 1991.

[5] * * * *Siebenbürgen*, vol I, II, Bukarest, 1943.

[6] Hermann u Alida Fabini, *Kirchenburgen in Siebenbürgen*, Kochler u. Amelang Verlag Leipzig, 1985.

http://patrimoniu.gov.ro

Situl Biertan. Scara 1:5 000. Perimetru central și zona tampon de protecție

gebiet (« Hinterland » și pentru grupul Sighișoara-Rupea) și în fine zona Orăștie-Sebeș-/Unterwald, în continuarea Văii Jiului cu Pasul Lainici. Acest teritoriu se întinde pe cca 175 km est-vest, între Prejmer/Tartlau lîngă Brașov și Pianu de Sus/Deutschpien vecin cu Orăștie și cca 150 km nord-sud, între Dumitra/Mettersdorf lîngă Bistrița și Cisnădioara/Michelsberg nu departe de Sibiu [7]. Dintre aceste grupe de biserici-cetăți, unele sînt deja parțial degradate sau distruse (cele din Bistrița-Năsăud), dar și celelalte se află în pericol. Dintr-o statistică publicată acum cinci ani, rezultă că dintr-un număr de 215 biserici-cetăți peste 70 (cca 35%) sînt degradate sau au dispărut (cca 20 nu mai există).

Soarta comunităților

Coloniștii sași au avut de înfruntat de-a lungul istoriei numeroase piedici și greutăți: evoluția programului bisericilor-cetăți reflectînd biografia comunităților, pierderile s-au datorat situațiilor cînd dificultățile n-au putut fi depășite. Probabil că unele sate (deci și biserici-cetăți) au dispărut în timpul invaziilor turcești sau a războaielor purtate în Transilvania pînă la finele secolului al XVII-lea. Trecerea voievodatului sub administrația austriacă (1688) a avut la rîndu-i efecte dezagregante asupra comunităților săsești,

[7] Juliana Fabritius, *Bisericile — Cetăți ale sașilor din Transilvania*, Editura Transilvania, 1980.

http://patrimoniu.gov.ro

ființînd pe baza unei anumite autonomii social-economice. Prin Diploma leopoldină (1691) și mai tîrziu (chiar dacă temporar, dar cu efecte subterane) prin actele normative reformatoare ale lui Iosif al II-lea (Edictul de toleranță, Ordinul referitor la « pămîntul crăiesc » din 1781, împărțirea administrativă din 1783 etc.) este afectat vechiul echilibru confesional prin încurajarea catolicismului, sînt anulate privilegiile, restrînse sau desființate autonomiile de care se bucurau comunitățile săsești. Declinul lor, mai ales în plan economic se accelerează treptat după sec. al XVIII-lea. Revoluția din 1848, deși de factură burgheză, deci îndreptată și împotriva Imperiului habsburgic, capătă prin participarea populației maghiare o importantă încărcătură naționalistă. Poziția pacifistă (și proaustriacă) a sașilor n-a fost uitată de anumite cercuri care, după instaurarea dualismului austro-ungar din 1867, au sprijinit politica de maghiarizare, dînd sașilor o lovitură mortală prin desființarea în 1876 a « pămîntului crăiesc »[8]. Primul război mondial și urmările sale au afectat din nou viabilitatea comunităților săsești. În urma declarațiilor vehiculate la Marea Adunare de la Alba Iulia privitoare la asigurarea drepturilor minorităților, delegații sașilor adunați la Mediaș în 1919 sprijină Unirea Transilvaniei cu Regatul României. Dar pentru cei cca 800.000 de germani prezenți în România după 1918 (la recensămîntul din 1930 cca 750.000, dintre care cca 250.000 de sași) realitatea a fost alta: după secole de împilare, autoritățile și populația majoritară reacționează în defavoarea grupurilor minoritare. Promisa Lege a minorităților nu a fost promulgată și în afara scurtului interludiu al Guvernului condus de Nicolae Iorga (1931) cînd a funcționat un subsecretariat al minorităților, puține principii de la Alba Iulia au fost transpuse în realitate[9]. În fața indiferenței sau a irascibilității majoritare nu e de mirare că unele cercuri ale populației germane au căutat protecție, căzînd sub influența național-socialismului, riscînd să devină un fel de « coloana a 5-a ». Intrarea României în războiul mondial alături de Germania, înțelegerea din 1943 privind înrolarea tinerilor sași, svabi în Wehrmacht etc. vor afecta negativ soarta minorității după victoria aliaților în 1945. Dacă pînă în 1940 (în ciuda unei decelări treptate în deceniile interbelice) comunitățile germane — inclusiv cele săsești din Transilvania — au supraviețuit prin creștere naturală și prin imigrație, după 1944 începe un proces de emigrare care se va extinde treptat punînd sub semnul întrebării însăși continuitatea, deci dispariția acestei minorități din România. Prizonieratul, refugierea alături de armata germană în retragere, expropierea averilor, retragerea drepturilor cetățenești, deportarea în Siberia, condamnările abuzive, transmutarea în Bărăgan, desființarea « Universității Săsești », dificultățile din domeniul învățămîntului în limba maternă, procesul de omogenizare, « vînzarea » emigranților, deturnarea istoriei proprii ș.a.m.d. au constituit pe plan intern tot atîtea motive fundamentale pentru accelerarea emigrării în perioada 1944—1989, cu corolarul imediat al scăderii coeziunii etnice, al spargerii din ce în ce mai multor comunități. Nu trebuie trecute cu vederea activitățile Uniunilor etnice — Landsmannschaften — ca și demersurile unora dintre țările aliate pînă la reflexele tragediilor din fosta URSS, Iugoslavia, Polonia, Cehoslovacia etc. de necomparat cu situația din România, precum și anumite ecouri legislative din RFG[10]. Din păcate situația nu s-a schimbat în măsura necesară după 1989: majoritatea gesturilor, scăpările unor acte normative, indiferența administrației în ciuda declarațiilor Comisiei pentru stabilizarea minorității germane, sau agresivitatea unor cercuri ale populației majoritare, insecuritatea

[8] * * * *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*, Kriterion Verlag, Bukarest, 1979* * * *Istoria României*, vol III, Editura Academiei R.P.R., București, 1964.

[9] Monica Borcan, Adalbert Millitz, *Die deutche Nationalitat in Rumänien*, Kriterion Verlag, Bukarest, 1977. Vezi și vol. *Ce sînt și ce vor sașii din Ardeal. Expunere din izvor competent cu o prefață de Nicolae Iorga. Die Siebenbürger Sachsen. Wer sie sind und was sie wollen. Ediție completată cu traducerea în limba germană și cu o postfață de Paul Philippi*, Viena, Böhlau Colonia, 1969.

[10] Ernest Wagner, *Geschichte der Siebenbürger Sachs* Wort u. Welt Verlag, Thaur bei Innsbruck, 1990.

http://patrimoniu.gov.ro

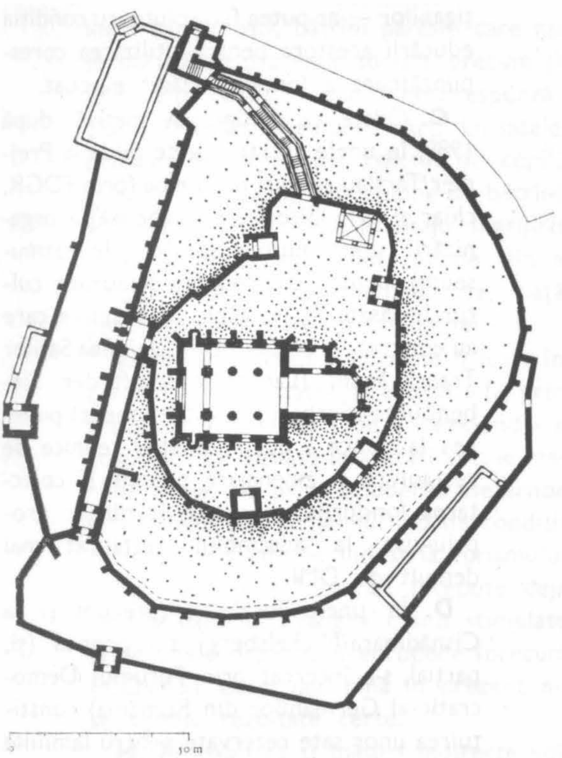

Ansamblul bisericii fortificate de la Biertan/Birthälm din Scaunul de Mediaș, «Ținutul Tîrnavelor»

nu atît economică, cît mai ales culturală și în special fizică, generează în rîndul populației germane, drastic rarefiată, sentimentul că nu mai este dorită în România. Concluzia: valuri succesive de emigrare, dispariția comunităților, părăsirea satelor inclusiv a bisericilor-cetăți!

Posibilități de conservare

În felul acesta, după ce și-au pierdut utilitatea originară (apărarea) și folosințele secundare (depozitare, viață comunitară etc.), bisericile-cetăți au fost sau vor fi părăsite și de urmașii creatorilor lor, de beneficiarii de drept. Aceștia, chiar după schimbarea sau limitarea destinației inițiale, erau interesați de întreținerea bisericilor-cetăți și din alte rațiuni (istorice, culturale, de reprezentare etc.). Trebuie de asemenea precizat că la întreținerea, în unele cazuri la repararea ansamblurilor devenite prea ample pentru posibilitățile comunităților părăsite și rarefiate, au contribuit fie fosta Direcție a Monumentelor Istorice (cum a fost cazul la Prejmer/Tartlau, ulterior la Drăușeni/Draas etc.), fie mai ales Uniunea Sașilor Transilvăneni (Lands-

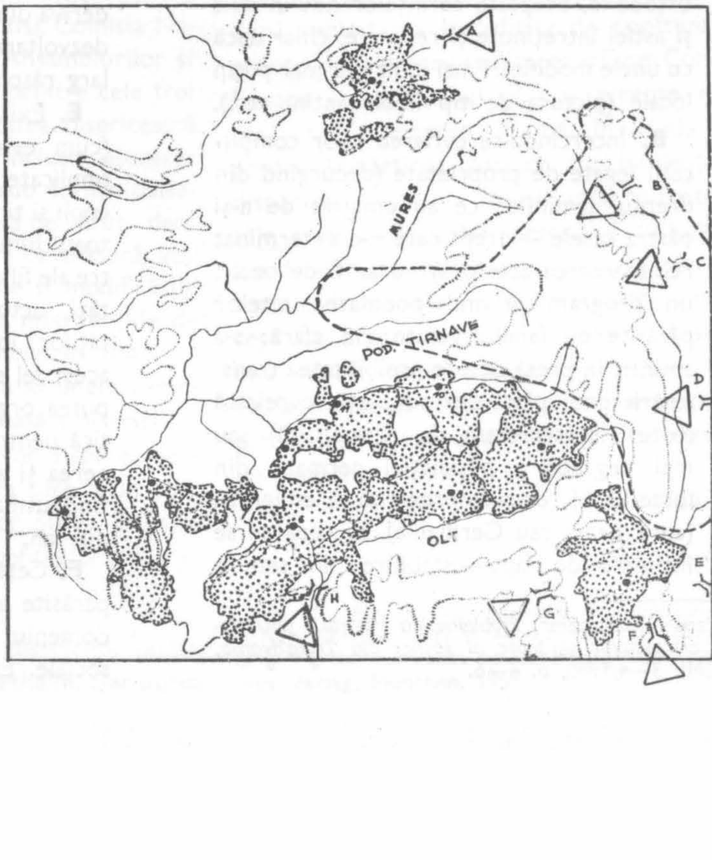

Teritoriul colonizat de sași (Königsboden), împărțit în scaune și districte (la răsărit scaunele secuiești), situat în vecinătatea accesului peste Munții Carpați

mannschft der Siebenbürger Sachsen) sau Ajutorul Diaconic (Diakoniches Hilfswerk) al Congregației Bisericilor Evanghelice.

În absența « beneficiarilor istorici » (comunitățile săsești evanghelice) și eventual în condițiile reconsiderării ajutoarelor din afară, problema conservării bisericilor-cetăți trebuie pusă în alți termeni. Această reconsiderare nu trebuie în mod obligatoriu să implice schimbarea de proprietate: se poate recurge la închiriere și bineînțeles la concesionare pe termene fixe în condiții stabilite prin protocoale între proprietar și utilizator. Dar, în mod cert se impun nuanțări sau chiar schimbări de destinație în ansamblul așezării [11]. În acest sens pot fi amintite unele situații și încercări:

A. Evacuarea populației germane din zona Bistriței la finele ultimului război mondial a condus la două situații extreme: pe de o parte unele așezări, inclusiv clădiri și ansambluri de cult (Petris/Petersdorf Chirales/Kyrieleis, Tîrpiu/Treppen) au fost părăsite ajungînd în stare de ruină, pe de altă parte un număr de biserici evanghelice (nu numai fosta Biserică parohială din Bistrița) au fost preluate de parohiile ortodoxe, adaptate cerințelor noului cult și astfel întreținute și reparate, chiar dacă cu unele modificări mai mult sau mai puțin locale (pictura de tip neobizantin etc.).

B. Încercîndu-se evitarea unor complicații legate de proprietate (decurgînd din dreptul familiilor ce au emigrat de a-și păstra casele — drept care n-a determinat reîntoarcerea acestora) nu ar fi de ocolit un program privind popularea satelor părăsite cu familii venite din afară: s-a amintit în presă despre posibilitatea transferării unei părți din populația evreiască (totuși neinteresată de agricultură) sau mai degrabă a populației germane din fosta URSS, oricum pregătită să emigreze (spre Israel sau Germania). Și ceea ce se întîmplă de fapt — stabilirea în sate a țiganilor — ar putea fi o soluție cu condiția educării acestora pentru utilizarea corespunzătoare a fondului clădit evacuat.

C. Odată cu emigrarea masivă după 1989, în unele așezări, ca de pildă la Prejmer/Tartlau s-a pus problema (prin FDGR, chiar și prin Biserica evanghelică) a organizării unor muzee locale (Heimatmuseum), pentru cuprinderea bunurilor culturale lăsate în România de familiile care au emigrat. În prezent prin Uniunea Sașilor Transilvăneni (Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen) se intenționează punerea la punct a documentației tehnice de restaurare și amenajare precum și colectarea fondurilor necesare lucrărilor propriu-zise la ansamblul restaurat mai demult de DMI.

D. În unele localități (precum și la Cisnădioara/Michelsberg) s-a propus (și, parțial, s-a încercat prin Forumul Democratic al Germanilor din România) constituirea unor sate rezervate pentru familiile de sași din satele unde întreaga populație germană a emigrat. Din diverse surse a rezultat că specificul economic tradițional la Cisnădioara (meșteșugul țesătoriei etc.) deriva din lipsa condițiilor naturale pentru dezvoltarea agriculturii, ocupație în schimb larg răspîndită în comunitățile disipate.

E. Există propunerea unor persoane (cum este cazul la Moșna/Meschendorf) implicate în activitatea unor organizații de copii și tineret („scouts") cu ramificații în toată lumea pentru constituirea unor centre ale filialei din România în bisericile—cetăți, actualmente nemaiservind comunităților locale, rămase fără enoriași. În acest fel s-ar putea colecta fonduri și s-ar putea organiza șantiere de muncă patriotică pentru stoparea degradărilor, întreținerea și amenajarea ansamblurilor, garantînd utilizarea lor pe perioade mai lungi din an.

F. Cetățile-bisericești ca și gospodăriile părăsite ar putea căpăta și destinații din domeniul îngrijirii spitalicești sau ocrotirii sociale. Există numeroși copii orfani, oa-

[11] Paul Niedermaier, *Problematica păstrării patrimoniului arhitectonic țărănesc al sașilor din Transilvania*, în BCMI, 3—4/1990, p. 4—6.

http://patrimoniu.gov.ro

meni handicapați, bătrîni părăsiți care nu se bucură de protecție socială, precum și mulți alții cazați în clădiri necorespunzătoare. Transformarea unor părți din satele evacuate în orfelinate, colonii de copii, azile de handicapați sau cămine de bătrîni ar avea pe de o parte avantajul îngrijirii clădirilor și ansamblurilor, pe de alta a creării unui cadru stimulativ de viață pentru această parte a populației.

G. Nu în ultimul rînd poate fi luată în considerare activitatea de « loisir » fie prin transformarea în case de « week-end » a gospodăriilor situate în așezări vecine marilor orașe, fie prin includerea așezărilor mai îndepărtate și beneficiind de condiții naturale adecvate în industria turismului rural. Asemenea încercări începute deja de Consistoriul Evanghelic sînt stimulate și de unele organizații europene (precum ECOVAST etc.), dar pînă în prezent nu se cunosc rezultate certe.

H. Probabil că și măsuri indirecte vor putea garanta conservarea unora dintre bisericile-cetăți. În acest sens trebuie notat faptul că odată cu semnarea de către România, în 1990, a Convenției pentru patrimoniul cultural mondial, Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice a inclus printre cele trei propuneri inițiale și Cetatea bisericească de la Biertan/Birthälm, inclusiv așezarea și zona înconjurătoare (sub forma peisajului cultural). Rămîne însă de văzut, dacă va fi admisă pe Listă, în ce măsură vor putea fi oprite degradările și modificările și cum se vor materializa intervențiile de restaurare și de întreținere în timp.

Probabil însă că în acest context unele exemplare din familia odată numeroasă a bisericilor-cetăți ale sașilor transilvăneni vor dispărea pentru totdeauna, spre șansa altora care, prin căile enumerate sau altele inedite, vor putea fi translate generațiilor viitoare spre profitul lor cultural.

Concluzie

Evident, conservarea ideală a bisericilor-cetăți, în speță a celei de la Biertan/Birthälm, s-ar putea realiza prin asigurarea continuității de folosință de către comunitățile care le-au edificat. După toate probabilitățile, așa ceva nu va fi posibil, de aceea este obligatorie transferarea către alți utilizatori, care să respecte statutul de ansambluri protejate. Transferul trebuie să fie grăbit, deoarece prelungirea perioadei tranzitorii poate avea drept rezultat degradări și daune mai mari decît adaptarea însăși la noile destinații. Pentru asemenea modificări vor avea loc, atît la nivelul concret al construcțiilor propriu-zise (recompartimentări, adaptări de fațade, reamenajări exterioare) cît mai ales la nivelul, mai puțin concret, al peisajului cultural (începînd cu sonoritatea și scenografia tradițională, pînă la ocupațiile meșteșugărești și economia agricolă, cu toate consecințele ce decurg de aici [12]). De fapt la acest nivel se înregistrează pierderile cele mai importante și este cu totul regretabil că asemenea procese au loc în pragul mileniului al III-lea. Este adevărat, istoria veche amintește multe populații și popoare dispărute împreună cu cea mai mare parte din civilizația și cultura lor. Dar pentru acele timpuri, marcate de lupta pentru existență, aceste dispariții, cel mai ades violente, sînt oarecum de înțeles. Astăzi însă, după renunțarea la politica de confruntare și preocupările pentru realizarea « Casei Comune », Europa nu ar trebui să mai accepte repetarea unor asemenea drame, în ciuda luptei pentru împărțirea zonelor de influență Căci dispariția săsimii din Transilvania, cu toate efectele asupra degradării peisajului cultural și a pierderilor de patrimoniu arhitectonic, reprezintă o dramă. De aici oportunitatea unui concept de protecție globală, pentru că salvarea unui număr de biserici-cetăți (inclusiv a celei de la Biertan/Birthälm prin înscrierea pe Lista patrimoniului Cultural universal) nu este decît un paleativ.

PETER DERER

---

[12] * * * *Eine schöne, lebendige Tradition in Siebenbürgen*, Officina Nova Wien — Budapest, 1985, precum și * * * *Die Festtracht der Siebenburger Sachesen*, Callwey Verlag, München, 1987.

http://patrimoniu.gov.ro

L'auteur présente les étapes et le stade des opérations de restauration executées jusqu'à présent à Biertan, les perspectives et les possibilités offertes pour une prochaine action.

Raport de restaurare

Biertan, un tîrg în mijlocul podișului transilvănean, este situat aproximativ la aceeași distanță, cca 30 km, de orașele Mediaș și Sighișoara. Localitatea este menționată documentar pentru prima dată în 1283, împreună cu alte șapte sate, locuite în acea perioadă de sași. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Biertan a devenit sediul episcopal al bisericii luterane din Transilvania.

Biserica-cetate, care se afla pe un promontoriu la mijlocul localității, este un exemplu tipic de biserică fortificată, cum se găsesc în multe localități din zona Tîrnavelor, în așa-numita Țară a Vinului din Transilvania. Ansamblurile fortificate din localitățile acestei zone au fost executate în secolul al XV-lea și al XVI-lea, împotriva năvălirilor turcești de la sud de Carpați.

La acest monument impresionează nu numai încadrarea armonică în ansamblul localității, dar și substanța originară deosebit de bogată, păstrată de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. Centrul ansamblului este marcat de biserică, o construcție unitară, din primul sfert al secolului al XVI-lea, avînd în principal caracteristicile stilului gotic tîrziu, dar și elemente de arhitectură renascentistă.

1. Distrugeri ale mobilierului în biserică, după cutremurul din 1977, prin căderea nervurilor din boltă.

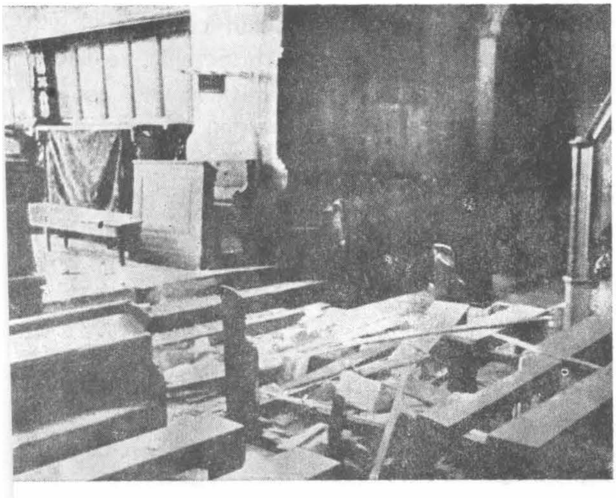

O construcție premergătoare este amintită în 1402, cînd Papa Bonifacius al IX-lea acorda bisericilor « Sf. Maria » din Biertan și celei din Aachen cîte o indulgență. Nu ne sînt cunoscute documente care să ateste începerea lucrărilor la biserica gotică tîrzie. În primul sfert al secolului al XVI-lea sînt însă menționate numeroase cheltuieli pentru lucrări de finisare la biserică. Blazoanele lui Vladislav al II-lea și Johann Zapolya, care se aflau pe portalul de vest, indică faptul, că acest portal a fost construit între 1510—1516. În 1518 sînt specificate cheltuieli pentru lucrări de pietrărie, iar în 1521 se menționează, de asemenea, că s-a lucrat la bolta bisericii. Între 1522—1523 se cheltuiesc sume însemnate pentru meseriașii din Brașov și Sibiu care au lucrat la vitraliile bisericii.

Data 1522 apare într-o inscripție deasupra arcului de triumf al bisericii. Această inscripție a fost restaurată în 1985, cu ocazia îndepărtării unor straturi superficiale de zugrăveală. Este menționat aici și parohul sub care s-a construit biserica, « *venerabilis do[mini] baccalaury johanis* ».

Lucrările de restaurare execuate în ultimul deceniu au devenit necesare în urma cutremurului din martie 1977, cînd s-au produs fisuri și-au căzut porțiuni de nervuri din boltă. Astfel, în 1980 s-a început cu consolidarea bolților prin reboltirea porțiunilor foarte degradate și prin fixarea întregii rețele de nervuri de boltă cu ancore metalice. Apoi au fost reîntregite părți de piatră din ancadramentele ferestrelor și s-au înlocuit geamurile obișnuite cu vitralii cu rondele fixate în rame de plumb. Prin această operațiune s-a schimbat lumina interioară a întregii biserici.

În timpul lucrărilor de restaurare s-a îndepărtat spoiala de var, sub aceasta apărînd în

http://patrimoniu.gov.ro

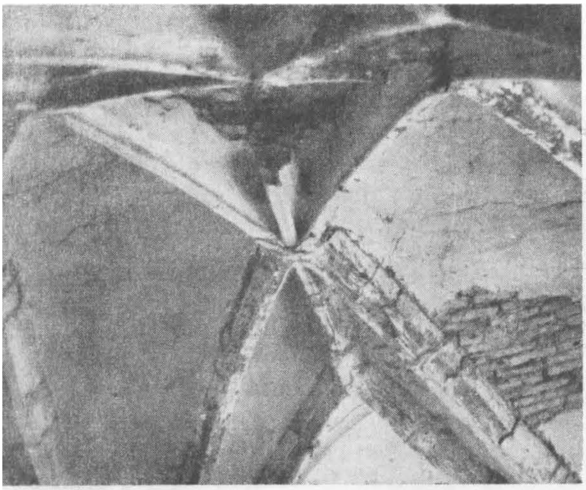

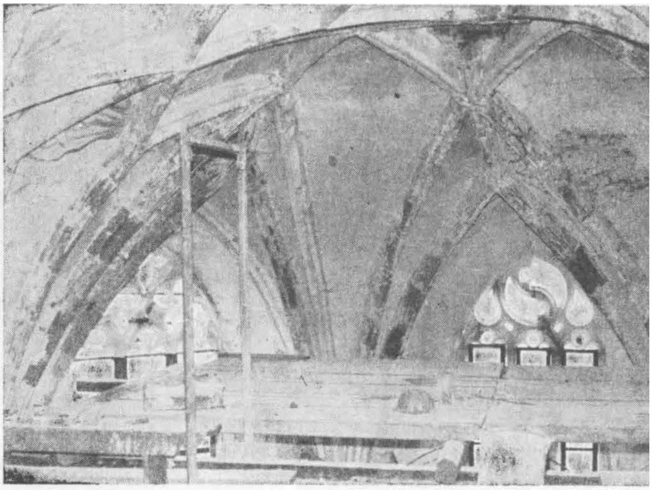

mai multe locuri fresca originară. În bolta corului a apărut o decorație, constînd din raze verzi și portocalii care pleacă din intersecțiile nervurilor. În timpul restaurării au fost decapate și conservate patru cîmpuri din această decorație originară. Celelalte cîmpuri au fost decapate numai în măsura în care zugrăveala nu avea aderență corespunzătoare. În aceste cîmpuri s-a pictat decorația găsită peste zugrăveala ulterioară, lăsînd astfel posibilitatea unei restaurări viitoare, cu mînă de lucru de specialitate, de care nu s-a dispus în condițiile concrete în care s-a lucrat, în perioada de după desființarea DMIA.

Nervurile din cor și navă au fost zugrăvite în culoare ocru deschis, conform urmelor găsite. Pe peretele estic al navei principale, deasupra arcului de triumf, a fost decapată inscripția menționată anterior și alte decorații pictate (două blazoane, un dragon, doi bufoni sub consolele nervurilor).

Printre obiectele prețioase din interiorul bisericii se numără altarul gotic tîrziu, în formă de triptic. El a fost realizat în mai multe etape,

Starea bolților din corul bisericii în 1980.

Bolta cu nervuri din corul bisericii în timpul restaurării. În stînga se vede pictura originară decapată în timpul lucrărilor.

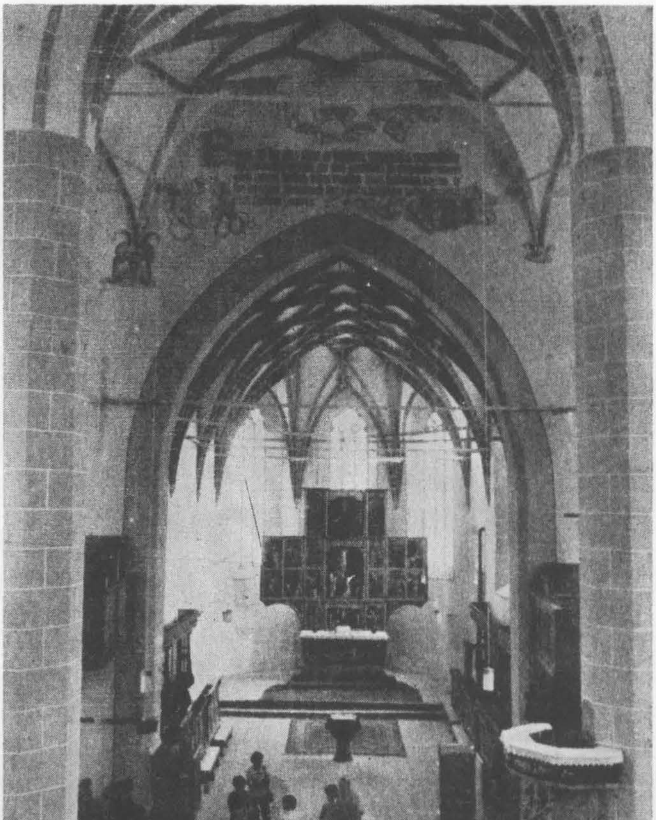

Interiorul bisericii spre est, după decaparea inscripției și a policromiei originare în timpul restaurării din 1986.

http://patrimoniu.gov.ro

Ansamblul Biertan după restaurarea bisericii și a turnurilor din prima incintă.

între 1483—1515. În cursul restaurării celor 28 de panouri păstrate, au fost îndepărtate picturi ulterioare, datînd din secolul al XIX-lea.

Amvonul, probabil opera pietrarului Ulrich din Brașov, care este menționat în 1523 la Biertan, impresionează atît prin reliefurile cu reprezentări de scene biblice, cît și prin decorația cu motive arhitecturale și vegetale deosebit de îngrijit lucrată, în stilul de tranziție între gotic și renaștere. Aici a fost îndepărtat un strat de vopsea de ulei, aplicat în prima jumătate a secolului nostru.

Stranele, realizate conform inscripțiilor gravate în ele între 1514—1523, se numără printre lucrările cele mai valoroase de acest gen din Transilvania. Lucrările de intarsie cu diferite motive (turn de apărare, sicriu, creneluri), care alternează cu ornamente geometrice, sînt delimitate de decorație gotică sculptată. Aici a fost aplicat un tratament împotriva cariilor și au fost reîntregite mulurile gotice (Maßwerk).

Unică în felul ei este ușa sacristiei, la care, în afară de lucrări de intarsie, impresionează și lucrările de feronerie. Sistemul de blocare a ușii în ancadramentul de piatră este o dovadă a artei fierarilor transilvăneni din secolul al XVI-lea.

http://patrimoniu.gov.ro

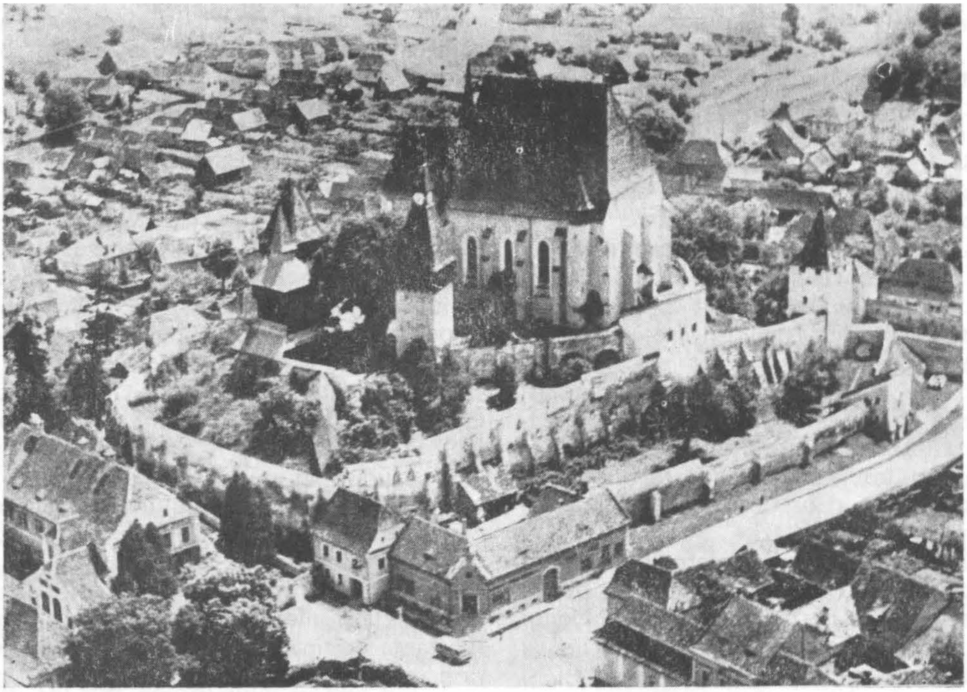

Vedere aeriană a ansamblului dinspre nord—nord-est, 1991.

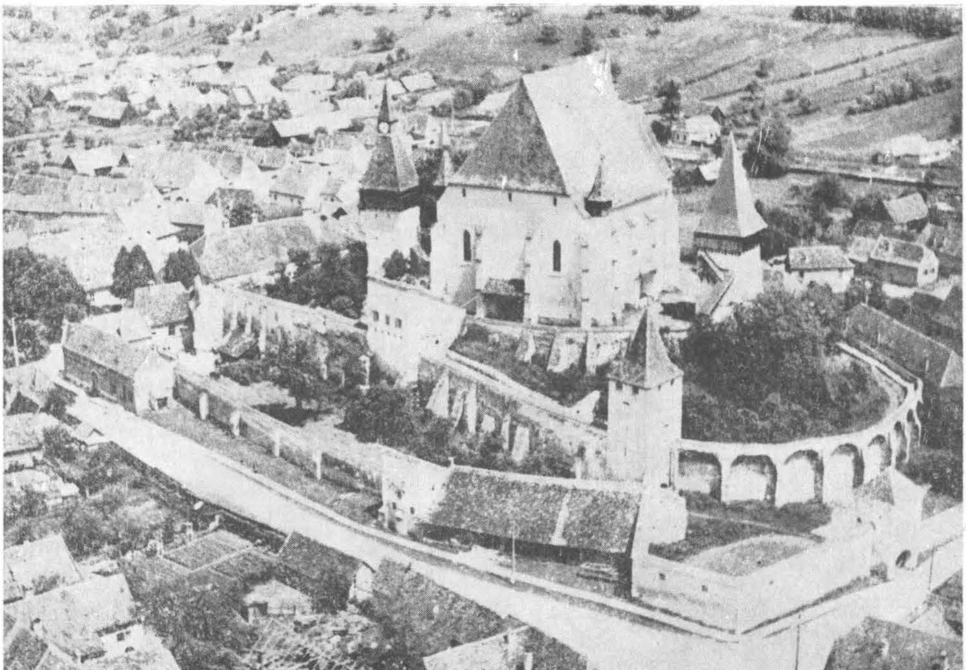

Vedere aeriană a ansamblului dinspre vest—sud-vest.

http://patrimoniu.gov.ro

Lucrările de lemnărie de la ușa sacristiei și a stranelor au fost realizate în atelierul lui Johann Reichmuth, tîmplar din Sighișoara, care la începutul secolului al XVI-lea a lucrat în mai multe comune din zona Tîrnavelor, dintre care menționăm Bagaciu, Ațel, Dupuș și Sighișoara.

De reală valoare artistică este și așa-numitul turn catolic, unde frescele de la parter demonstrează și astăzi priceperea și arta meșterului medieval. Prin construirea unei scări în afara turnului, în locul unde s-a aflat la origine, au fost create condițiile restaurării frescelor de la parter. Această lucrare nu a fost încă realizată.

La nord de biserică se află turnul cu ceas, care este în același timp și turn de poartă pentru incinta interioară a cetății. Centura a doua și a treia au fost de asemenea fortificate cu turnuri de poartă și bastioane, din care majoritatea se păstrează și astăzi.

Lucrările de restaurare la cetatea bisericească din Biertan au fost realizate în condiții destul de dificile, dată fiind desființarea Direcției Monumentelor Istorice în 1977. Toate lucrările au fost făcute exclusiv din fondurile comunității și ale Episcopiei evanghelice din Sibiu. Majoritatea lucrărilor au fost executate de meseriași localnici. Restaurarea altarului a fost efectuată în atelierul de restaurări de altare al Consistoriului Superior al Bisericii Evanghelice, sub îngrijirea doamnei Gisela Richter din Brașov. Lucrările de sculptură în lemn de la altar și strane, precum și acoperișul amvonului au fost realizate de Dieter Paule. El a participat și la decaparea frescelor și picturilor din interiorul bisericii.

Restaurarea cetății bisericești din Biertan arată că, în condiții destul de vitrege, cu mijloace umane și financiare deosebit de reduse, în schimb cu suficient timp și multă angajare a celor implicați, se pot obține rezultate remarcabile.

Pentru viitor ar fi de dorit ca într-o nouă etapă de restaurare, sub directa îndrumare a DMASI, să se treacă la abordarea unor lucrări de restaurare cu grad înalt de dificultate, ca de exemplu frescele din turnul catolic, sau restaurarea pieselor de piatră degradate de la portale, soclu și ferestre.

Dată fiind valoarea ansamblului atît sub aspect estetic, cît și informativ istoric, și mai ales prin substanța originară păstrată, o astfel de restaurare ar fi indicată, cu atît mai mult cu cît monumentul de la Biertan a fost propus să fie trecut pe lista UNESCO a patrimoniului mondial.

Dr. HERMANN FABINI

http://patrimoniu.gov.ro

CONSIDERAŢII PRIVIND TIPOLOGIA INCINTELOR DE APĂRARE A BISERICILOR — CETĂŢI TRANSILVĂNENE

Une présentation des types d'enceintes de défense des égalises-citadelle de Transylvanie, investigués chronologiquement.

Fortificaţiile reprezintă pentru societatea evului mediu un program arhitectural de o deosebită importanţă. Existenţa în Transilvania a numeroase fortificaţii: cetăţi, castele fortificate, incintele fortificate ale oraşelor şi mai ales cetăţile şi bisericile fortificate ţărăneşti, constituie o trăsătură specifică a arhitecturii sale medievale.

Spre deosebire de oraşe, în care întreaga suprafaţă locuită era încercuită cu ziduri de incintă, locuitorii satelor, fiind în număr mai redus, trebuiau să se limiteze la un spaţiu mai restrîns, cel mai indicat fiind incinta din jurul bisericii, aceasta din urmă, prin măsuri de fortificare urmînd să preia rolul donjonului din cetăţile cavalereşti.

Analizînd modificările suferite în timp de construcţiile de fortificaţii, observăm că ele nu decurg din schimbările stilului arhitectural corespunzînd unei anumite faze a istoriei arhitecturii, ci sînt în directă relaţie cu evoluţia tehnicii de atac şi defensivă — aceasta avînd repercusiuni directe asupra formei în plan a incintelor, a dimensiunilor zidurilor, a dispozitivelor de apărare şi a materialelor de construcţie folosite.

În legătură cu aceasta reamintim că primele fortificaţii, urmînd o milenară tradiţie locală, erau cetăţile din valuri de pămînt, cu palisade şi şanţuri. Cetăţile de piatră au apărut în prima jumătate a sec. al XIII-lea, cunoscute fiind: lîngă Alba Iulia — cetatea Vurpăr; în valea Sebeşului — cetatea Sasciori; în Mărginimea Sibiului — cetăţile Jina, Tilişca, Orlat.

După marea invazie a tătarilor din 1241 se ridică, cu îngăduinţa regală, numeroase reşedinţe nobiliare fortificate, fortificaţii de oraşe, cetăţi ţărăneşti de refugiu ce adăposteau mai multe comune. Acestea, situate în locuri inaccesibile, pe culmi de deal, au fost abandonate, multe dintre ele în momentul în care au apărut bisericile fortificate.

Biserica-cetate Homorod, jud. Braşov — vedere generală.

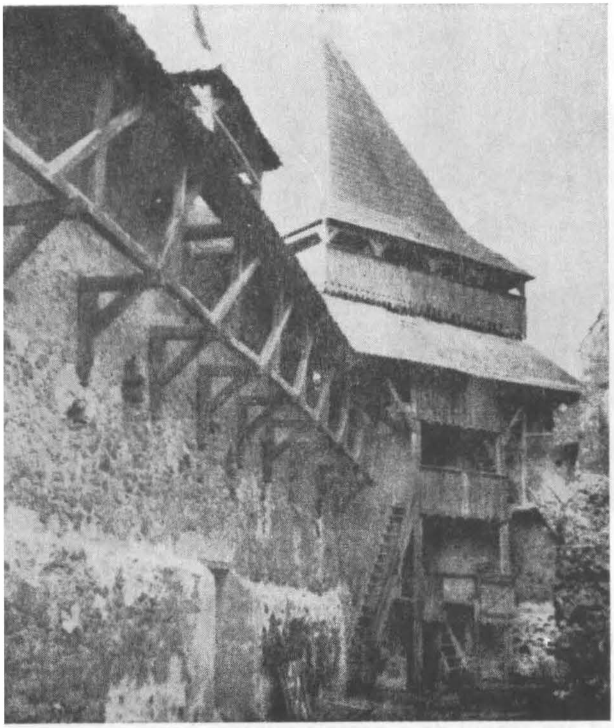

Drum de strajă pe console de lemn la biserica-cetate Homorod, jud. Brașov.

La Sînpetru, zwingerul a fost dublat, cetatea compunîndu-se din trei incinte concentrice.

La cetățile de șes apărea și un alt obstacol: șanțul cu apă (la Prejmer lățimea șanțului ajungea la 18 m), șanțuri uscate (Bratei), sau terenuri mlăștinoase (Agnita). Accesul se făcea printr-un

Turn și porțiune de incintă (la Hărman, jud. Brașov) guri de păcură rezolvate în grosimea zidului.

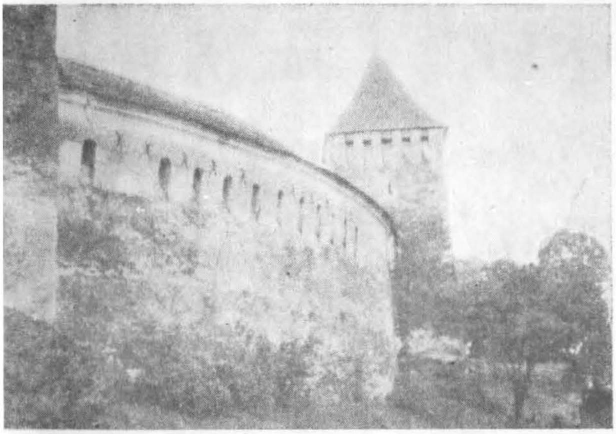

pod ridicător cu o porțiune mobilă în dreptul porții.

Cetățile așezate pe deal foloseau configurația terenului în scopuri strategice. Caracteristică pentru acest tip este biserica cetate Biertan, la care prima incintă interioară înconjoară marginea platoului, adaptîndu-se formei neregulate a reliefului. Această incintă cu patru turnuri (turnul primăriei, turnul ceasului, turnul mausoleu și turnul catolicilor) datează din sec. al XIV-lea, fiind anterioară actualei biserici.

Contemporan cu biserica este al doilea zid de incintă, care înconjoară colina pe la mijlocul pantei, destul de înclinate, de unde derivă și particularitățile lui constructive, cu înălțimea considerabilă dinspre exterior.

În sec. al XVI-lea și al XVII-lea, pe laturile S și E și pe latura V se dublează fortificația cu al treilea zid de incintă, spațiul închis de acestea fiind controlat de cîte un turn.

Amenajarea zwingerelor avea și scopul măririi spațiului ocrotit (de exemplu pentru adăpostirea animalelor) și se construiau acolo unde se permitea extinderea spațiului fortificat.

Tot din necesitatea lărgirii spațiului ocrotit apare un tip destul de răspîndit de incintă fortificată, reprezentat printr-o incintă circulară înaltă avînd adosate pe latura interioară un șir de cămări pe unul sau două niveluri (Prejmer, Hărman, Miercurea Sibiului etc).

Ca urmare a înmulțirii populației ce trebuia adăpostită în caz de primejdie, apare tipul cetăților cu curți rectangulare juxtapuse (Chirpăr, Ighișul Nou, Moșna, Cristian-Sibiu).

Dispozitive de apărare proprii curtinelor

După cum formele în plan ale incintelor dovedesc permanenta adaptare la evoluția tehnicii de asediu, același lucru îl putem constata și la dispozitivele de apărare împotriva atacului de departare sau apropiere.

Zidurile de incintă erau prevăzute cu drumuri de strajă a căror rezolvare putea fi: în grosimea zidului (Prejmer), pe arcade de zidărie (Moșna), parțial pe zid, parțial pe console.

Drumul de strajă asigura accesul la dispozitivele de apărare: gurile de tragere (folosite împotriva atacului din depărtare), a căror formă se modifică odată cu tehnica de luptă — înalte și înguste la cele pentru arcași, sau avînd formă de gaură de cheie sau dreptunghi alungit la cele pentru armele de foc.

Pentru lupta din apropiere erau utilizate burdufurile de păcură, de origine orientală, rezolvate în grosimea zidului sau aplicate pe

http://patrimoniu.gov.ro

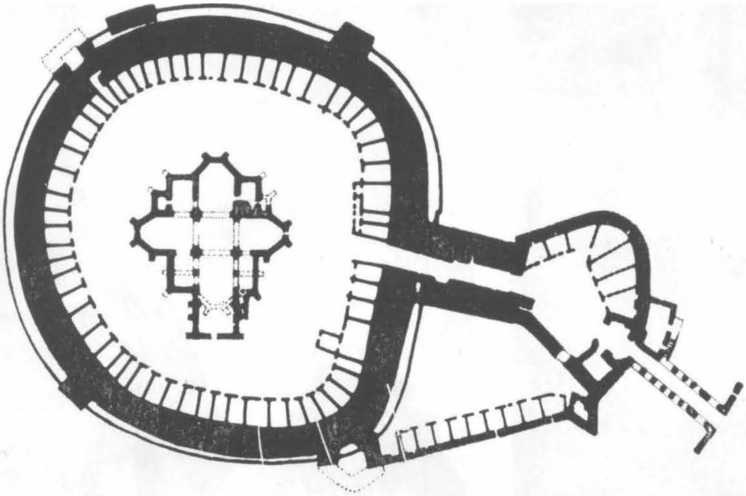

Biserica-cetate Prejmer, jud. Braşov — plan incintă

zid, avînd partea scoasă în consolă liberă iar pe latura frontală o fereastră de tragere.

Un important rol de apărare în cadrul cetăţilor îl aveau turnurile, asigurînd controlul flancurilor. Mai înalte în sec. al XIV-lea şi al XV-lea, ele îşi reduc în timp numărul de niveluri şi forma acoperişurilor. Apariţia acoperişurilor în pupitru reprezintă o modificare intervenită în sec. al XVI-lea, cele sub formă de coif fiind vulnerabile la tirul armelor de foc. Tot din motive strategice, intrările la nivelurile inferioare ale turnurilor erau separate. Ieşite din planul zidurilor şi prevăzute cu guri de tragere pentru foc razant dispuse pe mai multe niveluri, turnurile reprezentau un dispozitiv de apărare deosebit de important, ele putînd totodată să aibă în

Biserica-cetate Prejmer — zidul de incintă văzut din interior.

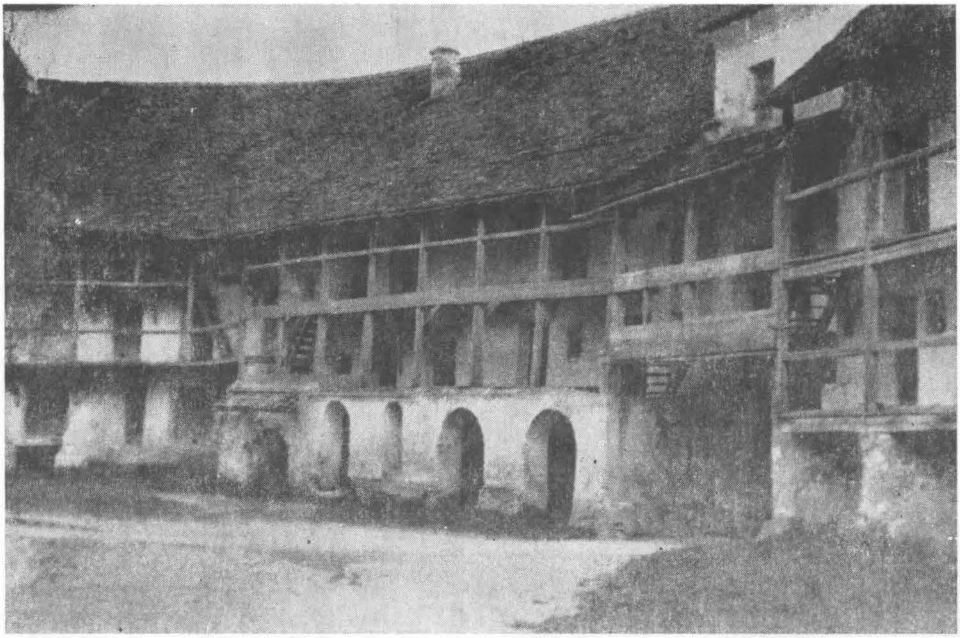

http://patrimoniu.gov.ro

Zidul de incintă la Rotbav, jud. Braşov — burdufuri pentru păcură ieşite în consolă.

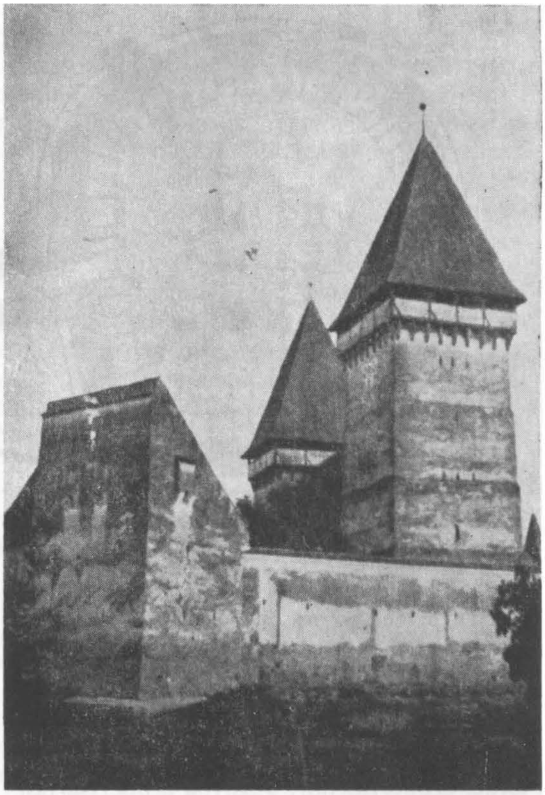

Turn cu acoperiş în pupitru — incinta fortificată Dealul Frumos, jud. Sibiu.

Incinta bisericii Valea Viilor, jud. Sibiu — drum de strajă pe arcade de zidărie.

http://patrimoniu.gov.ro

cadrul unei incinte diferite întrebuințări (atestată prin denumirea turnurilor), activitatea unei comunități putînd astfel continua și în timpul asediilor.

Implicații în tehnica construcției

Tehnica militară a influențat și tehnica construcției anumitor dispozitive. Împotriva atacului prin minare, o atenție deosebită se acorda tehnicii execuției zidurilor de incintă, a căror grosime și rezistență se opunea atacurilor. La cetatea Drăușeni zidul de incintă are la bază blocuri mari de piatră, împotriva atacului prin minare.

Drumurile de strajă se puteau rezema pe console de lemn, pe contraforți sau arcade din zidărie. Parapetele drumurilor de strajă care asigurau apărarea bazei bisericii și a turnurilor erau inițial din scînduri. În secolele XV—XVI parapetele se realizează din cărămidă (fachwerk) deoarece aceasta este mai rezistentă la impactul gloanțelor.

Folosirea cărămizii pentru construirea zidurilor de incintă a condiționat o nouă formă de sprijinire a coridoarelor de apărare. Urmînd modelul fortificațiilor orășenești, s-a preluat soluția arcadelor semicirculare late pe care s-a așezat drumul de strajă.

La cetățile așezate pe dealuri (Biertan), arcadele sînt dispuse la partea exterioară a zidului, avînd și rol de zid de sprijin a părții inferioare; în unele cazuri între arcuri și ziduri apar burdufurile de păcură.

Alcătuite astfel ca adevărate citadele, bisericile cetăți, ivite din vitejia și voința de a rezista a constructorilor lor, fac parte din istoria zbuciumată a acestor locuri de atîtea ori pustiite și devastate de năvăliri vrăjmașe.

Fără a epuiza multitudinea aspectelor care caracterizează programul acestei categorii de monumente, am încercat în cele prezentate să atrag atenția asupra modului în care elemente de arhitectură militară, întîlnite de altfel la toate construcțiile de această factură ale epocii, au fost preluate și adaptate.

Aducînd mărturii despre puterea de creație, forța și ingeniozitatea populației săsești din acele vremuri tulburi, bisericile-cetăți transilvănene constituie un capitol însemnat al arhitecturii medievale de apărare de pe teritoriul țării noastre.

MARINA ILIESCU

Turnul cu ceas al bisericii-cetate Biertan — detaliu, galerie de apărare cu parapet de lemn.

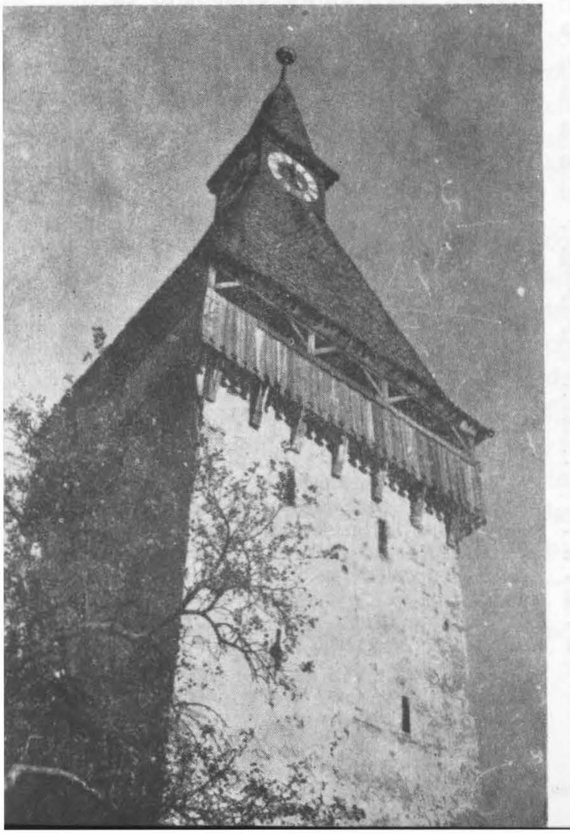

Turn de incintă la biserica Dealul Frumos — detaliu, parapet de zidărie în tehnica «fachwerk».

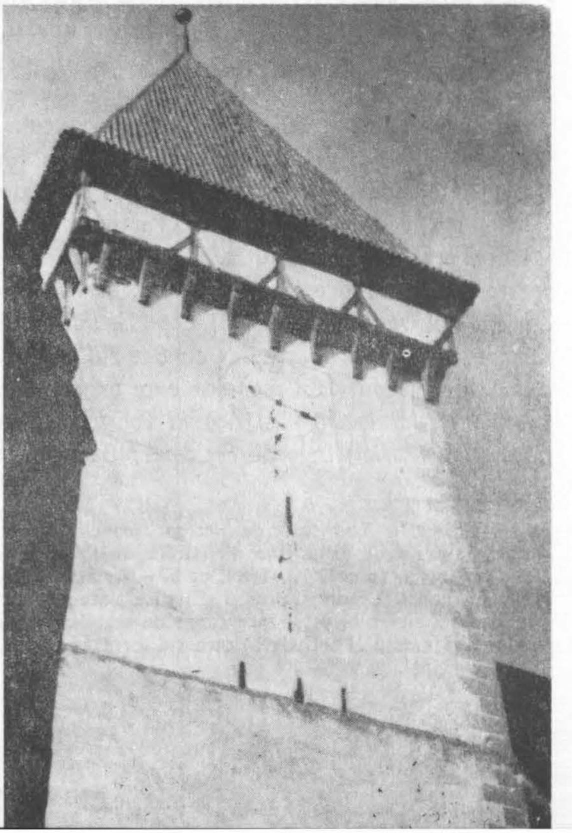

http://patrimoniu.gov.ro

Les éléments d'art plastique qui embelissent l'ensemble de Biertan: le rétable gotique, les stalles, la porte de la sacristie sont décrites et analysés avec finesse.

Cea mai importantă operă pictată păstrată în ansamblul fortificat de la Biertan este marele altar poliptic plasat în sanctuarul puternic luminat de înalte ferestre gotice tripartite de factură flamboaiantă. Altarul, restaurat în anii 1976—1983 în atelierul din Brașov al Consistoriului Evanghelic, este o piesă complexă, alcătuită din trei părți pictate și dintr-un coronament sculptat à jour, avînd aspectul unei dantelării fine. Dimensiunile generale și programul iconografic al celor trei părți — deosebite stilistic, dar unite prin tematica fiecăreia dintre ele — indică o comandă specială pentru această biserică închinată, înainte de Reformă Fecioarei.

Partea cea mai veche a altarului este cea mediană [1], gravitînd în jurul scrinului central, care astăzi adăpostește o *Răstignire*. După indicațiile oferite de decorul laturii de fundal a scrinului — imitația prin pictură a unei draperii de brocart, surmontată de o cunună — aureolă de raze — aici se afla la origine o statuie a Mariei, distrusă probabil în momentul în care Biertanul devenea, în 1587, sediul episcopal luteran al sașilor transilvăneni. Partea «de sărbători» a marelui poliptic, vizibilă cînd altarul este deschis, reprezintă ilustrarea, în 12 scene, a ciclului *Vieții Mariei și al Copilăriei lui Iisus*, încheiat în mod neașteptat cu *Botezul*. Succesiunea pe orizontală a scenelor este următoarea: *Întîlnirea lui Ioachim cu Ana la Poarta de Aur; Nașterea Mariei; Logodna Fecioarei; Bunavestire; Vizitația; Nașterea lui Iisus; Prezentarea la templu; Închinarea magilor; Circumciziunea; Fuga în Egipt; Iisus la 12 ani în mijlocul învățaților Templului; Botezul*. Scenele sînt grupate pe două registre, cîte patru pe aripile mobile și cîte două pe cele înguste, fixe, care flanchează scrinul. În penultima scenă a ansamblului, semnificativ aleasă, pe o carte energic ridicată de un personaj masculin plasat exact sub mîinile împreunate ale Fecioarei, se citește anul 1483, într-un context de litere încă nedescifrat [2]. Stilistic, ansamblul aparține goticului tîrziu. Cu 16 ani în urmă, s-a încercat plasarea lui în succesiunea altarului de la Schottenstift din Viena (datat 1469-c. 1475), pornindu-se de la asemănarea — ce merge uneori pînă la detaliu — a unora dintre compoziții cu ciclul «de sărbătoare» al acestuia; s-a afirmat drept certă folosirea operei austriece ca model dar s-a presupus realizarea piesei transilvănene într-un atelier din Mediaș, oraș în care va fi fost pictat și polipticul *Patimilor* din biserica Sf. Margareta, la rîndul său interpretînd ciclul cu temă similară de pe partea «de săptămînă» din același altar vienez [3].

Aceste atribuiri nu iau însă în calcul cealaltă față a polipticului din Biertan, destinată zilelor obișnuite din săptămînă, vizibilă cînd aripile mobile se închid peste scrinul central, oferind

---

[1] T. Sinigalia, *Le retable de Biertan. Nouvelles recherches*, în «Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts», tome XXI, 1984, p. 57—81. Studiul cuprinde o analiză iconografică și stilistică a acestei părți mediane a altarului ca și încercarea de stabilire a surselor și a mediului artistic în care s-a format meșterul său principal.

[2] H. Krasser, *Die birthälmer Altartafeln und die siebenbürgische Nachfolge des Schottenmeisters*, în vol. „Studien zur siebenbürgischen Kunstgeschichte", București, Edit. Kriterion, 1976, p. 193—214. Acesta este primul autor care datează altarul în 1483 și îl pune în relație cu cel de la Schottenstift.

[3] *Ibidem*, p. 199. Pentru altarul din Mediaș, vezi O. Folberth, *Gothik in Siebenbürgen. Zur Meister des Mediascher Altars und seine Zeit*, Wien und München, 1973.

http://patrimoniu.gov.ro

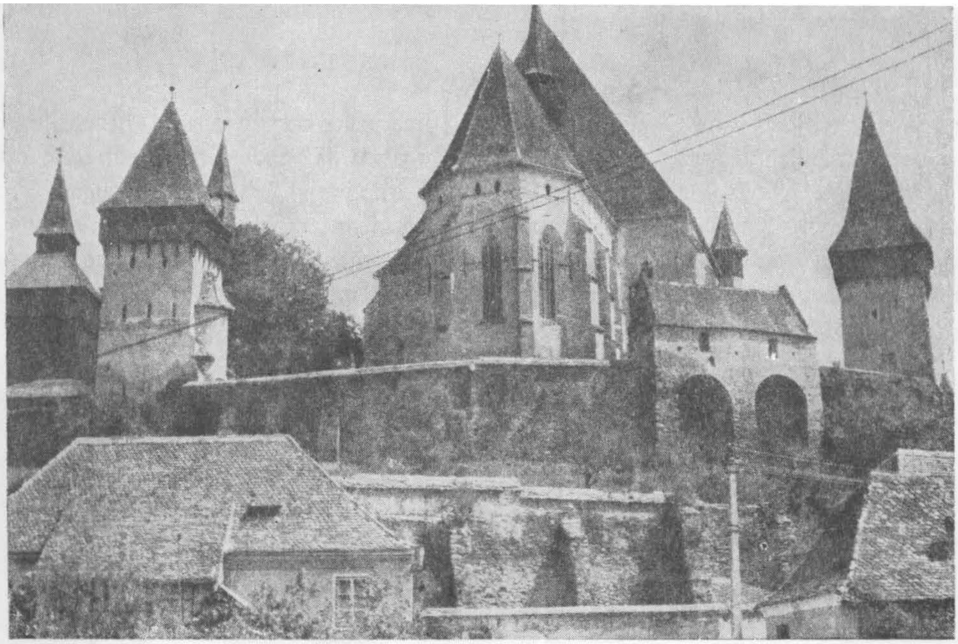

Biserica evanghelică din Biertan (jud. Sibiu)

vederii două registre de sfinți și sfinte, indicați prin atribute și inscripții, iar pe canaturile fixe, grupate cîte două, imaginile celor patru *Sfinți Părinți ai Bisericii Catolice: Ambrosiu și Augustin* și respectiv *Grigore cel Mare* și *Ieronim*. Cele patru personaje — poate cele mai bune imagini portret păstrate în Transilvania — au fost descoperite cu ocazia ultimei restaurări, sub o repictare din 1820, datorată pictorului sibian Franz Neuhauser Jr [4].

Deși există diferențe de tratare, mai cu seamă în ceea ce privește compoziția, între cele două părți ale altarului — firesc datorate unei munci de atelier, în care au colaborat doi sau mai probabil chiar trei meșteri — toate compozițiile sînt subordonate unei idei unice: glorificarea Fecioarei, cea mai frecventă temă a iconografiei gotice tîrzii central-europene, reflex al zelului devoțiunii mariale renăscute a vremii. O analiză a posibilelor surse de inspirație — care pare să fi fost comune și meșterilor altarului de la Schottenstift — precum și o indicație pentru locul de formare a meșterilor conduc spre un atelier francon contaminat cu influențe tiroleze [5]. În ceea ce privește locul de realizare a altarului, este puțin probabil ca acesta să fi fost Mediașul, oraș în care nu este cunoscută activitatea mai importantă a vreunui atelier de pictori în epocă, ci mai curînd Sighișoara, centru în care muraliștii se dovedesc activi și prețuiți [6] și în care, în jur de 1520, se va stabili unul dintre fiii lui Veit Stoss, creînd un atelier de altare, cu trăsături stilistice noi, remarcabil pentru unitatea stilistică a pieselor păstrate (altarele din Sighișoara, Beia și Fișer). Acest din urmă fapt s-ar putea explica exact prin precedentul creat cu circa 40 de ani în urmă de meșterii care lucraseră altarele din Mediaș, Biertan și Proștea Mare (azi, în Muzeul Brukenthal din Sibiu) [7].

În 1515 [8], polipticul Fecioarei din Biertan era completat, la partea superioară, cu un al doilea altar, un triptic, al cărui panou central are ca temă o compoziție alegorică: *Iisus răstignit* pe crucea asimilată cu Pomul vieții și cu vrejul de viță cu struguri, pe ale cărui ramuri sînt figurați cei 12 Apostoli cu atributele lor și la rădăcina căruia Ioan Botezătorul sapă, iar Maria toarnă apă dintr-un ulcior. Pe cele două panouri laterale sînt reprezentate două *viziuni*: cea a profetului Ezechiel și cea a împăratului Augustus,

[4] Fr. Müller, *Die evangelische Kirche in Birthälm*, în „Archiv des siebenbürgische Landeskunde. Neue Serie", Bd. 2., p. 205.
[5] T. Sinigalia, *op. cit.*, p. 76—78.

[6] V. Roth, *Siebenbürgische Altäre*, Strassburg, 1916, p. 121—123.
[7] T. Sinigalia, *op. cit.*, p. 78.
[8] An înscris pe bagheta superioară a ramei.

http://patrimoniu.gov.ro

ambele legate de apariția Mariei. Diferența stilistică față de zona mediană a polipticului este notabilă și concordantă cu distanța în timp care separă cele două opere. Contemporan cu acest triptic superior este coronamentul sculptat, plasat lateral și deasupra sa, care, la origine includea — conform spațiilor goale păstrate — și 3 statuete demult dispărute. Similitudinea stilistică cu coronamentele de pe altarele contemporane de la Șaeș și Băgaciu îl includ pe cel de la Biertan într-un grup unitar de opere plastic-decorative de excepție în Transilvania [9].

Ultima parte componentă a altarului este predela, tratată la rîndul său ca un mic poliptic cu aripi mobile și fixe, avînd ca temă *Sf. Familie* de tip complex, care grupează, prin cupluri însoțite de copii, rudele Mariei. Ceea ce frapează în primul moment este noutatea stilistică a compoziției panourilor și faptul că personajele sînt îmbrăcate în veșminte în pas cu moda germană a anilor 20 ai secolului al XVI-lea. Pentru datarea acestei predele — care înlocuiește o alta, contemporană cu altarul din 1483, absolut necesară lui — a fost folosită o informație documentară ce menționează în anul 1524 [10] «plata

[9] V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, p. 791

[10] H. Krasser, *op. cit.*, p. 208.

Altarul poliptic, deschis, cu partea « de sărbătoare »

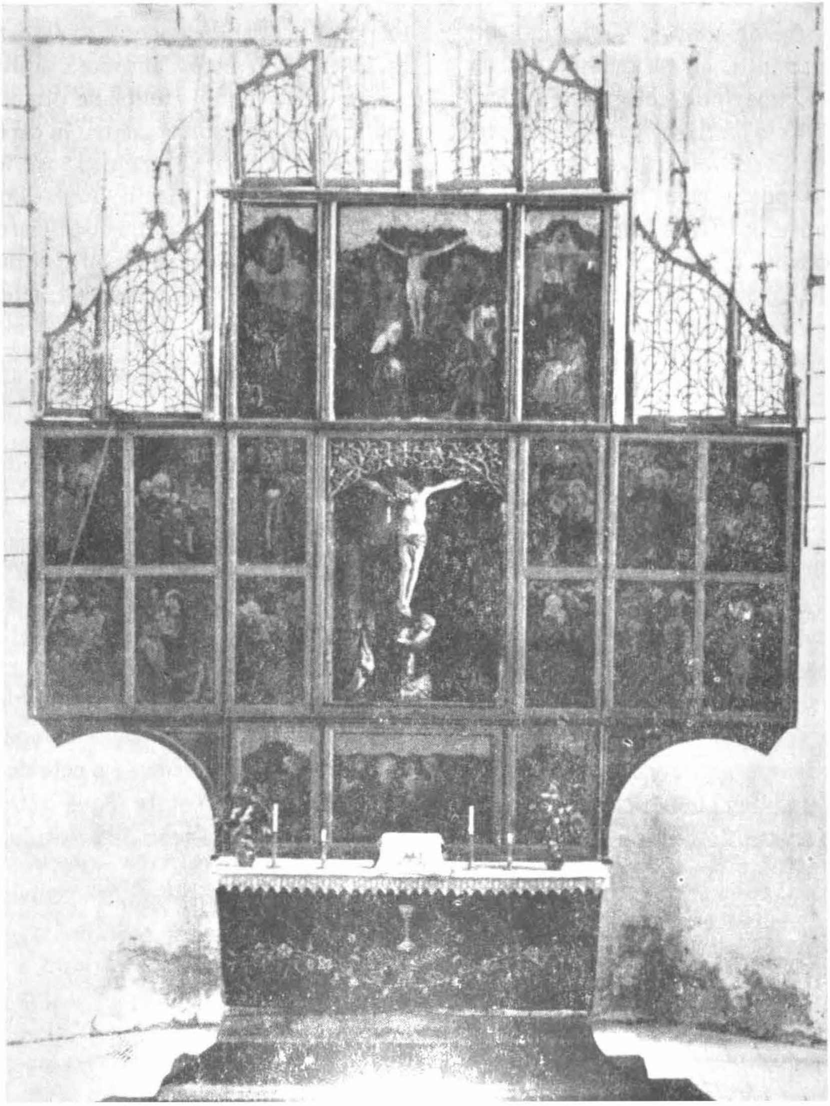

http://patrimoniu.gov.ro

Altarul poliptic; detaliu din scena Iisus la 12 ani printre învățații Templului, *cu data 1483*

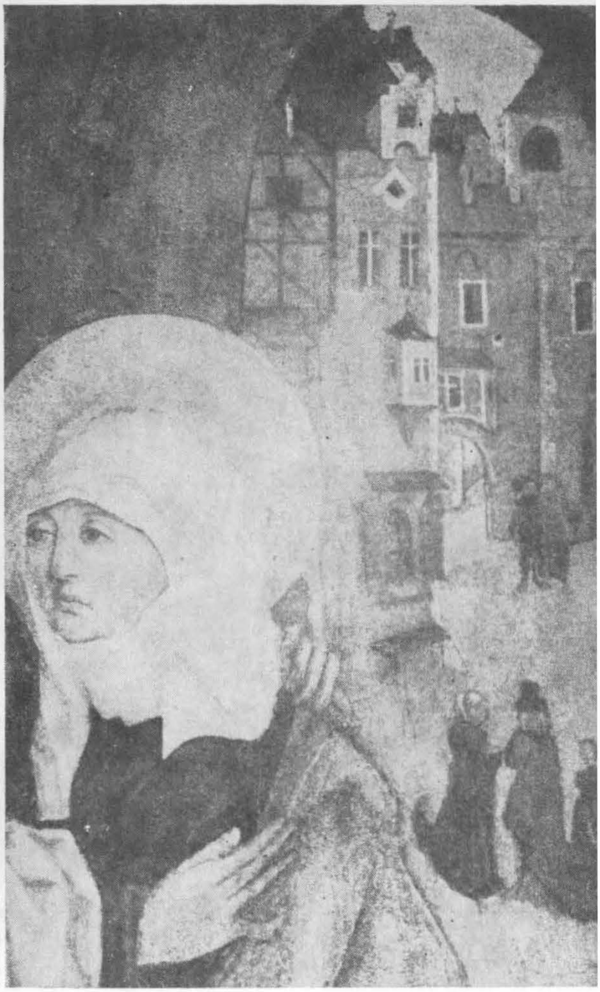

Altarul poliptic, detaliu din scena Întîlnirea lui Ioachim cu Ana la Poarta de Aur

pentru transportul altarului Sf. Ana ». Donatorul acestei părți este preotul Ioan, ale cărui inițiale sînt desenate pe panoul triunghiular din stînga predelei, pe cel din dreapta aflîndu-se stema scaunului Mediaș, de care Biertanul aparținea. Nota renascentistă a panourilor este accentuată de decorul în stuc, modelat plat și aurit, de la partea superioară a fiecărui panou.

În ceea ce privește pictura murală, Biertanul conservă un ansamblu unitar nu în biserică, ci în așa-numitul « turn catolic » sau « al catolicilor », denumit astfel după adoptarea protestantismului de către comunitatea din Biertan, cînd doar cîteva familii din sat continuau să fie adeptele Bisericii Romane și foloseau acest spațiu pentru cult [11]. Problema prezenței ansamblurilor murale în încăperi cu funcție de capelă din turnurile unor fortificații înconjurînd cîteva biserici transilvane (Mediaș, Hărman, Sînpetru, Biertan) nu și-a găsit încă o explicație convenabilă. Cel de la Biertan, purtînd pecetea goticului tîrziu, a fost datat la începutul secolului al XVI-lea [12]. În centrul bolții semicilindrice a capelei (orientată est-vest) se află o *Majestas Domini* în mandorlă. Pe peretele de est sînt reprezentate *Năframa Veronichii* înconjurată de îngeri, plasată deasupra ferestrei, *Sf. Gheorghe ucigînd balaurul*

---

[11] V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 774.

[12] V. Drăguț, *Arta gotică în România*, București, 1979, p. 254.

http://patrimoniu.gov.ro

Altarul poliptic; detaliu de pe fața « zilelor de lucru » (altarul închis) Sfintele Elisabeta de Thuringia și Elena

Altarul poliptic; canat fix de pe fața « zilelor de lucru » (altarul închis): Sfinții Părinți ai Bisericii Catolice Grigore cel Mare, Papa și Ieronim

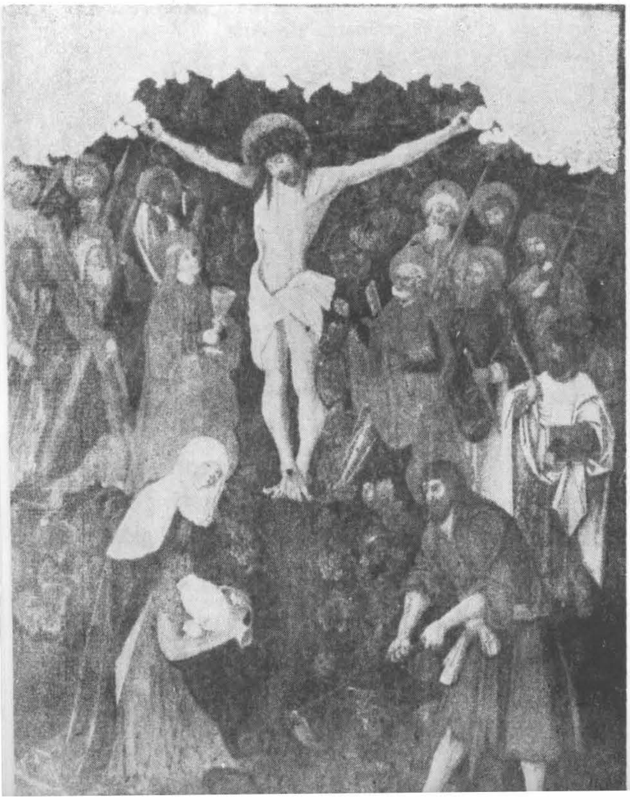

Altarul poliptic; partea centrală a tripticului superior: Răstignirea

și *Arhanghelul Mihail*; pe cel opus — o interesantă *Judecată de apoi*, cuprinzînd în mandorlă pe Iisus judecător, înconjurat de îngeri, de Maria și Ioan Botezătorul, iar în registrul inferior pe *arhanghelul Mihail împungînd cu sulița un păcătos*, avînd în stînga (la dreapta Judecătorului) *Paradisul* reprezentat de un înger care la o poartă primește pe cei drepți, iar în dreapta *Iadul*, cu monstrul Leviatan, foarte deteriorat. Peretele din fața intrării are o compoziție mai aparte, cu un decor pe două registre. Pe cel inferior se descifrează 3 cruci de consacrare, iar în cel superior, două scene — *Bunavestire*, la stînga și *Închinarea Magilor*, la dreapta, ce închid între ele un panou tratat ca o draperie

http://patrimoniu.gov.ro

de brocart verde, în fața căreia va fi fost plasată, la origini, o statuie. Intrarea de pe latura de nord este flancată spre vest de *Sf. Ursula și însoțitoarele sale* (scenă de obicei interpretată ca *Fecioara ocrotitoare* [13]), iar spre est de *Sf. Ursula* nsoțită de un înger. Posibilitatea destinației funerare a unor asemenea capele poate fi susținută de frecvența temei *Judecata de Apoi*, dar alăturarea de diverse scene și de personaje este, în rest, cu totul insolită, dar cu siguranță neîntîmplătoare. Trăsătura este specifică goticului transilvănean și caracteristică și altor genuri artistice. În acest sens, unul dintre puținele exemple concludente păstrate în ciuda marilor distrugeri de imagini sacre datorate Reformei și conservat tocmai datorită tematicii sale, se întîlnește la Biertan, la amvonul bisericii. Trei panouri figurative și două decorative cu motive gotice delimitează coșul piesei, sprijinit pe o consolă conică dăltuită în piatră cu elemente vegetale de sorginte renascentistă. Două din cele 3 panouri figurative se leagă direct de ceea ce am numi «tema marială» a Biertanului. Este vorba despre *Profeția lui Simion* — în al

[13] *Ibidem*, p. 254.

Altarul poliptic; predela — detaliu din Sfînta Familie: *Maria Salome, Zebedeu și copiii Ioan apostolul și Iacobus Major*

Capela din Turnul catolicilor — detaliu din pictura murală: Închinarea Magilor

http://patrimoniu.gov.ro

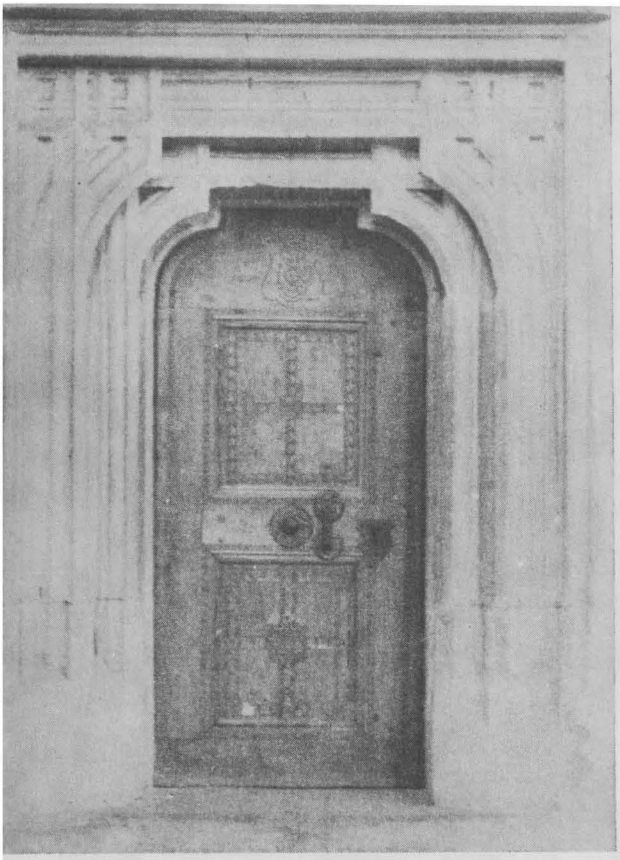

Portalul sacristiei

Dublul portal vestic al bisericii

Portalul nordic

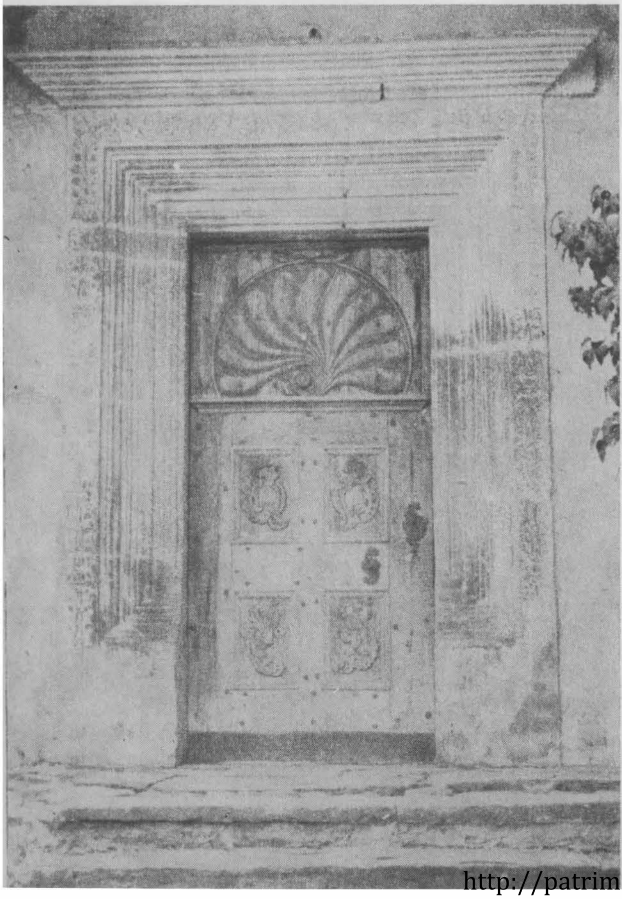

cărui chip de preot exegeții au văzut un portret al plebanului Ioan [14], marele inițiator al lucrărilor artistice din biserică, îngenuncheat în fața Mariei, al cărei piept este străpuns de o supradimensionată sabie, și de o *Răstignire*, scenă la care Mama asistă îndurerată și neputincioasă. Cea de a treia scenă, *Rugăciunea de pe munte*, nu se leagă direct ideatic de primele două văzute împreună, dar se înscrie clar în preferința gotică tîrzie întru ilustrarea umanității lui Hristos îndurînd supliciul fizic și pe cel spiritual. Piesa a fost verosimil atribuită sculptorului Ulrich din Brașov și datată în 1523 [15].

Amestecul de elemente gotice tîrzii — decelabile și într-un anume expresionism în tratarea

---

[14] V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 734.
[15] V. Drăguț, *op. cit.*, p. 296—297.

http://patrimoniu.gov.ro

siluetelor și a faldurilor veșmintelor — și renascentiste, descoperite la nivelul decorului și al profilaturii cornișei amvonului, este caracteristic și altor piese aparținînd bisericii de la Biertan. Cea mai semnificativă este portalul sacristiei, cioplit în stil gotic tîrziu cu puțin înainte de 1515, formal înrudit cu cel cu amplasare similară al bisericii învecinate de la Ațel (ante 1499)[16], operă a meșterului Andrea Lapicida din Sibiu[17], dar care, la o analiză mai atentă a profilaturii, vădește evidenta decadență a stilului și un gust eclectic al unui meșter care a receptat noile inovații de tip renascentist aplicate unei înguste cornișe cu denticuli. Canatul ușii, decorat cu panouri cu intarsii, poartă deasupra unui cartuș-scut marcat de un potir — emblema preoției — flancat de majusculele I (Ioan) și O (neidentificat), anul 1515. Finețea intarsiilor este concurată, de partea opusă a canatului, de cel mai ingenios mecanism de închidere a unei uși, păstrat în Transilvania, operă a unui meșteșugar extrem de inventiv, care a reușit, printr-un sistem de pîrghii acționate simultan, să poată bloca accesul în sacristia unde — conform obiceiului vremii — se păstra și tezaurul bisericii, tezaur ce trebuie să fi fost deosebit de prețios[18].

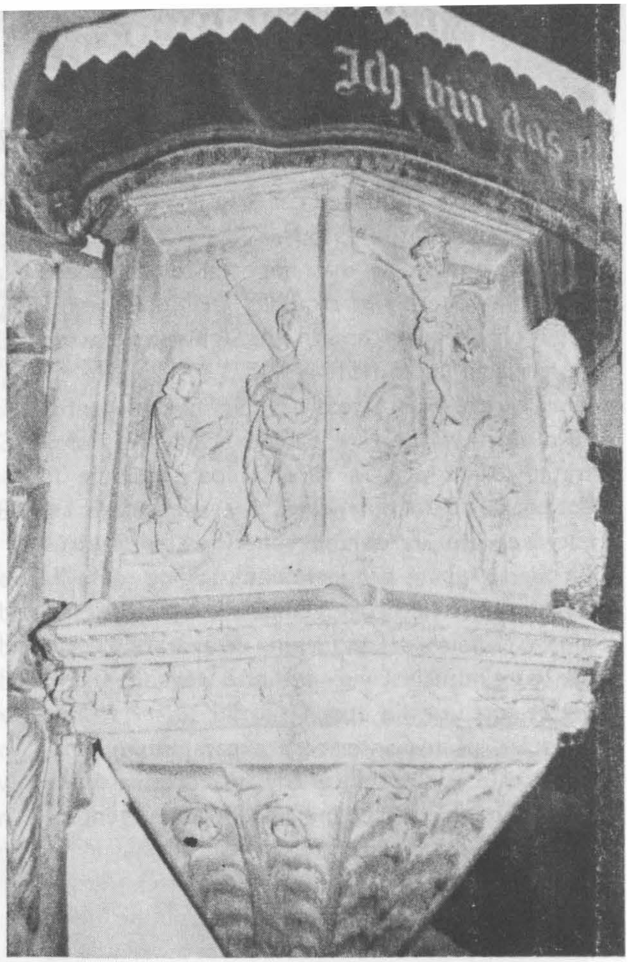

Meșterul Ulrich din Brașov, amvonul: Profeția lui Simion; Răstignirea

Intarsia reprezintă pentru Transilvania ultimului deceniu al veacului al XV-lea și primelor 3 decade din cel următor un procedeu decorativ predilect pentru ornamentarea canaturilor de uși și a spătarelor stranelor din cor[19]. Biertanul nu face excepție de la aceasta. Pentru amintita ușă a sacristiei se regăsește un rapel la canaturile portalului vestic (ce e drept, foarte deteriorate), intrare dublă, gotic tîrzie, considerat în general ca fiind corespunzător fazei de încheiere

Strane din cor — detaliu

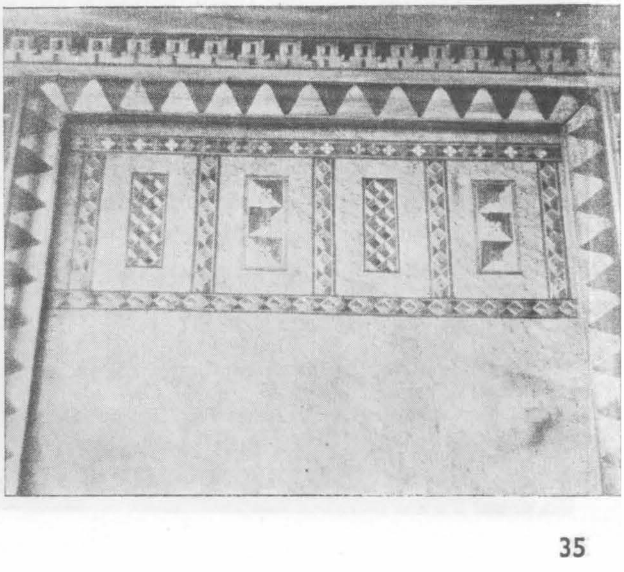

---

[16] V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 535 și 536.

[17] H. Fabini, *Andreas Lapicida — ein siebenbürgischer Steinmetz und Baumeister der Spätgothik*, în „Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege", Wien, XXXI/1971, p. 29—39.

[18] V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 453; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 54.

[19] *Strane* la Bazna — 1503; Ațel — 1516; Sighișoara — 1523; Băgaciu — 1533; Richiș și Deal Frumis — nedatate; *Uși* la Ațel — 1499.

http://patrimoniu.gov.ro

a lucrărilor constructive de la biserică, databil după cele două steme care îl încununează — cea a lui Vladislav al II-lea și cea a lui Ioan Zapolya, în intervalul 1510—1516 [20].

Dar piesele cele mai importante din acest punct de vedere sînt stranele, atribuite meșterului Johannes Reychmuth din Sighișoara, datate cu precizie între 1515 și 1523 [21]. Cioplite în lemn, cu traforuri laterale și mici fiale elegante, cu o arhitravă pe care evoluează un vrej floral tratat foarte plat, a cărui culoare gălbuie îl detașează de fondul negru, ele au spătare cu chenare late, la partea superioară a fiecărui jilț fiind grupate panouri delimitate de rame în care se înscriu figuri geometrice diverse sau mici « castele » sau « turnuri de apărare », care duc cu gîndul la tipuri întîlnite aievea la unele dintre fortificațiile epocii [22].

Astăzi, partea anterioară a parapetului stranelor este acoperită cu covoare prețioase, de tipul celor denumite cîndva « Siebenbürgenteppiche » [23] și încă întîlnite, în număr mai mare sau mai redus, în numeroase biserici săsești. Se păstrează la Biertan mult mai puține decît în trecut, printre cele mai valoroase aflîndu-se un covor de rugăciune de tip Ghiordes (sec. XVIII) [24] și unul anatolian de tipul cunoscut sub denumirea de « Vogelteppich » (covor cu păsări) [25] (din jur de 1600).

Dintre piesele sculptate care aparținuseră cîndva bisericii din Biertan — evident numeroase, după gustul goticului tîrziu, dar care au căzut pradă zelului aniconic protestant după 1540 — se păstrează numai *Răstignirea*, plasată acum în scrinul central al polipticului, înlocuind, cum am amintit deja, o statuie a Mariei, inadecvată noului cult. În afară de crucea cu Iisus răstignit pe ea, grupul statuar mai cuprinde figurile în ronde-bosse ale Mariei și Mariei Magdalena, prăbușită la picioarele crucii (după o schemă iconografică larg răspîndită), precum și pe cea a lui Ioan Evanghelistul. Figura cea mai realizată din punct de vedere plastic este cea a lui Iisus, înrudită stilistic cu un chip similar de pe un crucifix ce decorează actualmente arcul triumfal al bisericii evanghelice din satul Deal Frumos (jud. Sibiu) [26]. Datat la începutul secolului al XVI-lea, întregul grup statuar a fost pus în legătură cu influența școlii lui Veit Stoss de la Cracovia, transmisă Transilvaniei de sud prin intermediul atelierului organizat la Brașov de fiul său, Veit II [27].

Descrierea pieselor ce înfrumusețează încă biserica fortificată din Biertan nu ar fi completă dacă nu am aminti cele două portale laterale, de nord și de sud, ambele prevăzute cu ancadramente de factură renascentistă, decorate cu vrejuri florale în relief plat, pe buiandrug și pe montanți, și cu o profilatură caracteristică. Valoarea portalului nordic este sporită de canatul mult mai tîrziu al ușii, o piesă unică în tezaurul sculpturii în lemn transilvănene. Canatul (datat 1780 [28]) are un decor rococo de o mare puritate și este foarte bine conservat.

Prin varietatea, bogăția și nu în ultimul rînd prin valoarea pieselor pictate și sculptate de la Biertan, biserica și întregul ansamblu fortificat înscriu o pagină unică în istoria artei din Transilvania.

TEREZA SINIGALIA

[20] V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 536.
[21] *Ibidem*, p. 860.
[22] Strane cu motive asemănătoare întîlnite în Slovacia, la Leviča și Keškemek.
[23] A. Kertesz-Badrus, *Türkische Teppiche in Siebürgen*, București, Edit. Kriterion, 1985, p. 36—37.
[24] *Ibidem*, p. 42, fig. 90.
[25] *Ibidem*, p. 26.

[26] V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 748.
[27] V. Drăguț, *op. cit.*, p. 298 și 300.
[28] G. Oprescu, *Bisericile-cetăți ale sașilor din Ardeal* București, 1957, planșă la p. 113.

http://patrimoniu.gov.ro

Rouen, un cas exemplaire de prospérité urbaine et marchande, aux alentours de 1 500, dans un site privilegié et stratégique a conservé comme nul autre ville de France d'importantes œuvres de la fin du Moyen Age.

Rouen doit sa fortune à sa situation géographique, sur la Seine, qui arrose Paris et qui est le fleuve le plus navigable du pays. Jusqu'à une date très récente, les ponts de Rouen étaient les seuls points de traversée du nord au sud avant la mer et encore aujourd'hui, il n'y a que deux ponts pour franchir le fleuve en aval de la ville. En outre, les vaisseaux de haute mer peuvent remonter le cours de la Seine et venir y accoster. Rouen est donc à la fois un port fluvial, un port maritime, un point de traversée et un lieu de trafic en liaison avec la capitale. C'était déjà vrai dans le royaume de France au Moyen Age. La ville, implantée

Catedrala din Rouen

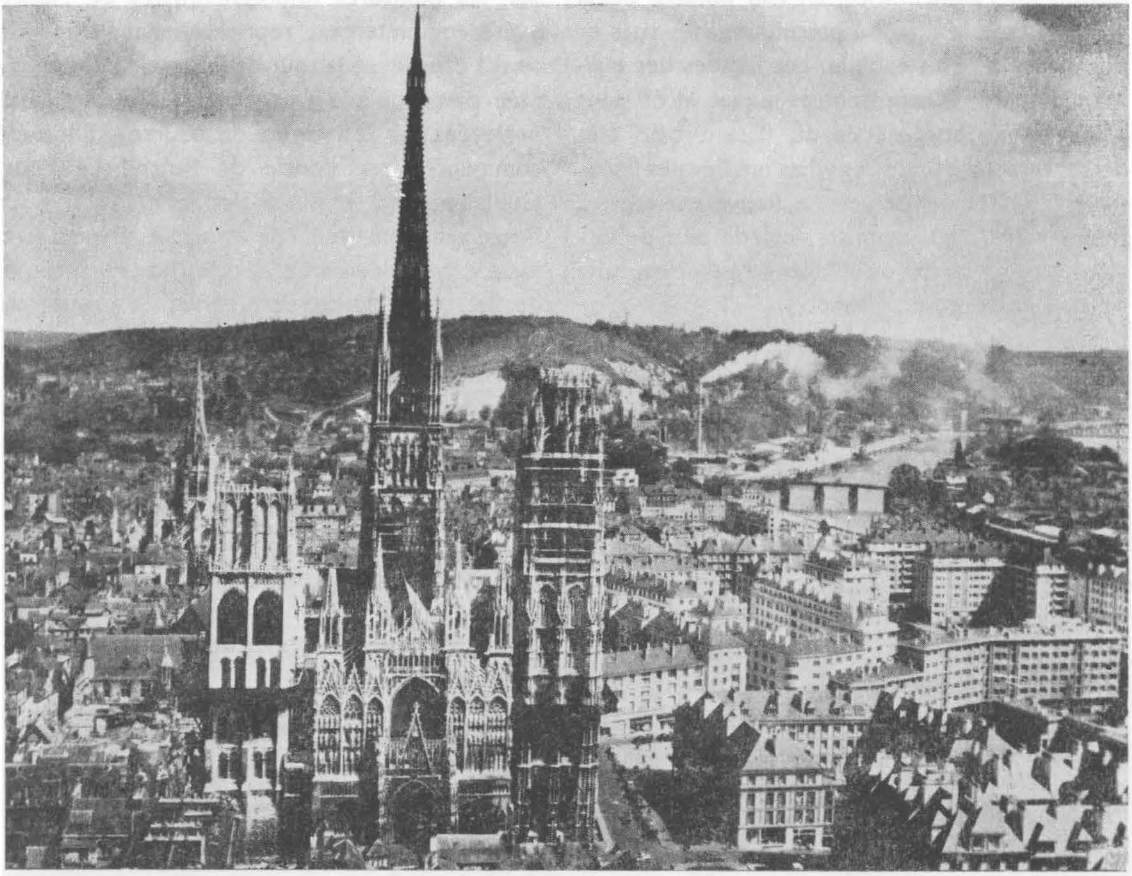

http://patrimoniu.gov.ro

en amphithéâtre sur la rive droite de la Seine depuis l'Antiquité, a d'abord été la cité des ducs de Normandie et le siège d'un archevêché, avant d'être réunie à la couronne de France en 1204. Elle subit une éclipse pendant la guerre de Cent ans et fut occupée par les Anglais de 1419 à 1449.

Elle se remit très vite et son développement fut spectaculaire à la fin du Moyen Age, surtout à partir de la reprise du trafic maritime, vers 1470—1480. Des familles de marchands participèrent activement à sa croissance. Ils se firent construire des demeures, maisons à pans de bois et hôtels particuliers à façades de pierre, qui quadrillent encore les rues des quartiers anciens autour de la cathédrale. Ils contribuèrent généreusement à la reconstruction ou à l'embellissement des églises et des édifices publics. Le *Livre des fontaines*, manuscrit exécuté à Rouen au début du XVIe siècle, donne des dessins de l'alimentation en eau potable de la ville et trace le plan du parcellaire, des rues et des places à cette époque. Les façades des maisons sont même représentées à plat et on peut se faire une bonne idée du tissu urbain très dense, caractéristique des villes médiévales florissantes. Cité tournée vers le fleuve et le commerce maritime, Rouen ne possède plus de fortifications à la fin du Moyen Age; c'est une ville ouverte et marchande.

A côté des bourgeois, qui ont affrêté des navires et fait prospérer la ville, il y avait des notables, magistrats pour la plupart, grâce à la création par le roi du Parlement de Normandie. La société ecclésiastique tenait aussi une place importante. Il y avait à Rouen des couvents et des abbayes, dont la plus prestigieuse était l'abbaye bénédictine de Saint-Ouen. Les chanoines du chapitre cathédral possédaient des maissons et des bâtiments communs en plein centre, au nord de la cathédrale. Le palais de l'archevêque subsiste encore au chevet. De 1494 à 1510, l'archevêque Georges d'Amboise fut un des premiers personnages du royaume, lieutenant général du roi en Italie, puis légat du pape en France. Sa famille était illustre; il était lui—même le frère de Jacques d'Amboise, abbé de Cluny, et de Louis d'Amboise, évêque d'Albi.

Son mécénat, celui des familles rouennaises telles que les Bohier et la prospérité des bourgeois, se reflètent encore de nos jours dans les monuments de la ville, qui présentent les caractères de l'architecture gotique tardive, appelée flamboyante en France depuis le XIXe siècle, en raison de la forme des arcatures et des réseaux des fenêtres, dont les courbes et les contrecourbes semblent dessiner des sortes des flammes. D'ailleurs, la grande rose de la façade occidentale de la cathédrale, chef-d'œuvre de l'artiste rouennais Roland Le Roux, est souvent citée comme un exemple du gothique flamboyant.

La cathédrale conserve des éléments de l'époque romane (XIe—XIIe siècles) et a été en grande partie reconstruite au XIIe siècle. Pourtant, à partir de 1486, sa façade, rendue célèbre par les peintures impressionnistes de Monet, a été complètement reprise. A l'angle méridional a été élevée la tour de Beurre, ainsi dénommée parce qu'elle a été financée par les taxes prélevées sur les ventes de beurre— Elle a été commencée par l'oncle de Roland Le Roux, Guillaume, et terminée par le neveu. Les Le Roux ont constitué une dynastie d'architectes locaux, mais leur art s'inspire d'œuvres flamandes et, sans doute, parisiennes. La partie centrale de la façade et toute sa sculpture ont été exécutées de 1509 à 1514 par Roland Leroux et par d'autres artistes, sans doute formés à Rouen, tels que Pierre des Aubeaux et Nicolas Quesnel. Leur art est plein de dynamisme et d'exubérance. Il s'y manifeste un goût prononcé pour le pittoresque, dans les costumes des personnages comme dans les motifs ornementaux. La prolifération et le foisonnement des détails semblent correspondre à l'opulence des bourgeois de la ville.

Les contreforts et les murs sont entièrement revêtus de reliefs, socles et dais qui enserrent des rangées de statues dressées, arcatures, pinacles, gables, réseaux de pierre plaquée sur la paroi ou ouvragée en dentelle ajourée. Tout le

http://patrimoniu.gov.ro

vocabulaire ornemental flamboyant est répertorié dans les formes effilées, les courbes sinueuses, les arcs en accolades, les fleurons feuillus, la flore déchiquetée. Ces motifs aigus, contournés, foisonnants, dérivent de schémas plus anciens du gothique rayonnant, mais reprennent aussi des thèmes en vogue en Angleterre et dans l'Empire germanique dès le XIVe siècle. L'art monumental à Rouen, à la fin du Moyen Age, a des points communs avec les œuvres de toute l'Europe. Il s'y ajoute une prolifération et une exubérance, qui paraissent être davantage le fait de foyers artistiques de régions maritimes, Flandre ou Portugal. Peut-être faut-il y voir un penchant pour l'exotisme, qui se traduit dans quelques sujets: têtes d'indiens emplumés, palmiers, animaux des tropiques... On sait que les navires rapportaient des « curiosités » dans leurs cargaisons, singes, perroquets, coquillages, pierres dures, céramiques, et les bourgeois mécènes et les artistes locaux ont du assister à d'étranges déchargements sur les quais du fleuve.

L'église de l'abbaye de Saint-Ouen avait été en partie rebâtie au XIV siècle, mais sa nef ne fut élevée qu'après 1492. Son architecture monastique est plus sobre et austère que celle de la cathédrale. Toutefois ses vastes fenêtres sont transfigurées par des verrières lumineuses et hautes en couleurs. Le vitrail de la fin du Moyen Age constitue une des parures les plus éclatantes de Rouen. Parmi les peintres-verriers on rencontre les noms d'Arnoult de Niméque, originaire de Pays-Bas et installé plus tard à Anvers, et des Leprince, qui ont aussi travaillé à Beauvais et à Paris. Leur présence à Rouen confirme les contacts multiples entretenus par la cité marchande. Des œuvres de ces ateliers se voient encore à Saint-Ouen, à Saint-Romain, à Saint-Godard, à Saint-Vincent (église reconstruite depuis la dernière guerre), à Saint-Maclou.

Rouen, Palatul de justiție.

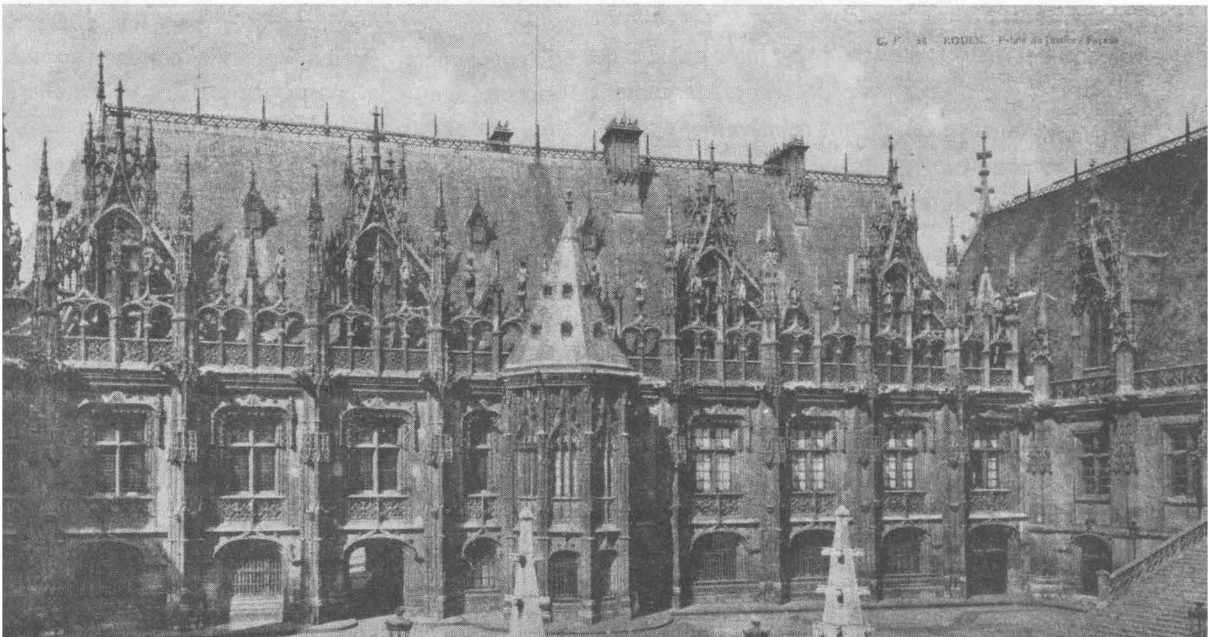

http://patrimoniu.gov.ro

Saint-Maclou n'est qu'une église paroissiale, mais le luxe de sa façade témoigne encore de la prospérité de la ville. Le plan général de l'église a été conçu vers 1430 par Pierre Robin, qui avait travaillé auparavant à Paris, mais la majeure partie de l'édifice date de la seconde moitié du XVe siècle. Le porche à trois pans, devant l'entrée principale, tire parti de l'exiguïté de l'espace disponible dans ce quartier très dense. De hautes niches prolongent les pans, en avant des contreforts d'angle. Cinq gables allongés et de fins pinacles coiffent les ouvertures et les niches. Ils se détachent devant les arcsboutants de la nef, le pignon ouvragé de la façade et, à l'arrière-plan, la tour de croisée, en un étagement savant. Saint-Maclou, à petite échelle, apparaît comme la maquette annonciatrice de la façade de la cathédrale.

Le palais de Justice, siège de l'ancien parlement, a été très endommagé à la dernière guerre et a été restauré. Il traduit dans l'architecture civile l'exubérance des monuments religieux. Ses fenêtres à meneaux sont soulignées de panneaux ornementaux en relief, coupés par les fleurons des arcs en accolades des ouvertures basses. Les niches des contreforts présentent encore des baldaquins sculptés, mais ont perdu leurs statues. L'ensemble des murs, largement éclairés, demeure cependant relativement sobre. Toute la somptuosité du décor est rassemblée au niveau des hautes toitures, dans la balustrade scandée d'arcs en anse de panier réunis par des accolades, de pinacles et de statues dressées. Les lucarnes sont couronnées de gables et de réseaux de pierre, reliés par des sortes d'arcs-boutants aux pinacles de la balustrade, dans une profusion de détails, qui font plus penser à l'orfèvrerie des reliquaires qu'à l'architecture. Pourtant, les enluminures des *Tres Riches Heures* du duc de Berry montrent des châteaux du début du XVe ou de la fin du XIVe siècle, eux aussi très décorés dans leurs superstructures. Il semble donc que Saint-Maclou et le palais de Justice de Rouen continuent une tradition de construire, qui était à la mode à Paris et dans l'entourage royal vers 1400 et qui a disparu. Elevées entre 1508 et 1526, les façades du palais de Justice constituent l'ultime expression du gothique à Rouen, avant l'introduction, vers 1520—1530, des ordres antiques et des compositions architecturales de la Renaissance italienne.

Aucune autre ville de France n'a conservé autant d'œuvres importantes de la fin du Moyen Age. D'une part, beaucoup de monuments ont été détruits ailleurs, soit par suite de changements de goût et de mode, soit en raison d'incendies ou de ravages causés par les guerres. D'autre part, Rouen apparaît comme un cas exemplaire de la prospérité urbaine et marchande, aux alentours de 1500, dans un site privilégié et stratégique.

ANNE PRACHE

http://patrimoniu.gov.ro

L'auteur s'interesse à la fortification des églises et analyse quelques exemples provenant du sud de la France, datant de l'époque mérovengienne jusqu'au XIIIe siecle.

Comme tout pays de culture européenne, la France a, elle aussi, dû subir, au cours des siècles, de nombreux assauts venant de l'extérieur. Logée aux confins de la «péninsule» européenne, il était normal que les envahisseurs les plus intrépides viennent là chercher fortune, au bout de leur course. C'est là aussi que leur élan dévastateur fut souvent arrêté de manière décisive. Ainsi, Attila et ses hordes hunes reçurent leur juste punition aux Champs Catalauniques, près de Troyes. Et cinq siècles plus tard, les raids des cavaliers hongrois qui s'étaient portés jusqu'à Corbie et Amiens, durent sonner retraite depuis nos cités du Nord de la France et de la Bourgogne (Tournus, 937). Depuis l'Espagne, les Arabes avaient tenté la conquête de la France et c'est en 732 que leur fut opposée à Poitiers, par Charles Martel, père de Pépin le Bref, grand-père de Charlemagne, la résistance décisive. C'est alors qu'a commencé un refoulement de plus d'un siècle qui permit, à partir de 785, la réouverture de diocèses aussi prestigieux que Gérone et Barcelone.

Le pays de France avance son bec breton loin dans l'Atlantique, offrant par ses côtes une cible idéale à l'attaque des pirates des mers. Cela ne devait pas tarder. Déjà Charlemagne, au printemps de l'année 800 (année de son couronnement, à Noël, à Rome) était allé inspecter des digues de défense le long de la côte, entre Boulogne et Dunkerque. Effectivement, les premiers raids vickings eurent lieu à partir de 801 et touchèrent principalement les monastères situés sur des îles, près des côtes. Ainsi les moines de Noirmoûtier durent se replier sur la terre ferme et troquer leur beau monastère maritime contre un établissement plus sûr, situé au Sud de Nantes, dans un lieu appelé *Déas*, (aujourd'hui Saint-Philibert de Grandlieu).

Les églises alors n'étaient point fortifiées, les monastères, souvent, n'avaient qu'une enceinte fragile, un mur plus ou moins haut délimitant leur immunité On crut se tirer d'affaire en cachant le tombeau du saint — valeur la plus précieuse dans un monastère — derrière un mur factice ou en l'enrobant de maçonneries puissantes (Grandlieu, Noirmoûtier). Et puis, au lieu de fortifier, on fuyait au IX-siècle vers l'intérieur des terres, le plus loin possible du danger potentiel. L'éperdue course-poursuite des moines de Saint-Philibert est, à cet égard, symptomatique: depuis l'Atlantique, ils rejoignirent d'abord la région de Nantes, puis le Pointou — toujours poursuivis et rattrapés par les Normands — pour gagner ensuite l'Auvergne et ses montagnes et enfin la souriante vallée de la Saône où, après des ennuis essuyés cette fois depuis le continent (hongrois) ils purent enfin trouver la paix et bâtir, peu après l'an mil, cette *ecclesia fulgentissima* qui aujourd'hui encore constitue l'un des plus purs joyaux de l'art roman de France.

Mais ce n'est pas avec la puissante forteresse que constitue l'antéglise occidentale de Saint-Philibert de Tournus que je commencerai mon exposé.

Ayant parlé de la façade Est, et puis de la façade Ouest, du cher pays de France, il me reste au moins deux côtés de l'hexagone à évoquer dans la perspective du propos d'aujourd'hui. Depuis que la France et la Germanie constituent des états véritables (ce qui, en Allemagne se produisit au temps des rois ottoniens et, chez nous, à partir des premiers capétiens); aussi depuis que la bande médiane de la Lotharingie disparut au profit de l'Empire romano-germanique, une pression constante s'est exercée sur nos contrées du Nord et de l'Est de la France.

Si les querelles de frontières au Moyen-Age n'ont abouti qu'à des actions guerrières limitées dans leurs conséquences dévastatrices, il en allait tout autrement au temps de Charles Quint qui fit araser de nombreuses fortifications, voire églises ou cathédrales (Saint-Géry de

http://patrimoniu.gov.ro

Cambrai ou la cathédrale de Thérouanne).

L'autre bout — méridional — de notre pays était, lui aussi, par la nature de sa configuration, exposé à des attaques aussi bien terrestres que surtout maritimes. Ainsi nos rois, depuis Saint-Louis dressèrent de formidables fortifications dans l'extrême Sud du pays, à l'embouchure du Rhône: Aigues-Mortes en est aujourd'hui encore le vivant exemple.

Mon périple des églises fortifiées, je le commencerai paradoxalement par le Nord. Dans la région de Thiérache, située contre la frontière belge, se dressent aujourd'hui encore une soixantaine d'églises fortifiées tardivement aux XVIe et XVIIe siècles (au temps des démêlés avec l'Empire et, à peine deux générations plus tard, contre les dangers apportés par la Guerre de Trente Ans).

Je vous montrerai deux exemples particulièrement parlants: Origny et Noircourt. La défense s'y est limitée au cour même de l'église; la partie occidentale présente un groupe de trois tours, une tours puissante au milieu, flanquée de deux tourelles d'escalier. Ces donjons *triturrium* dérivent très exactement d'une formule beaucoup plus ancienne, celle de l'église-porche ou antéglise occidentale, bâtie en terre de Neustrie depuis la fin du VIIIe siècle. Le prototype semble avoir eté l'église de *Centula/Saint-Riquier*, monastère-modèle érigé par Angilbert, gendre de Charlemagne, et avec l'aide de celui-ci. L'entrée occidentale est distinguée par une puissante tour ronde qui comporte à l'étage un sanctuaire entouré de bas-côtés et de tribunes hautes. Ce sanctuaire voué expressiment au Christ-Sauveur était accessible par deux tourelles d'escalier dont les entrées étaient situées à l'intérieur de l'église. Le terme d'église-porche ne rend qu'imparfaitement compte du rôle de ces antéglises; le mot allemand de *Westwerk* les caractérise davantage car, en effet, il s'agit d'un véritable *Bollwerk* (donjon) qui abritait l'autel le plus précieux du monastère, celui du Saint-Sauveur, et à l'étage — bien caché, bien défendu — le Trésor et le *Scriptorium* de l'abbaye.

Malheureusement, l'abbaye carolingienne de Saint-Riquier a disparu au cours des siècles, mais la «copie conforme» d'une abbaye-soeur, Corbie, s'est conservée en Allemagne westphalienne: il s'agit de Corvey, *Corbeia Nuova*, la nouvelle Corbie et devant son *Westwerk*, bâti entre 873 et 885, nous pouvons mesurer ce que furent ces donjons d'église au temps des carolingiens.

Je ne voudrais pas davantage m'attarder à ces hautes époques et plutôt descendre avec vous vers le centre de la France et notamment ce qu'en France nous appelons le Centre-Ouest. Dans le Limousin, le type de l'église-porche fortifiée s'est maintenu jusqu'au XIIe siècle: les exemples de Saint-Junien et du Dorat le prouvent. Dans les deux cas, la puissante tour occidentale, flanquée de deux sveltes tourelles s'est maintenue, refuge possible en cas de harcèlement militaire.

L'église du Dorat est particulièrement intéressante. De sa haute époque, fin X^e^, début XIe, elle conserve l'énorme tour occidentale, jadis stratifiée en plusieurs étages, depuis 1130 seulement évidée et couronnée d'une fort belle coupole.

Au XIVe siècle, la Guerre de Cent Ans vint fondre avec son cortège de calamités aussi sur le pays Limousin, devenu une marche frontière. Le Dorat eut sa part de l'épreuve commune. Dans une de leur chevauchée dévastatrice, les bandes du Prince Noir attaquèrent le château et endommagèrent la ville basse, mais elles furent repoussées (1369). Le Dorat garda un «sincère mais inviolable attachement» à la cause du Royaume de France. Les rois Charles V et Charles VI surent reconnaître ce loyalisme et confirmèrent par édit les franchises des bourgeois. Les états du Haut Limousin et de la Basse Marche ne marchandèrent pas leur concours financier à la monarchie et eurent surtout des relations confiantes avec Charles VII qui fut reçu à deux reprises au Dorat en 1438 et en 1440.

Pendant cette dernière partie de la guerre, la ville avait repris un aspect nouveau. Elle se dressait maintenant sur son promontoire, retranché de toutes parts, comme une des plus solides forteresses de la Marche limousine.

L'abbé Guillaume L'Hermite, avec les pouvoirs de Jacques de Bourbon, avait, en dix ans, de 1420 à 1431, entouré Le Dorat d'une système complet de fortifications qui remplaça les anciennes barrières et clôtures de bois; un mur d'enceinte de 1800 pas, garni de vingt tours, baignait dans un fossé profond. La collégiale elle-même avait reçu sa cuirrasse militaire: au-dessus de toutes les baies s'est élévé un mur crénelé, mais presque tout a disparu malheureusement lors de la restauration. On n'a laissé que quelques traces de la silhouette guerrière. La plus importante, heureusement conservée pour l'histoire et le pittoresque, est la tour de

http://patrimoniu.gov.ro

défense qui se dresse sur la chapelle rayonnante du chevet. Elle est percée d'archères, couronnée de créneaux et de toits mâchicoulis dont les corbeaux — détail amusant — sont formés par les mascarons de l'ancienne corniche.

Il est intéressant de voir qu'en plus de la tour occidentale, le choeur a été surmonté d'une chambre forte, ultime refuge, dépôt aussi des trésors les plus précieux de l'abbaye. Ce constat, nous avons déjà pu le faire dans certaines églises de Thiérache, mais il est évident ici dans les terres du Sud-Ouest de la France.

Voici un autre exemple: Saint-Jouin de Marnes qui avait le même dispositif oriental (au-dessus du chevet) que l'église du Dorat. Ici encore, une restauration trop radicale — ce besoin insensé de faire renaître le Roman — a conduit à la destruction de tout un système fortifié dont il ne reste, hélas, qu'une chambre forte accrochée au bras sud du transept et l'ancien chemin de ronde, établi au-dessus du chevet et de ses trois chapelles rayonnantes.

Cette formule est formidablement vivante dans le dernier monument dont nous allons traiter aujourd'hui, c'est-à-dire l'église fortifiée Notre-Dame-de-La-Mer, aujourd'hui appelée les Saintes-Maries-de-la-Mer. Elle se dresse aux confins de la Camargue sur une dune etayée contre l'érosion incessante de la mer.

Jusque vers le milieu du XIII° siècle, la Camargue était jalonnée de chappelles, monastères, châteaux, donjons qui montraient bien sa prospérité, qui attiraient à la fois voyageurs, pèlerins (en route pour Compostelle) et bien évidemment pillards. Elle n'avait rien, comme on le croirait aujourd'hui, d'une terre désertique, criblée d'étangs, striée de lagunes, « de marais plusieurs fois millénaires », ainsi qu'on se plaît à le conter. Etangs ou « sansouires » sont bien postérieurs à Charlemagne. Cet immense territoire qui couvre près de 100 000 hectares était jadis irrigué par les multiples bras du Rhône, véritable delta qui découpait le pays en nombreux îlots. Des « ratz » ou « retz », termes répandus en Gaule pour désigner ces sortes de sections de culture dont le Marais poitevin conserve encore l'image.

A Saintes-Maries-de-la-Mer, il y avait précisément un pareil *oppidum*, appelé *oppidum ra*, mentionné par Festus Avienus, géographe du V° siècle avant notre ère; lequel *oppidum* indiquait une installation portuaire florissante. Il y avait là une tête de ligne, de voies à la fois fluviale et maritime, avant-port d'Arles, et pour les voisins Massaliètes, une étape de transit de leur métropole vers les colonies ibériques.

La vie chrétienne quelques siècles plus tard — a donc surgi dans ce « ratz » camarguis, prospère sur le plan économique. Un petit sanctuaire y est mentionne sous le vocable de *sancta Maria de Ratis*, Sainte-Marie de l'îlot. C'est l'ancêtre direct de Notre-Dame-de-la-Mer, de l'église actuelle des Saintes-Maries. Saint Césaire d'Arles, mort en 542, l'aurait léguée par testament à son monastère de religieuses, dirigé par sa soeur. Ce qui est plus sûr, c'est que Sainte-Marie *de Ratis* fut rattachée vers 1080 à l'abbaye de Montmajour, toute voisine d'Arles. La voici, avec son beau donjon et aussi sa petite chapelle dédiée au saint Sauveur et qui prétend représenter, par sa forme, une imitation du Tombeau du Christ à l'intérieur de la rotonde de l'*Anastasis* de Jérusalem.

Du petit sanctuaire marial, remontant à quelques sept siècles en arrière, les moines de Montmajour, les Majoriens, ne durent pas retrouver un édifice bien conservé. Ils le rebâtissent alors dans le style roman, propre à la région qui pratique déjà, au XIIe siècle, l'arc en tiers-point, c'est-à-dire l'arc ogival, pour le voûtement de la nef unique. Architecture soignée, agrémentée de bandes lombardes et aussi d'une délicate fenestrelle dans le chevet absidial, flanquée de deux colonnes aux chapiteaux corinthiens que l'on prendrait pour un remploi de l'antique.

Mais le chevet à l'extérieur en impose pour une raison différente: c'est l'*église-citadelle*. Notre-Dame-de-la-Mer constitue le type d'une construction romane, « fortifiée en même temps que construite ». Couronné d'un crénelage, avec chemin de rotonde sur encorbellement, des façades latérales aux arcs jumelés, soutenues par un corbeau intermédiaire et percées de rares meurtrières, l'appareil exhale force et équilibre. Des arcatures courent encore tout autour du chevet; avec leurs retombées sur bandes lombardes, elles allègent les masses pour envelopper l'édifice sacré d'une grâce et d'une force exceptionnelles.

Si la Camargue prospère en ces temps (XI° au XIV° siècles), les richesses terriennes la rendaient attrayante aux pirates de la mer, à qui « elle offrait une proie facile » (Fernand Benoît). Ici aussi, les Sarrazins étaient les plus redoutables. Malgré leur défaite contre Charles Martel, leur expulsion de Provence-Languedoc en 975 par Guillaume Ier, comte et marquis de Provence (qui termina sa vie comme moine à Saint-Guilhelm-le Dézert), les incursions sarrasines conti-

http://patrimoniu.gov.ro

nuèrent de manière sporadique, mais non moins violente et destructrice. Il était donc normal que les contes de Provence, rois de Majorque et princes souverains en Catalogne-Languedoc aient tenu à assurer une garde particulière à Notre-Dame-de-la-Mer. En 1244, Raymond Béranger V fit entourer la bourgade de remparts, soigneusement entretenus jusqu'à la Révolution. C'est à ce moment aussi que l'eglise a sans doute été définitivement mise en état de défense.

Avancée vers la Méditerranée, cette cité se présentait comme porte de Provence, point stratégique éminent, tête de pont lancée contre toute invasion vers la mer. L'aspect général extérieur attend en quelque sorte l'adversaire: un château-fort ramassé sur lui-même, le donjon qui surmonte l'abside — encore une chambre-forte bâtie au-dessus du chevet — veillent en permanence sur les flots et le pays. Sur les côtés de l'église de rares ouvertures, ressemblant à des archères plus qu'à des fenêtres, percent les murs, laissant filtrer au-dedans un jour parcimonieux. La nef est plongée dans la pénombre; une patine presque moussue voile les pierres. Trois fois par année, le 24 Mai, le 22 Octobre et le 3 Décembre, une châsse contenant les corps de deux saintes, *Maria Jacobi* et *Maria Salomé*, soeurs de la Vierge Marie, (et donc tantes de Jésus-Christ) sont descendues aux acclamations de la foule. Vous savez que c'est le point de ralliement annuel des gitans, qui, en plus vénèrent, les 23 et 24 Mai sainte Sarah, par une procession qui réunit des milliers de gardians et gitans accourus du monde entier et principalement d'Italie, du Sud de la France et d'Espagne.

A l'heure actuelle, personne n'a de documents qui puissent asseoir ou infirmer l'existence de sainte Sarah. On se trouve devant le fait notoire du culte d'une sainte, moins connue que les saintes Maries, mais vénérée avec autant de ferveur. En interrogeant les gitans, ils répondent: «il y a les saints des riches, mais nous avons aussi notre sainte, c'est la Servante». Sa statue, logée dans une crypte ajoutée à l'église à posteriori, en 1349, constitue une sorte de *casa sancta* à l'intérieur d'un monument qui, par la fierté de ses formes et la force intrépide qui émane de lui, n'est pas loin de ces *Wehrburgen* de Transylvanie, érigés contre l'envahisseur turc, et dont notre colloque traîte avec tant de science et de sagacité.

Ce bref périple parmi quelques églises fortifiées de France est bien incomplet, j'en suis fort conscient, mais il a pu vous montrer que sous d'autres cieux, avec d'autres envahisseurs, les réponses restent les mêmes: un noyau fait d'énergies et de forces a reçu un habit qui ne renie en rien l'élégance et la beauté de la forme architecturale.

CAROL HEITZ

http://patrimoniu.gov.ro

RECICLAREA FONDULUI CLĂDIT (I)

Une démarche théorique, suivie d'un abord diachronique afin de clarifier la terminologie employée dans l'intervention sur la substance bâtie.

FONDUL CLĂDIT. Orice demers privind procesul de recuperare, recondiționare și reutilizare a clădirilor trebuie să se bazeze pe cercetarea conținutului, caracteristicilor și evoluției acestora, pe cunoașterea rolului ce-l joacă în existența complexă a societății umane. Este îndeobște cunoscut că viața oamenilor se desfășoară în cuprinsul spațiului compartimentat prin și în clădiri, construcții și amenajări speciale, vegetație, suprafețe de apă etc., toate constituind un mediu ambiant (cadru fizic) ce trebuie să servească locuirea, activitățile productive ori de servire, odihna și recreerea, circulația, viața socială. În alcătuirea cadrului fizic (construit și amenajat), *clădirile* — case de locuit, hale și birouri pentru industrie și servicii, săli publice, anexe — *ocupă un loc specific*, deținînd o pondere însemnată din punct de vedere spațial (20—35%) și valoric (40—50%). Multiplele lor particularități influențează în mod specific căile de abordare și desfășurare a procesului de reciclare.

1. *Totalitatea clădirilor*, constituind o parte a substanței construite din așezările omenești, *este rezultatul acțiunii forțelor de producție*, putînd fi implicată — direct sau mijlocit — în procesul realizării sau schimbului de bunuri materiale ori/și culturale. Unele clădiri sînt componente ale agregatelor industriale, agricole etc., altele, formează numai cadrul de desfășurare al unor activități de producție, comerț, transport. Însă marea majoritate a clădirilor (și ansamblurilor de clădiri) are funcțiuni colaterale acestor activități (servind fie pregătirii forței de muncă, refacerii sau recuperării acesteia) legate cu precădere de alte domenii ale existenței umane, nu mai puțin importante. Aceste domenii influențează hotărîtor felul de perpetuare a capacității de muncă, modul de locuire și educație, starea sanitară și nivelul cultural, acestea constituind elementele majore, determinante pentru calitatea vieții indivizilor și colectivității.

2. *Componente ale producției de bunuri materiale* (neafectate consumului imediat și transformării în deșeuri, ci destinate unei folosințe îndelungate) clădirile, *grupate în fondul clădit*, oglindesc condițiile în care au acționat forțele de producție și au evoluat părțile implicate nu numai în faza edificării dar și de-a lungul perioadei de utilizare. Alcătuirea și caracteristicile masei de clădiri includ informații atît despre nivelul atins în procesul de construcție (finanțare, proiectare, asigurare cu materiale, tehnici constructive, execuții etc.) cît și despre regimul de utilizare (categorie de beneficiari, mod de administrare și întreținere, durata de serviciu ș.a.) a fondului clădit, despre maniera de compartimentare-amenajare a spațiului artificial și raportare a acestuia la cadrul natural. Aceste elemente nu se restrîng numai la domeniul informării, ci presupun pentru o parte (variabilă) a clădirilor și ansamblurilor clădite prezența unor valențe formative (istorice, estetice etc.) care *le plasează concomitent în sfera creației spirituale* (nu numai tehnice, cît mai ales artistice, ambientale).

În linii mari, ultimele aspecte menționate privesc acea parte din fondul clădit cuprins într-un anume capitol al avuției naționale, *cel reprezentat de patrimoniul cultural*, reflex al potențialului științific, artistic etc., al unei colec-

http://patrimoniu.gov.ro

tivități. Pe măsura dezvoltării unei societăți, a satisfacerii treptat în mai mare măsură a solicitărilor materiale de bază, aspectele suprastructurale (legate între altele de producerea, distribuirea și receptarea valorilor culturale) capătă o pondere tot mai însemnată. Modificarea contextului atrage după sine evidențierea și recunoașterea unui număr crescut de valori spirituale din cuprinsul cadrului construit care pot fi grupate în ceea ce îndeobște este numit *patrimoniul clădit (imobil)*.

3. Prin anumite caracteristici, clădirile izolate sau integrate în ansambluri fac parte din *categoria bunurilor imobile utilitare*, grupate sub forma fondurilor fixe și parțial al valorilor culturale în *cadrul avuției naționale*. O pondere notabilă (20—30%) e reprezentată de fondul locativ cu destinație de locuit sau altele (învățămînt, cultură, ocrotirea sănătății, sport și recreere etc.) rezultat în urma activității omenești și acumulat de-a lungul timpului. Raportul dintre fondul de clădiri civile și celelalte părți ale capitolului respectiv — îndeosebi fondurile fixe pentru producție și servicii — se modifică în funcție de punctele de pe traseul dezvoltării societății luate în considerare. Pînă de curînd, fondul de clădiri civile a jucat un rol pasiv spre deosebire de fondurile fixe pentru producție și servicii considerate de regulă ca fiind generatoare active de avuție. Dezvoltarea recentă a schimburilor culturale și a sectorului turistic tinde să modifice sensibil raportul.

4. Pentru abordarea corectă a problematicii fondurilor fixe incluse în cadrul construit (clădirile și ansamblurile clădite) trebuie menționată și *interdependența dintre acestea și o altă componentă a avuției naționale: solul* (judecat ca amplasament potențial, teren construit sau amenajabil). Excluzînd folosințele agricole, silvice, piscicole etc., teritoriul — ca element al cosmosului — poate fi utilizat numai prin compartimentarea, dotarea și înzestrarea cu clădiri, alte tipuri de construcții, echipamente și amenajări. Prin această corelație reversibilă cu solul ș.a. — cuprins în capitolul resurselor naturale — cadrul construit (implicit fondul clădit și patrimoniul imobil) rămîne una din componentele prezente la toate nivelurile și în toate sectoarele avuției naționale.

5. Cum fondurile fixe imobile și solul, pe lîngă faptul că reprezintă o avuție (resursă), pot fi ele însele producătoare (directe sau mijlocite) de valori, *statutul lor de proprietate este determinant pentru modul de abordare al procesului de reciclare*, pentru alegerea soluțiilor și metodelor adecvate (îndeosebi din punct de vedere al finanțării și amortizării cheltuielilor). De regulă, în fostele țări socialiste ponderea mare a fondurilor fixe era proprietate de stat și cooperatistă, proprietatea personală (incluzînd mai ales locuințe) putînd reprezenta între 15—35% din total. În țările capitaliste proprietatea particulară se extinde atît asupra fondurilor fixe pentru producție și servicii, cît și asupra celor cuprinzînd clădiri și echipamente civile, putînd atinge 80—85% sau mai mult din total. Cum clădirile și solul pot aparține aceluiași proprietar sau mai multora, procesul de reciclare poate fi influențat corespunzător.

COMPONENȚA DIACRONICĂ. Circumscriind problematica reciclării clădirilor și ansamblurilor clădite la continentul european și regiunile conexe, trebuie remarcat cu precădere caracterul complex, extrem de variat, adesea contrastant al moștenirii arhitectural-urbanistice. Explicația de bază se referă la întinderea în timp a procesului de acumulare, (început teoretic în preistorie și extins treptat pe măsura apropierii de contemporaneitate) și la acțiunea specifică a diverșilor factori determinanți într-o fază sau alta.

1. Din epocile mai vechi s-a păstrat un număr restrîns de urme clădite, deoarece s-a construit puțin cu materiale durabile, clădirile nu s-au putut sustrage distrugerilor și nici nu au fost reciclate într-o manieră adecvată. Majoritatea dintre puținele exemple rămase din *prima parte — cea orientală — a antichității* (mil. III —I î.e.n.) deși executată și cu materiale rezistente (precum templele din Egipt, palatele din Persia etc.) s-a menținut sub formă de ruine, fie pentru că au fost supuse unor agresiuni (naturale sau artificiale), fie pentru că de-a lungul timpului au constituit obiectul unor forme rudimentare de reciclare (folosind drept cariere pentru obținerea rapidă și facilă a unor materiale de construcție). Datorită caracterului de raritate, ele au un statut cu totul special care exclude în mod hotărît abordări ce pot produce în continuare degradări sau uzură.

2. *Din perioada de sfîrșit — cea europeană — a orînduirii sclavagiste* (sec. IV î.e.n. — V e.n.) s-au menținut în patrimoniul clădit sensibil mai multe obiecte, unele aproape integre, dintre care cîteva (precum vechiul Panteon din Roma, Hagia Sofia din Istanbul) sînt folosite și astăzi, uneori cu altă funcțiune. Explicația constă atît în dezvoltarea ramurii construcțiilor, în creșterea numărului de produse ale acesteia, în utilizarea în mai

http://patrimoniu.gov.ro

Fig. 1 Sectorul construcţiilor ca parte a avuţiei naţionale

Fig. 2 Acumularea fondului clădit

Fig. 3 Evoluţia valorii de utilizare şi raportul cu valoarea culturală

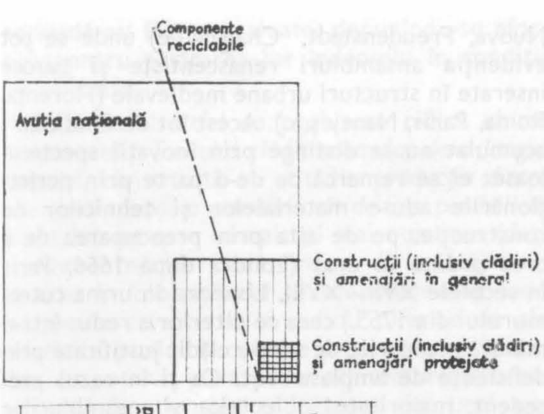

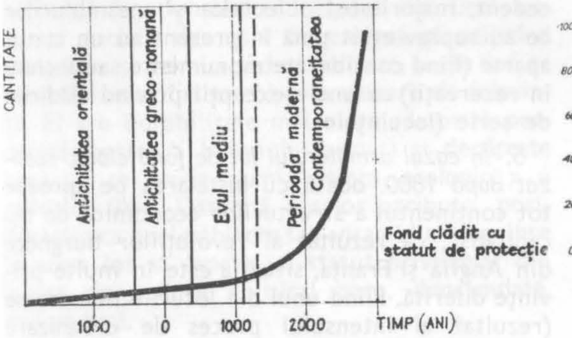

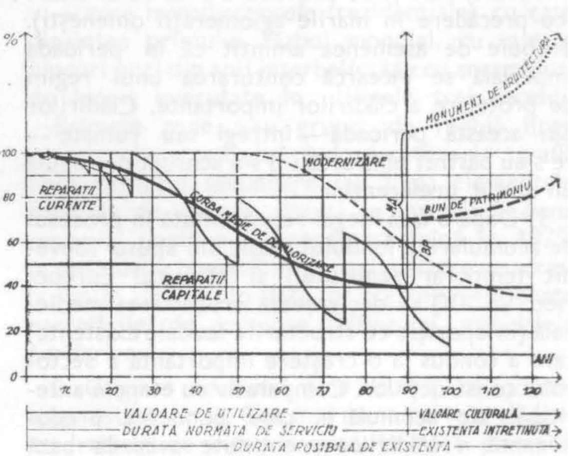

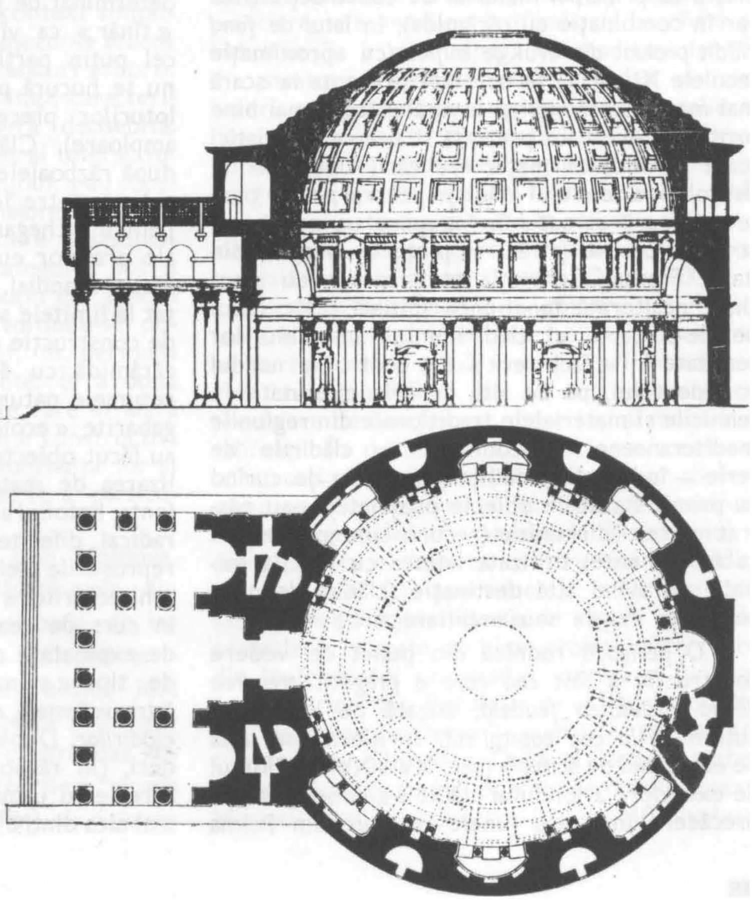

Fig. 4 Panteonul lui Agrippa, Roma, c. 120 i.e.n., una din cele mai vechi clădiri aflate în uz

mare măsură de materiale și tehnici mai evoluate, în intervalul mai scurt de timp scurs cît și în relativa nuanțare a modului de apreciere a fondului clădit (reducînd oarecum pericolul de distrugere datorită factorilor artificiali). Această afirmație vizează cu precădere epoca romană cînd pot fi semnalate cele dintîi acțiuni conștiente și intenții de planificare a efortului de organizare a cadrului fizic și de acumulare a fondului clădit (cu precădere în marile aglomerații omenești). Trebuie de asemenea amintit că în perioada imperială se încearcă conturarea unui regim de protejare a clădirilor importante. Clădirilor din această perioadă — întregi sau ruinate — ce s-au păstrat pînă astăzi li s-a acordat de regulă un statut preferențial.

3. După o fază inegal reprezentată în procesul de acumulare a fondului clădit din apusul (devenit temporar semirural) și răsăritul Europei (sec. VI—IX) se declanșează urbanizarea medievală (în opoziție cu structurile feudale existente) care a condus la o creștere importantă a sectorului construcțiilor. Comparativ cu etapele anterioare ale acumulării, cînd ponderea predominantă a clădirilor menținute avea la bază piatra ca principal material de construcție (mai rar în combinație cu cărămida), în *lotul de fond clădit preluat din evul de mijloc* (cu aproximație secolele XI—XIV) se constată prezența la scară mai mare a cărămizii și lemnului (ceva mai bine protejat). Acest lot prezintă și alte caracteristici (care justifică afirmația realizării unui salt în dezvoltarea fondului clădit): pentru prima oară *se păstrează aproape în întregime un număr de structuri urbane* (străzi și piețe în orașele din Italia, Franța, Germania etc.) care și-au menținut nealterată funcțiunea inițială. Este cazul pe de-o parte al clădirilor și ansamblurilor realizate în « Fachwerk » din centrul și nordul continentului, pe de alta de cele executate în tehnicile și materialele tradiționale din regiunile mediteraneene. Concomitent cu clădirile de serie — îndeosebi locuințe (care abia de curînd au primit statut de obiecte protejate), s-au păstrat multe clădiri unicat (recunoscute mai demult ca monumente) utilizate adesea cu funcția inițială sau avînd altă destinație (clădiri de cult, reședințe regale sau nobiliare etc.)

4. *O perioadă* rodnică din punct de vedere constructiv *a fost cea care a pregătit trecerea de la societatea feudală*, bazată pe economia autarhică, *la cea capitalistă*, sprijinită mai ales pe economia de schimb (sec. XV—XVIII). Efortul de extindere a fondului clădit s-a concentrat cu precădere în orașe (unele noi precum Palma Nuova, Freudenstadt, Charleville) unde se pot evidenția ansambluri renascentiste și baroce inserate în structuri urbane medievale (Florența, Roma, Paris, Nancy ș.a.). Acest lot de fond clădit acumulat nu se distinge prin inovații spectaculoase: el se remarcă pe de-o parte prin perfecționările aduse materialelor și tehnicilor de construcție, pe de alta prin preocuparea de a crea ordine în oraș (Londra după 1666, Paris în secolele XVII—XVIII, Lisabona în urma cutremurului din 1755,) ceea ce ulterior a redus într-o măsură pierderile de spațiu clădit justificate prin deficiențe de amplasament. Ca și în cazul precedent, majoritatea obiectelor și ansamblurilor ce au supraviețuit pînă în prezent au un statut aparte (fiind considerate monumente sau incluse în rezervații) cu unele excepții privind clădirile de serie (locuințele).

5. *În cazul următorului lot de fond clădit realizat după 1800*, odată cu instalarea pe aproape tot continentul a structurilor economice de tip capitalist, ca rezultat al revoluțiilor burgheze din Anglia și Franța, situația este în multe privințe diferită. Fiind unul din loturile numeroase (rezultat al intensului proces de urbanizare determinat de progresele industrializării) și mai « tînăr » ca vîrstă (deci nedepășind cu mult, cel puțin parțial, durata posibilă de serviciu) nu se bucură peste tot de tratamentul acordat loturilor precedente (sensibil mai reduse ca amploare). Clădirile și ansamblurile realizate după războaiele napoleoniene (dar mai ales cele ridicate între 1850 și 1915) au fost determinante pentru închegarea imaginii zonelor pericentrale ale orașelor europene pînă în pragul ultimului război mondial. Pentru realizarea lor s-au exploatat la limitele superioare materialele și tehnicile de construcție (devenite) tradiționale (clădiri de cărămidă cu 4—5 niveluri), legate direct de resursele naturale și permițînd asigurarea unor gabarite « ecologice » etc. În același timp unele au făcut obiectul unor experimente privind utilizarea de materiale și tehnici noi — oțelul și fonta, betonul armat (perfecționate după 1920) — radical diferite de cele anterioare. Unul din reproșurile cele mai des întîlnite (privind și arhitecturile « revival » și eclectice, între timp în curs de reabilitare) privește gradul ridicat de exploatare a terenului (în cadrul cartierelor de tip « slum ») și *neconcordanțele frecvente între valențele amplasamentului și caracteristicile clădirilor*. După înregistrarea a numeroase pierderi, (în războaiele mondiale și restructurările care le-au urmat) o parte dintre obiectele dar mai ales dintre ansamblurile executate în această

http://patrimoniu.gov.ro

perioadă au fost reevaluate, depunîndu-se eforturi pentru păstrarea lor îndeosebi în condiții de utilizare.

6. Cu totul altfel de probleme ridică *ultima componentă a fondului clădit acumulat de-a lungul timpului*, constituită nu atît din *producția dintre cele două războaie mondiale cît de cea postbelică*. Acest lot nu este numai cel mai numeros (deși realizat într-o perioadă extrem de scurtă) fiind abia dat în folosință, dar și componenta de fond locativ cu caracteristici radical diferite de ale celorlalte, punînd probleme proprii de reciclare. Realizat potrivit principiilor arhitecturii și urbanismului funcționalist ca răspuns dat unei comenzi sociale de mari dimensiuni și utilizînd materiale și tehnici industrializate, acest lot se caracterizează îndeosebi prin valoare de folosință. El are durabilitate mai mare (datorită prezenței masive a betonului armat) și depășește ceea ce se poate numi « scara ecologică » a cadrului fizic. Datorită acestor atribute, posibilitatea ca unele obiecte sau ansambluri cuprinse în acest lot să capete un statut privilegiat din punct de vedere cultural pare, deocamdată, mai redusă.

CONȚINUT SPECIFIC. În acest context simplificat, *biografia fondului clădit din așezările urbane ale României* intervine cu unele trăsături proprii. În cazul rețelei naționale de localități, caracterizată printr-o varietate tipologică deosebită, poate unică pe continent, rezultat al interacțiunii mai multor vectori socio-culturali, s-au constituit principial două categorii majore de orașe, considerate prin unghiul de vedere ale solicitărilor de reciclare. În prima categorie pot fi incluse orașele care au păstrat puțin din fondul clădit antic și medieval, ele dezvoltîndu-se puternic la finele secolului trecut, în perioada interbelică și în deceniile recente. În a doua categorie se pot include orașele care în afară de cele trei momente de « boom » constructiv, deja enumerate, au cuprinse în substanța lor și un nucleu compact medieval, ceea ce a particularizat evoluția ulterioară.

1. *În prima categorie de orașe* (din Moldova, Muntenia și într-o oarecare măsură cele din Dobrogea etc.) ultimele trei perioade de intensă activitate constructivă s-au reflectat teritorial în grupări pe zone, care nu sînt însă net delimitate. Ele se caracterizează prin preponderența unui anumit tip de clădiri, dar absența unor regulamente de construcție a permis inserarea în cuprinsul lor (rarefiat) și a unor obiecte din alte perioade. Drept urmare se pot distinge următoarele zone clădite:

— *zone cu funcțiuni mixte* (dotări centrale și locuințe) cu case de lipscănie, mari clădiri comerciale ori administrative, clădiri de locuit vechi și noi; aceste zone s-au plasat central, sub forma unor nuclee secundare (în orașele mari) ori în lungul arterelor importante de penetrație;

— *zone monofuncționale* (rezidențiale) cu case dinaintea primului război mondial, cu vile și blocuri mici din anii interbelici sau cu ansambluri de locuit executate în ultimele trei decenii.

Primele zone s-au grupat de regulă lîngă vatra veche a orașului, a doua categorie se află lîngă centrele secundare sau lîngă elementele naturale de valoare, dar și cu inserții în zona centrală, unele s-au concentrat (pînă în 1975) în terenurile libere dintre marile artere de acces, la limita așezării. În afara lor trebuie menționate parcelările de locuințe ieftine și mahalalele periferice.

2. *Originea vechiului fond locativ al acestor orașe* este diversă. Cea mai mare parte a clădirilor reciclabile ridicate pînă înaintea primului război mondial (excluzînd palatele și rezidențele princiare, ale marilor latifundiari, bancheri și industriași), a avut drept comanditari familii din straturile sociale medii: arendași și mici boieri, negustori și proprietari de ateliere, liber profesioniști și funcționari publici mai importanți. Ei și-au realizat case unifamiliale cu grădină, proiectate de tehnicieni sau arhitecți, executate majoritatea în stilurile înflorate ale timpului, dispuse oarecum spontan în rețeaua stradală și parcelarea existentă. După 1900 s-au înmulțit cazurile cînd s-au construit parcelări unitare cu case unifamiliale izolate sau cuplate pe parter ori cu două niveluri, prin creditare din fonduri publice. Ele au fost ocupate cu precădere de funcționari, meseriași și muncitori calificați. În perioada interbelică s-a continuat construcția semispontană în cadrul unor alinieri stabilite prin planuri directoare. Imperativul creșterii gradului de exploatare a terenului a contribuit la extinderea construcției de clădiri plurifamiliale (cu apartamente în proprietate sau de închiriat) amplasate de regulă în zonele centrale și ocupate de liber profesioniști, cadre din învățămîntul universitar, ofițeri și funcționari superiori etc. Populația cu venituri modeste era masată la periferie în mahalale, sau în cartierele demobilizaților. După al doilea război mondial acestea au fost dublate de marile ansambluri cu locuințe colective (cu 5 și 10 niveluri)

http://patrimoniu.gov.ro

unde au fost inițial cazate familiile provenite din mediul rural, cele locuind necorespunzător sau care au fost recazate ca urmare a unor operații urbanistice. Pe lîngă apartamentele cu chirie la stat, după 1966 au apărut numeroase locuințe proprietate personală ale familiilor cu venituri medii.

3. *Componența acestui fond clădit din punctul de vedere al statutului axiologic* al obiectelor și ansamblurilor este relativ diversă, deși are o vechime medie redusă. În afara clădirilor de cult, majoritatea avînd statut de monument (istoric, de arhitectură), un număr mic de locuințe și dotări au un regim preferențial. O parte din cele mai vechi (datînd de regulă din secolul XVIII) au fost incluse pe lista monumentelor aprobată în 1955, o altă parte (între care puține ansambluri) figurează în listele anexe ce-și așteptau aprobarea de către forurile de decizie. Faptul că nu întrunesc totalitatea calităților (valoare arhitecturală, urbanistică, mod de ocupare a terenului, tipologia materialelor și tehnicilor de construcție, model de oraș etc.) conduce la subaprecierea (nejustificată în contextul actual) îndeosebi a lotului executat pînă în 1915.

4. *În cadrul celei de-a doua categorii de orașe*, în afara perioadelor de « boom » constructiv deja amintite (etapa 1880—1910, cele două decenii interbelice 1920—1940 și anii după 1950) s-a păstrat și producția altor perioade mai vechi (secolele XIV—XVI în Transilvania, în Banat secolul al XVIII-lea). Aceste două etape premergătoare *s-au materializat sub forma « burg »-urilor de factură central-europeană și local a cartierelor baroce*, dezvoltate compact și omogen în cadrul unor limite precise (cele definite de fostele centuri de apărare). Teritoriul orașului medieval (sau baroc) a cuprins ulterior ansambluri centrale cu sedii ale unor instituții, străzi comerciale importante și grupări de locuințe realizate treptat. În ciuda acestor inserții noi, de regulă cu funcții social-culturale și administrative, substanța clădită multiseculară își păstrează încă locul în oraș.

Celelalte zone care s-au adăugat după 1850 (cînd a început demantelarea centurilor de apărare) nu se mai delimitează atît de net între ele, fiind mai puțin omogene. Ele cuprind *centre secundare, parcelări cu vile burgheze, mici cartiere de locuințe muncitorești* și după 1920 chiar *blocuri de raport. Ansamblurile cu locuințe colective* postbelice și-au găsit amplasamente perimetrale de întindere ceva mai redusă.

5. *Comanditarii* loturilor mai vechi au fost meseriașii, negustorii medievali pe de-o parte, pe de alta aristocrația, ofițerimea și burghezia secolului al XVIII-lea. Ulterior, fondul clădit va fi finanțat de funcționarii mai înstăriți, de proprietarii de ateliere și fabrici, de bancheri sau negustori imigrați. Micile cartiere muncitorești dinainte de 1915, ca și cartierele de demobilizați sau de locuințe ieftine vor fi ocupate de familii provenind din păturile cu venituri modeste ale populației. Locatarii ansamblurilor de locuit realizate după 1950 au oarecum aceeași proveniență ca cei din prima categorie de orașe. Este interesant de notat că în așezările urbane din Transilvania, Crișana, Banat nu există zone mai întinse ocupate de foștii mari proprietari rurali, după cum suburbiile au o pondere ceva mai redusă.

Comparativ cu orașele menționate înainte, fondul clădit din localitățile cuprinse în a doua grupă include un *număr crescut de dotări și locuințe din loturile mai vechi care au primit statut de monument*. Sînt totodată de semnalat ceva mai multe zone protejate, provenind din evul mediu sau etapele mai recente. În ceea ce privește producția secolului trecut, aceasta se află într-o situație nu mult diferită de a celei prezente în localitățile din Muntenia, Moldova și Dobrogea, exceptînd calitatea amplasamentelor. Nici ansamblurile de locuințe colective construite în ultimii ani nu ridică alte probleme decît cele deja amintite.

6. *Diferențele de vîrstă, structură, amplasare etc.* ale loturilor de fond clădit acumulate pînă în secolul al XIX-lea în orașele de pe teritoriul României, au generat (în ciuda asemănărilor pe alte planuri) poziții divergente, cu efecte negative asupra modurilor de abordare a procesului de reciclare. Variațiile de apreciere s-au menținut și în cazul loturilor mai « tinere » (cel ridicat între 1880—1915, cel construit în perioada interbelică). De aceea, chiar dacă alcătuirea fondului clădit (prezentată înainte prin prisma aportului fiecărei faze de acumulare) poate fi analizată și din alte unghiuri de vedere (destinații, exploatarea terenului, stare, reciclabilitate etc.) în ultimă instanță se impune o evaluare unitară și de perspectivă, îndeosebi pentru producția (discutată) a ultimelor două secole.

DIRECȚII DE APRECIERE. În mod obișnuit, *orice scară de evaluare rămîne valabilă în limitele unui anumit context:* modificarea acestuia impune de regulă readaptarea scării valorice. Asemenea schimbări intervin destul de frecvent în plan suprastructural, afectînd modul de apreciere al valorii morale, simbolice, de reprezentare a

http://patrimoniu.gov.ro

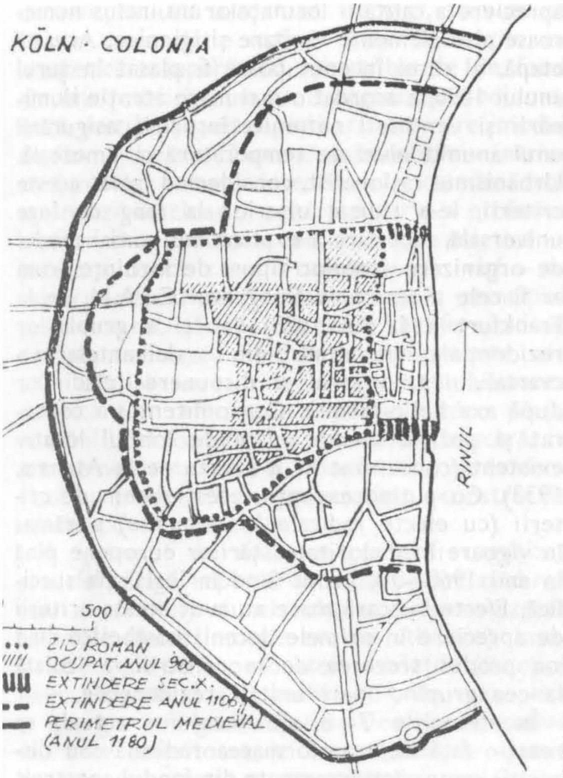

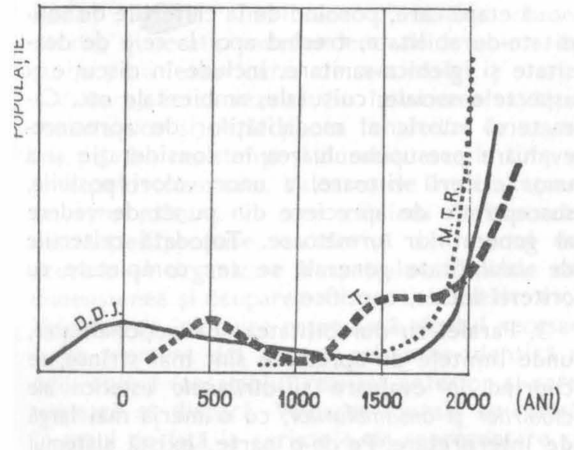

Fig. 5 Inelele de creștere ale orașului Köln (După Rolf Schneider)

Fig. 6 Evoluția demografică a așezărilor de pe teritoriul Dobrogei și Dunării de Jos (linie continuă), a Transilvaniei (linie întreruptă) și a Moldovei și a Țării Românești (linie punctată)

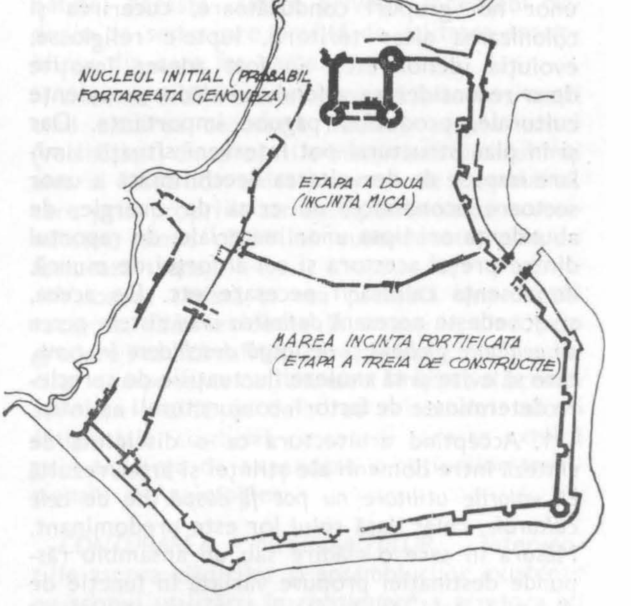

Fig. 7 Cetatea Albă — faze de reutilizare și extindere

Fig. 8 Structura după vechime a fondului clădit cu destinație rezidențială din Europa de Est (1975)

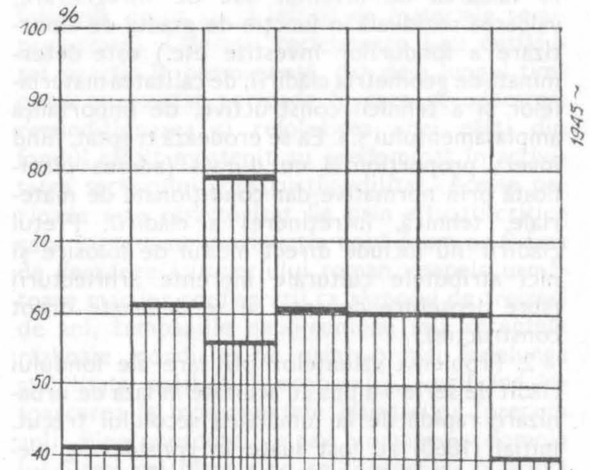

producției de arhitectură și urbanism. Apariția unor noi grupuri conducătoare, cucerirea și colonizarea altor teritorii, luptele religioase, evoluția ideilor etc., au fost adesea însoțite de o reconsiderare a fondului clădit cu valențe culturale, producînd pagube importante. Dar și în plan structural pot interveni situații similare impuse de dezvoltarea neechilibrată a unor sectoare economice, de criza de energie, de abundența ori lipsa unor materiale, de raportul dintre prețul acestora și cel al forței de muncă, de absența calificării necesare etc. De aceea, se dovedește necesară *definirea unui sistem peren de evaluare globală și de largă deschidere în timp*, care să evite și să anuleze fluctuațiile de apreciere determinate de factorii conjuncturali amintiți.

1. Acceptînd arhitectura ca o disciplină de sinteză între domenii ale științei și artei, rezultă că *valorile utilitare nu pot fi despărțite de cele culturale*, chiar dacă rolul lor este predominant. Măsura în care o clădire sau un ansamblu răspunde destinației propuse variază în funcție de diverși factori, dar în general se acceptă o marjă convenabilă care justifică în mare parte unele soluții de reciclare. Pentru a ocoli labilitatea acestui mod de apreciere s-a trecut la traducerea în bani a valorii clădirilor, înglobînd parțial și funcționalitatea. Această apreciere (transpusă în valoarea de inventar sau de înregistrare, valoarea reziduală în funcție de gradul de amortizare a fondurilor investite etc.) este determinată de geometria clădirii, de calitatea materialelor și a tehnicii constructive, de importanța amplasamentului ș.a. Ea se erodează treptat, fiind invers proporțională cu durata (adesea planificată prin normative dar condiționată de materiale, tehnică, întreținere) a clădirii. Prețul clădirii nu include direct modul de folosire și nici atributele culturale inerente arhitecturii (spre deosebire de ceea ce se definește drept construcție).

2. Problema valențelor utilitare ale fondului clădit de serie s-a pus cu acuitate în faza de urbanizare rapidă de la jumătatea secolului trecut. Inițial (1860) au fost luate în considerare *elementele afectînd securitatea locatarilor:* calitatea discutabilă a unor materiale și structuri, cuantumul redus de spațiu repartizat de persoană (densitatea pe încăpere) și absența unor amenajări de evacuare a reziduurilor. Un element important de apreciere l-a constituit gradul excesiv de ocupare a terenului în zonele realizate cu clădiri executate în serie.

În etapa următoare, după satisfacerea în linii mari a cerințelor de securitate, criteriile de apreciere a calității locuințelor au inclus numeroase alte elemente sanitare și igienice. Această etapă, al cărei început poate fi plasat în jurul anului 1880, a acordat o mai mare atenție iluminării și ventilării naturale, însoririi, asigurării unui anumit nivel de temperatură și umezeală. Urbanismul raționalist, considerînd izolat aceste criterii, le-a ridicat ulterior la rang de lege universală, fapt care a explicat nu numai modul de organizare a noilor tipuri de locuințe (cum ar fi cele avansate la Congresul C.I.A.M. de la Frankfurt a.M. din 1928) dar și a grupărilor rezidențiale (rezultate din « demantelarea » cvartalului tradițional și dispunerea clădirilor după axa helio-termă). Concomitent s-a conturat și poziția specifică față de fondul locativ existent (concentrat în « Charta de la Atena », 1933). Cu puține excepții, acest sistem de criterii (cu efecte radicale în domeniu) a rămas în vigoare în majoritatea țărilor europene pînă în anii 1960—70, inclus fiind în legislația specifică. Efecte la scară mare au avut aceste criterii de apreciere în primele decenii postbelice cînd s-a produs trecerea de la construcția izolată la cea grupînd mari unități rezidențiale.

În deceniile 7—8 ale secolului actual, ca reacție față de transformarea radicală sau dispariția unor părți însemnate din fondul construit al orașelor vechi, a început să se contureze o nouă etapă care, pornind de la criteriile de soliditate-durabilitate, trecînd apoi la cele de densitate și igienico-sanitare, include în discuție și aspectele sociale, culturale, ambientale etc. Caracterul istoric al modalităților de apreciere-evaluare presupune luarea în considerație și a unor criterii viitoare, a unor valori posibile, susceptibile de apreciere din punct de vedere al generațiilor următoare. Totodată criteriile de valabilitate generală se cer completate cu criterii locale, specifice.

3. Paralel cu durabilitatea și funcționalitatea, unde limitele de apreciere sînt mai strînse, se cuprind în evaluare și *atributele estetice ale clădirilor și ansamblurilor*, cu o marjă mai largă de interpretare. Pe de-o parte, există sistemul axiologic al profesioniștilor, nici el suficient de coerent și unitar, pe de alta, gustul comanditarilor și utilizatorilor, precum și al publicului larg, unde fluctuațiile de apreciere sînt neașteptat de mari. De regulă, aprecierea calităților estetice se rezumă la « haina » decorativă exterioară sau interioară, asimilată nu întîmplător cu produsele modei: așa se explică transformările periodice ale fațadelor, prilejuite îndeobște de reparațiile capitale executate la interval de

http://patrimoniu.gov.ro

decenii. Se uită așadar că, de fapt, trebuie să existe o corelație intimă între decorație, ca «estetică» superficială, și atributele de fond ale unei clădiri, cum ar fi organizarea volumetrică, factura și suita spațiilor interioare, modul de iluminare etc. O asemenea corelație — intrinsecă marilor valori arhitecturale — este însă mai puțin lizibilă chiar și pentru o parte a profesioniștilor. Dar, cum toate componentele estetice — judecate drept creații omenești de vîrf — au valoare educativă și informațională, principial problema reciclării lor nu poate să difere radical de reactualizarea celorlalte componente ale unei clădiri sau ale unui ansamblu. Valoarea estetică (cu referire la raportul dintre părți, la echilibrul formelor și volumelor, la scară, la probleme de textură și culoare etc.) se evidențiază cu pregnanță în comparație cu construcția contemporană de serie.

4. Sistemul de evaluare poate fi organizat și altfel. Dacă reperul de bază devine clădirea (sau ansamblul) atunci *valoarea proprie* vizează calitățile (fizice, morale sau de utilizare), însușirile legate de coordonatele evoluției (funcționale, biografice) ale localităților, de manopera și energia înmagazinată, de valențele educative sau cele referitoare la dezvoltarea din punct de vedere estetic-compozițional a producției de fond clădit. Acest nivel de evaluare vizează așadar trăsături intrinsece obiectelor considerate, judecate independent de evenimente sau acțiuni exterioare, de vecinătăți.

Valoarea fizică rezultă din însumarea calității materialelor și perfecțiunea tehnicilor de construcție, din rezistența și durabilitatea în timp a produselor rezultate. Valoarea de întrebuințare privește măsura în care clădirea corespunde destinației propuse, ea derivă din modul de ocupare și organizare a spațiului, depinde de dimensiunea și ocuparea compartimentelor, etc. Valoarea de înlocuire reprezintă efortul necesar la un moment dat pentru refacerea identică a unui obiect (ansamblu) realizat anterior și care urmează să dispară. Valoarea morală se referă în cazul de față la cerințele de reprezentare și prestigiu la care este supusă clădirea (sau ansamblul).

Valoarea preluată a clădirii este legată de caracterul și importanța evenimentelor consumate în cadrul ei, de personalitățile implicate sau de calitatea unor elemente adăugate (pictură, decorație, mobilier fix) utilizînd-o ca suport. Generalizarea acestor criterii este dedusă din aria de influență sau domeniul afectat. Clădirea, fără a fi ea însăși o valoare, beneficiază indirect de pe urma unor valori exterioare ei, plasate în vecinătate. Această valoare privește îndeosebi clădirile de serie care profită de calitatea ansamblului din care fac parte.

Valoarea cedată este evidențiată în acele situații cînd clădirea cercetată iradiază asupra zonei (vecinătății) din propriile însușiri. Este cazul mai ales al clădirilor unicat, cu rol de dominantă, care prin propriile atribute pun în valoare vecinătatea, suma clădirilor subordonate care le formează trena.

Valoarea cedată și cea preluată sînt legate reciproc, fiind evidente în situațiile cînd prin grupare rezultă calități care depășesc suma valorilor componentelor. Un efect imediat al acestei corelații rezidă în definirea criteriului valorii ambientale, conturat recent, și care se explică prin tendința de expandare a noțiunilor tradiționale ale axiologiei.

CONTURAREA INTERVENȚIILOR. Intervențiile asupra clădirilor și ansamblurilor existente cu scopul utilizării în continuare a acestora au o vechime asemănătoare ca cea a însuși actului constructiv producător de clădiri noi. Multă vreme aceste intervenții au avut un caracter întîmplător și izolat, s-au limitat la clădiri (foarte rar la zone) mai importante, adesea preluînd numai formele primare ale reciclării (de pildă folosirea drept sursă ieftină de materiale semiprelucrate). Operații reciclatoare s-au desfășurat practic în permanență, dar de-a lungul timpului au existat perioade în care recuperarea, recondiționarea și refolosirea unei părți din fondul clădit moștenit au predominat în activitatea sectorului constructiv-edilitar. Aceste perioade s-au caracterizat fie prin situații critice care îngreunau construcția nouă (cum ar fi faza de decădere a imperiului roman, etapele următoare marilor conflagrații ca războiul de treizeci de ani, campaniile napoleoniene sau recentele războaie mondiale) fie printr-o mai îndelungă stabilitate politică și economică, justificînd întoarcerea la monumentele înaintașilor (precum anii binecunoscutei «pax romana», domnia lui Carol cel Mare cînd se conturează o primă «renovatio», epoca Renașterii urmată de cea a clasicismului, asigurînd poate cea mai complexă și amplă reconsiderare a fondului clădit antic).

1. Treptat s-a conturat, pe lîngă un nou mod de a judeca structurile clădite rămase din vechime, un domeniu special al arhitecturii, pe scurt *disciplina restaurării monumentelor*. Definirea obiectului și a nivelurilor de abordare, evoluția

http://patrimoniu.gov.ro

instrumentarului și metodologiei de lucru au urmat, pînă la limpezirea din punct de vedere științific în cadrul ultimelor acte acceptate pe plan internațional, un traseu sinuos. Etapele prin care a trecut această disciplină se vor regăsi probabil, mai mult sau mai puțin asemănătoare, și în domeniul reciclării fondului clădit de serie.

Prima etapă (denumită *empirică*), prezentă de la începuturi pînă la mijlocul secolului XIX, s-a concretizat prin lipsa de principii, reducîndu-se cel mai adesea la reparații și consolidări propuse intuitiv, în vederea opririi procesului de degradare. Liberului arbitru la alegerea soluțiilor i-a urmat o etapă (*cea doctrinară*) bazată pe aplicarea fără discernămînt a unor principii rigide care admiteau fie refacerea clădirii prin respectarea neabătută a unității (presupuse) de stil, fie respingerea oricărei intervenții, fie numai de conservare, asupra obiectivului. Spre finele aceluiași secol se conturează etapa *restaurărilor* bazate pe respectarea moștenirii trecute și luarea în considerare a biografiei fiecărei clădiri (sau ansamblu). Acestei etape (a *restaurărilor istorice*) i-a urmat etapa contemporană (denumită *științifică*) ale cărei principii dialectice conturate în baza Chartei de la Atena 1933, au fost revăzute, adaptate și completate prin Charta de la Veneția 1964.

2. Deși prin Charta de la Veneția se acceptă acordarea statutului de monument și « *operelor modeste* care au căpătat cu trecerea timpului o semnificație culturală », se susține în continuare că « restaurarea este o operație ce trebuie să aibă îndeobște un *caracter excepțional* ». Aceste intervenții excepționale asupra obiectelor și ansamblurilor monumentale, parte a patrimoniului clădit, pot fi grupate astfel:

a) *Intervenții de salvgardare, conservare și protecție* care presupun evitarea dispariției (prin ruinare, demolare etc.), menținerea în viață prin ferirea, punerea la adăpost de acțiunea unor factori distructivi a clădirilor și ansamblurilor respective. Rămînînd neschimbate valorile luate în considerare, se poate vorbi de o întrerupere a dezvoltării, de o reducere la un eveniment istoric (acela al creației originare sau a situației moștenite). Există o protecție propriu-zisă privind direct obiectele și o protecție preventivă, concretizată în regim, zone de protecție.

b) *Intervenții de degajare și asanare*, care au ca obiect, pe de-o parte, înlăturarea elementelor stînjenitoare sau periculoase pentru obiectivul în cauză, pe de alta revizuirea, recondiționarea (eventual înlocuirea) componentelor constructive vitale ale acestuia. Degajarea și asanarea presupun existența unor structuri clădite suprapuse, neomogene, într-un anumit stadiu de depreciere. Acest tip de operații se întîlnește și în cazul fondului clădit curent (cunoscut sub denumirea de consolidare sau revitalizare structurală).

c) *Intervenții de restaurare și reconstituire*. Se au în vedere fie în cazul monumentelor existente în stare incompletă, cu componente degradate în asemenea măsură încît afectează existența lor în continuare, fie în cel al monumentelor dispărute, nu înainte de a fi lăsat suficiente urme necesare unei refaceri corecte. Ambele implică restituirea unor valențe pierdute, reincluderea obiectelor și ansamblurilor considerate în circuitul valorilor vii prin restabilirea comunicației cu mesajele culturale ale istoriei (cu efecte practice privind finalitatea acestor costisitoare intervenții). În anii din urmă variante ale operațiilor de reconstituire au fost utilizate și în cazul reciclării fondului clădit uzual.

3. Intervențiile asupra clădirilor și ansamblurilor cu statut de monument constituie o parte specială *dintr-un sistem operațional mai larg privind recuperarea, recondiționarea și refolosirea întregului fond clădit*. Apelînd la abordări deosebite, la soluții uneori ieșite din comun, la tehnologie avansată (în sectorul construcțiilor) ele au contribuit, pe multiple căi, la clarificarea problemelor legate de reciclarea restului de fond clădit (atunci cînd acestea, ca urmare a crizei de materiale și energie, a reconsiderării pe plan cultural etc. au redevenit actuale).

Odată cu creșterea ponderii intervențiilor reciclatoare asupra fondului clădit de serie (comparativ cu amploarea construcției noi) au început să se facă demersuri pentru clarificarea suportului teoretic și a abordării practice.

De la bun început trebuie evidențiat numărul mare de termeni utilizați în definirea intervențiilor asupra fondului clădit de serie (nu lipsit de varietate valorică). Între acești termeni nu s-au făcut deosebiri limpezi de conținut, de asemenea nu s-au eliminat situațiile de suprapunere și opoziție, după cum lipsește pînă în prezent și o verificare a echivalențelor dintre diferitele limbi de circulație.

Termenul de *reconstrucție* și eventual cel de *remodelare*, ambii considerați lingvistic, presupun fie o construcție nouă fie un nou canevas, ambele situații excluzînd în mare măsură posibilitatea reciclării. Totuși sînt curent folosiți în practica de specialitate.

http://patrimoniu.gov.ro

Termenul de *reparație*, mai puțin cel de *recondiționare*, își are înțelesul stabilit prin normative, fiind acceptat în practica curentă sub cele două variante (reparații curente și capitale).

Alt termen frecvent utilizat este cel de *renovare*, folosit atît pentru obiecte cît și la nivel de ansamblu. Ca și cel de *reactualizare*, el se suprapune parțial reparației cînd este vorba de clădiri, dar își extinde înțelesul în cazul zonelor clădite.

Reabilitarea și *recuperarea* se referă de regulă la poziția globală față de fondul clădit (în afara cazului concret cînd este în discuție recuperarea primară a materialelor). În literatura de specialitate reabilitarea privește producția de serie specifică primelor decenii postbelice, în timp ce recuperarea se referă la reconsiderarea, reevaluarea întregii moșteniri clădite căzute în dizgrație.

Termenii de *reconversiune*, *asanare*, *revitalizare* presupun diverse tipuri de soluții tehnice precum cele privind schimbarea de destinație, excluderea adaosurilor poluante și înlocuirea elementelor constructive bolnave, revigorarea structurii de rezistență.

Revitalizarea capătă și alt înțeles, legat de reincluderea unei zone (eventual clădiri) în circuitul vieții contemporane prin măsuri luate în domeniul funcțional, așa după cum termenul de *modernizare* se poate referi cu precădere la înzestrarea obiectelor (și ansamblurilor) cu echipamente tehnice actuale, impunînd eventual și alte operații (consolidare, recompartimentare etc.)

Această neclaritate în domeniul terminologiei poate influența determinant activitatea practică. Rezultă ca necesare, pe de-o parte, ierarhizarea mai nuanțată a fondului clădit moștenit, pe de altă parte multitudinea intervențiilor posibile trebuie pusă de acord cu unitatea dialectică a acestui fond clădit prin definirea unui sistem coerent, unitar de reciclare.

PETER DERER

http://patrimoniu.gov.ro

PORTRETELE CTITORILOR DE LA BISERICA SFÎNTUL NICOLAE DIN TÎRGU-JIU

Referindu-se la biserica Sfîntul Nicolae din Tîrgu-Jiu, ilustrul autor al *Istoriei Tîrgu Jiului*, Alexandru Ştefulescu, la sfîrşitul secolului trecut spunea:

« Biserica Sf. Nicolae înfăţişează stilul bizantin atît prin arhitectură, prin jocul liniilor, îmbinarea suprafeţelor, ornamentaţie, turla uşoară, brînele sale de cărămidă, unele mai groase, altele mai subţiri, ce o încing cu multă estetică pe la mijloc, pe cînd altele formează chenare pentru chipurile zugrăvite pe dinafară a bisericii, frizele — ciubucele — ce variază monotonia pereţilor pe dinafară, cît şi în pictura cu sfinţi, fecioarele, sibilele, filosofii, patriarhii, fabuliştii, eroii antici, zeiţele, în mănţinere dreaptă şi gravă cu chipurile slabe exprimînd seninătatea cerească, resemnarea la bucuriile pămînteşti şi năzuinţa de a desbrăca sufletul de lanţul patimilor trupeşti, cu ochii mari fără nici o altă expresiune, decît pietatea, mişcările şi îmbrăcămintea ţapenă, mîinile ridicate, ca şi cum ar privi cerul mult dorit, sau plin de îndurare »[1]

Temeinicului analist al trecutului Gorjului nu-i scapă atenţiei nici podoaba pridvorului, nici tablourile cu portretele ctitorilor, atît de specifice artei noastre monumentale din perioada de început a secolului al XIX-lea.

Dacă pictura pridvorului cu scenele Facerii, ale Raiului şi Iadului au scăpat atenţiei restauratorilor atît de zeloşi şi ele se păstrează astăzi în bună stare, portretele ctitorilor, ca şi întreaga frescă a interiorului sînt total degradate în urma intervenţiilor de curăţire practicate fără avize legale prin anii '60 de către pictorul Arutium Avakian.

Stăruinţele noastre de prevenire a acestei situaţii la vremea respectivă, pentru a se respecta avizele de specialitate, s-au dovedit zadarnice; ne facem o datorie să prezentăm acum cîteva din tablourile de ctitori ale acestei biserici, aşa cum au fost ele cunoscute şi înregistrate de noi.

ANDREI PĂNOIU

[1] Pictura, în tehnica frescei, este datată anul 1812—1813, operă a cunoscutului meşter Mihai Zugravu din Tîrgu-Jiu şi a colaboratorilor săi.

1. Protopopul Andrei Schevofilax, protopopiţa Maria, logofătul Vasilie, Nicolae, Ion, Uţa, Costandin; partea stîngă a intrării

2. Cocoana Stanca Crăsnăreasa, slugerul Gheorghe Crăsnaru şi cocoana Manda, cu copiii Gligore, o fată şi un băiat cu numele şterse; partea dreaptă a intrării

3. Cocoana Ana, biv vel medelnicerul Simeon Peştenaru Mengiarul, cocoana Stanca, Ioan Sîmboteanu, biv vel medelnicer (şi Ieu Iion Gheorghe Caragia, voievod, domn al Ţării Româneşti, 1812 oct, necuprins în imagine); pe peretele de nord

4. Gheorghe Crăsnaru, detaliu

5. Cocoana Manda, detaliu

http://patrimoniu.gov.ro

2

3

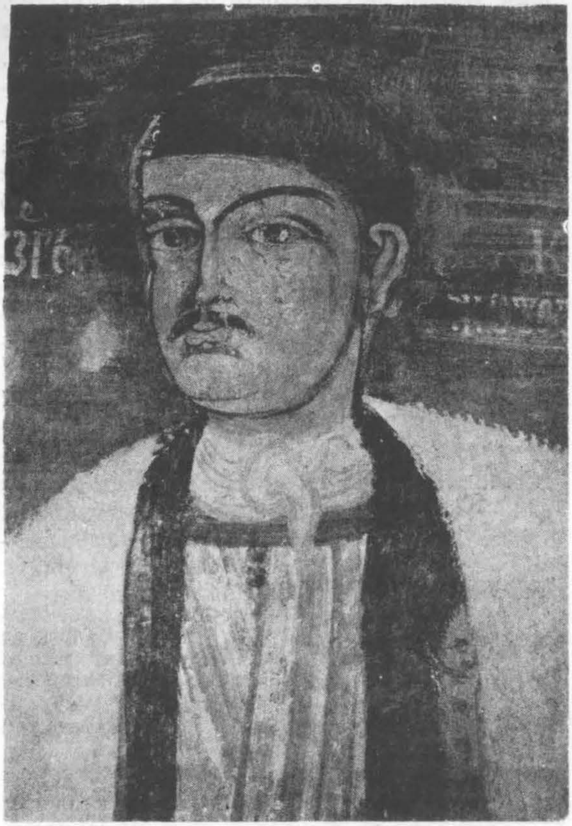

4

5

http://patrimoniu.gov.ro

CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA FORTIFICAȚIILE DE LA HÎRȘOVA

Les fouilles archéologiques effectuées en 1988 et 1989 dans la ville de Hîrşova ont mis à jour des importantes vestiges: une construction au parement en blocs de pierre de taille pouvant dater du IVe siécle et une muraille avec une tour, plus au nord, datable de la première moitié du VIe siecle.

Cercetările arheologice asupra fortificațiilor de la Hîrșova au avut în trecut proporții reduse, fiind concentrate asupra cetății de pe înălțimea stîncoasă care domină Dunărea la sud-estul orașului. Aici au fost efectuate sondaje restrînse în 1943 [1] și săpături neîncheiate în 1963 [2]. Nu au fost urmărite prin săpături arheologice de amploare fortificațiile aflate în celelalte zone ale orașului [3], cunoscute datorită urmelor ieșite la lumină ca urmare a unor descoperiri sporadice.

Săpăturile arheologice întreprinse în august-septembrie 1988 și iunie-iulie 1989 au cuprins zona limitată de strada Carsium — în punctul unde traseul acesteia se îndreaptă spre sud — și strada Unirii. La marginea străzii Carsium sînt vizibile ruinele a două ziduri perpendiculare între ele, păstrate pe o înălțime de circa 3—4 m și pe o lungime de aproximativ 4 m fiecare, unul din ele prelungindu-și traseul și sub partea carosabilă, unde fundația sa a fost tăiată de șanțul săpat pentru o conductă. Pornind de la urmărirea semnificației zidurilor păstrate la suprafață, săpăturile au dus și la descoperirea unor vestigii de construcții încă necunoscute [4].

Suprafața pe care s-au efectuat cercetările este caracterizată prin accentuate denivelări, prezentîndu-se ca o terasă care se ridică deasupra străzii Carsium, la nivelul străzii Unirii. Partea de nord-est a terenului fusese afectată, anterior efectuării săpăturilor, de decapări de pămînt executate cu mijloace mecanice. Pe o anumită suprafață, în partea de nord-est a zonei cercetate, stînca este situată mai aproape de suprafață. Diferențele de nivel fac ca în spatele zidurilor păstrate, unde terenul era probabil mai ridicat și în antichitate, grosimea depunerilor să fie deosebit de mare.

La o distanță de circa 30 m spre sud—sud-est de ruinele păstrate ale celor două ziduri au fost descoperite resturile unei construcții din zidărie de piatră. O parte a sa — cea dinspre sud — se află dedesubtul părții carosabile a străzii Unirii și nu a putut fi cercetată. Succesi-

[1] Cercetări efectuate de Grigore Florescu, vezi « Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice — 1943 », București, 1946, p. 179—180.

[2] Andrei Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hîrșova*, în « Pontica », 4, 1971, p. 351—370. Pentru etapele de folosire a cetății Hîrșova, vezi și Emil Condurachi, *Neue Probleme und Ergebnisse der Limesforschung in Scythia Minor*, în « Studien zu den Militärrenze Roms », Köln, 1967, p. 170.

[3] Existența unor fortificații în diferite puncte ale orașului este cunoscută și din descrieri și reprezentări de la finele sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea. În 1809 contele de Langeron menționa întăriturile care ocoleau orașul, închizînd cele două înălțimi stîncoase; pe una se afla un castel de piatră, pe cealaltă, mai puțin înaltă, un turn de piatră dominat de o înălțime pe care se aflau întărituri amenajate în 1773 (*Hurmuzaki*, Supl. I, vol. III, f. I, p. 179). Pe un plan întocmit la 1773 sînt reprezentate lucrări defensive în diferite puncte ale Hîrșovei. Pe două stampe din 1826 sînt înfățișate atît zidurile și turnurile cetății cît și fortificațiile aflate mai la nord sau în partea de vest a orașului (M. Boca, *Dobrogea veche în stampe și gravuri*, în « Pontice », 1968, pl. 31—32).

[4] Au fost trasate următoarele secțiuni: S. I, orientată NE—SV, între str. Carsium și str. Unirii, cu o lungime de 30 m, pe cele două laturi ale sale, la extremitatea de SV, fiind deschise — pentru urmărirea vestigiilor descoperite — casetele *a* (8×2 m) și *b* (5×3 m). Transversal pe zidurile din str. Carsium au fost trasate trei secțiuni perpendiculare între ele — S. II, spre SE (10×2m), S. III, spre SV (6×2m), S. IV, lîngă S. III, la 8×2m, la care s-a adăugat S. V, de 10×2,50 m, dispusă la 5,50 m mai spre vest (fig. 1).

http://patrimoniu.gov.ro

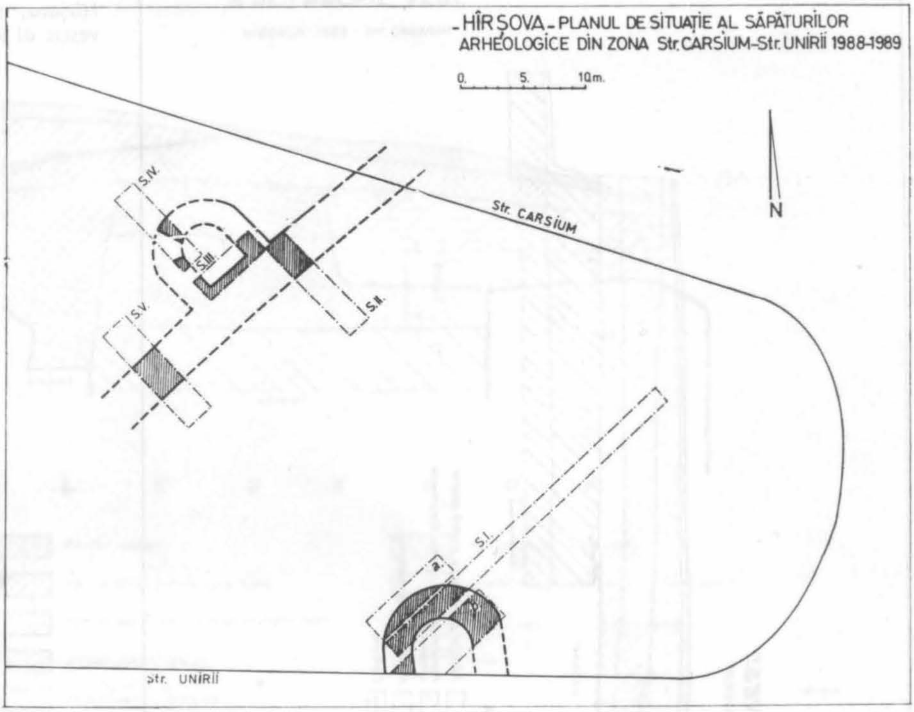

1. Hîrșova. Planul de situație al săpăturilor arheologice din zona str. Carsium — str. Unirii, 1988—1989.

unea stratigrafică a depunerilor a fost urmărită la nord de construcție. Peste roca naturală calcaroasă deasupra căreia aceasta a fost ridicată se află un strat de pămînt castaniu-gălbui cu materiale arheologice, un strat cu moloz și piatră spartă și o nivelare groasă de 50—60 cm de pămînt cu pietre și fragmente de cărămidă. Deasupra acesteia, se află un șir de pietre avînd între ele pămînt, aliniate pe un traseu dispus oblic față de construcție, de care se apropie pînă la 2—3 m, șir urmărit (în secțiune și în caseta alăturată) pe o lungime ce depășește 8 m și dincolo de care, spre nord-vest, se întinde o suprafață mare acoperită cu pietre, avînd aspectul unui pavaj. Șirul de pietre s-ar putea interpreta ca aparținînd unei eventuale clădiri ulterioare cu temelie din piatră legată cu pămînt, semne de întrebare ridicînd mărimea suprafeței pe care o acoperă. Peste aceste urme s-au suprapus alte nivelări, între care se intercalează lîngă construcție, un strat cu moloz și pietre, gros de peste 10 cm, subțiindu-se pe măsura depărtării de acesta. Straturile de nivelare, groase de 50—60 cm cuprind pămînt cenușiu cu piatră spartă, cu urme de moloz sau cu moloz și cărămidă spartă, la suprafață, sub solul vegetal, aflîndu-se un strat gros de circa 40 cm, cu moloz și multe fragmente de cărămizi romane, provenind de la distrugerea construcțiilor din zonă. O groapă tîrzie, corespunzînd demantelării pentru refolosirea materialului de construcție, a afectat în mare parte paramentul și partea exterioară a zidăriei. Situația stratigrafică dovedește o relativ îndelungată funcționare a construcțiilor, deteriorări sau refaceri ale acestora, nivelări, amenajări care au avut loc în apropiere mult timp după ridicarea lor, distrugeri și demantelări în perioada modernă.

Dat fiind că din motive obiective nu a fost posibilă cercetarea în întregime a construcției, planul său nu a putut fi integral precizat. Partea dezvelită urmează în extremitatea de nord un traseu circular, prelungindu-se cu două ziduri paralele, avînd lățimea de circa 9 m la exterior și peste 4,50 m în interior, grosimea zidurilor atingînd 2,40 m. Cu rezerva impusă de măsura incompletă în care a fost dezvelită, ținînd seama de plan și de dimensiunile sale, construcția poate fi presupusă drept un turn cu planul în forma literei «U»[5], care va fi fost alăturat unui zid de incintă situat sub partea carosabilă a străzii Unirii. Înălțimea pe care se păstrează zidăria turnului depășește 1,90 m. Tehnica de construcție vădește o grijă deosebită pentru

[5] Prof. Radu Florescu a presupus că aceste vestigii aparțin absidei unei bazilici.

http://patrimoniu.gov.ro

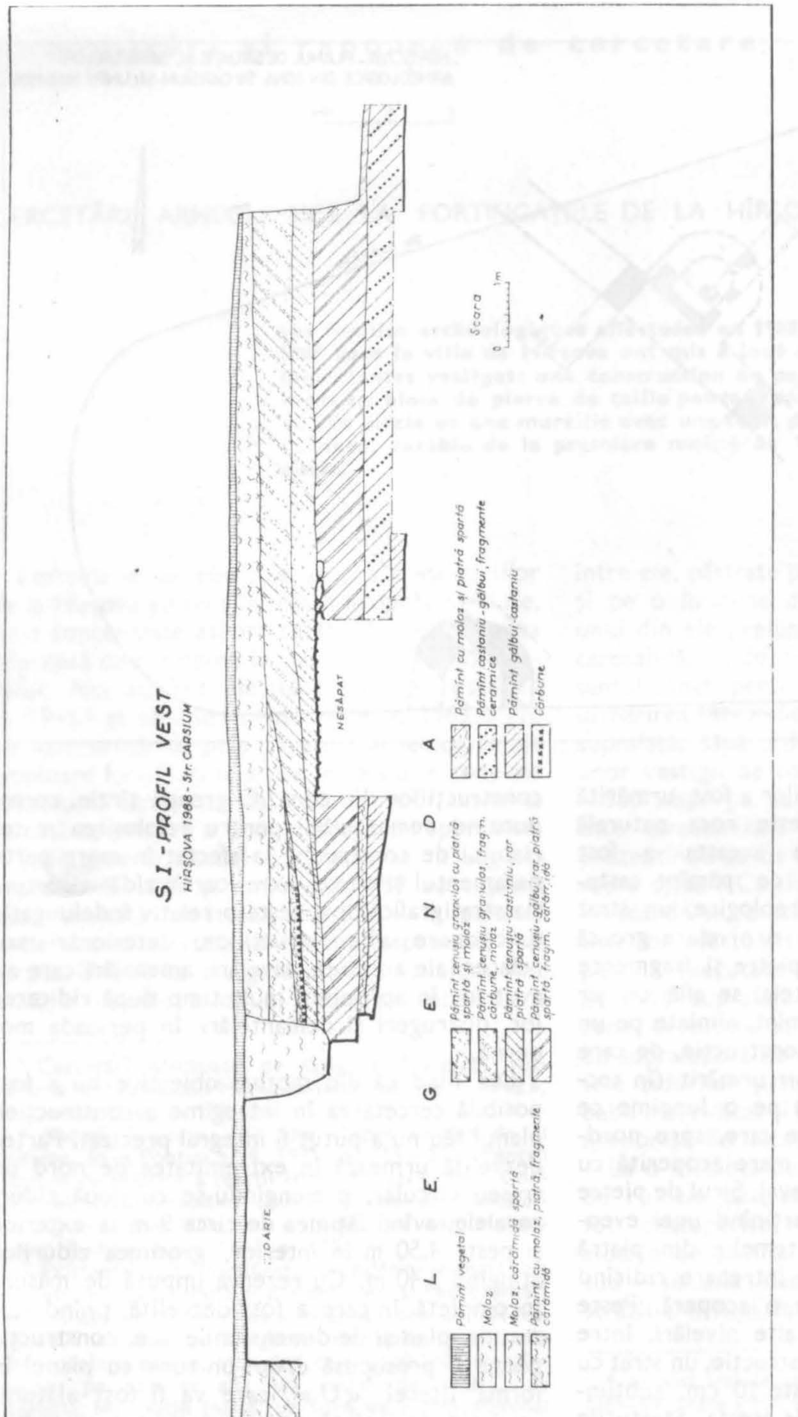

Hîrşova, str. Carsium. Profilul vestic al S. I — 1988

Hîrşova, str. Carsium. Profilul vestic al S. III — 1988

Hîrşova, str. Carsium. Profilul sudic al S. V — 1989

http://patrimoniu.gov.ro

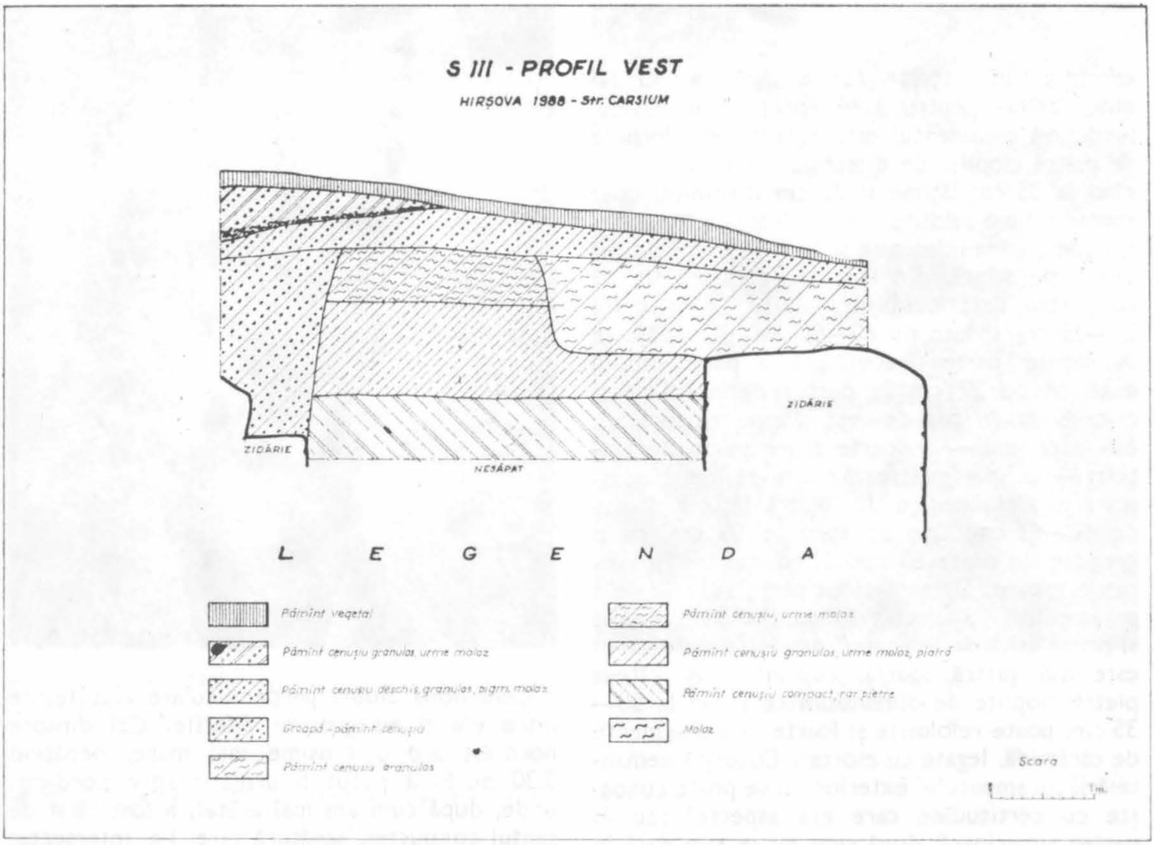

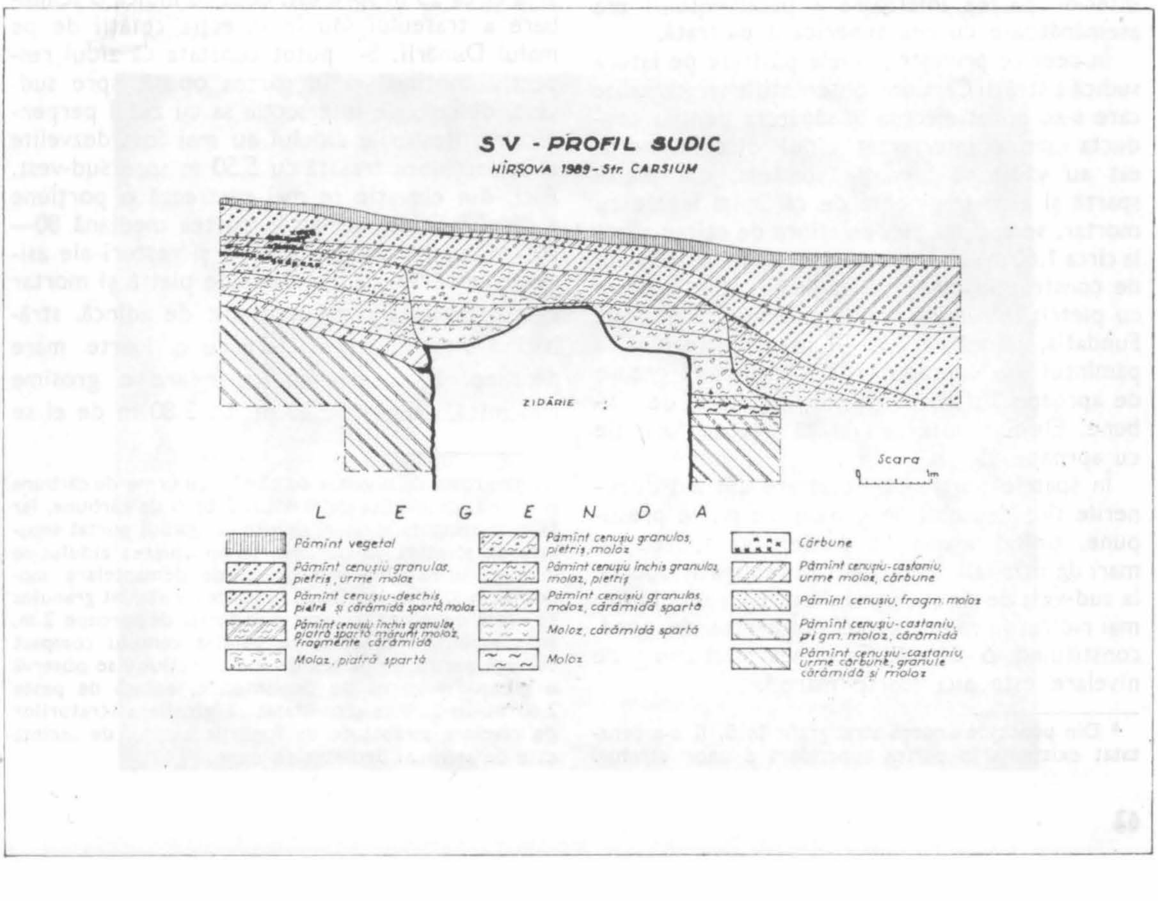

http://patrimoniu.gov.ro

execuție. În interior (unde săpătura nu s-a putut adînci pentru a se apropia de nivelul fundației) paramentul este lucrat din blochete de piatră cioplită de dimensiuni mijlocii (ajungînd la 35 cm lățime și 20 cm înălțime), doar sporadic fiind folosită cîte o cărămidă. La exterior, în partea inferioară se află un soclu ridicat direct pe stîncă, din blocuri de piatră fățuită cu partea exterioară ușor curbată, înalte de 20—23 cm și late de 60—61 cm. El depășește în lățime partea superioară a paramentului exterior cu 27 cm în partea de nord-est și circa 8 cm în cea de vest. Deasupra soclului, din parament — în foarte mare parte demantelat — se mai păstrează o asiză de blocuri mari paralelipipedice din piatră fățuită, înalte de 40—42 cm, late de aproape 60 cm, cu o grosime de peste 60 cm, avînd mortar în rosturile groase. Demantelarea părții superioare a paramentului a afectat în partea de sud-vest și prima asiză de deasupra soclului. Emplectonul este din piatră spartă, cuprinzînd și cîteva pietre cioplite de dimensiuni ce ajung la 20—35 cm, poate refolosite și foarte rare fragmente de cărămidă, legate cu mortar. Datorită demantelării paramentului exterior nu se poate cunoaște cu certitudine care era aspectul său în partea superioară, după cum nu se știe dacă în interior partea inferioară a paramentului era asemănătoare cu cea superioară păstrată.

În ceea ce privește ruinele păstrate pe latura sudică a străzii Carsium, observațiile stratigrafice care s-au putut efectua în săpătura pentru conducta care a intersectat zidul dinspre nord-est au vădit că fundația acestuia, din piatră spartă și rare fragmente de cărămizi legate cu mortar, se sprijină aici pe stînca de calcar aflată la circa 1,60 m sub actualul nivel al străzii. Nivelul de construcție este marcat de un strat subțire cu pietriș, cărămidă spartă și urme de mortar. Fundația, adîncă de 0,90—1 m, străbate pînă la pămîntul viu suprapus stîncii depuneri groase de aproape 70 cm de pămînt cu urme de cărbune. Elevația este aici lățită față de fundație cu aproape 15 cm.

În spatele porțiunilor păstrate din zid depunerile sînt deosebit de groase. Se poate presupune, ținînd seama de pantele și diferențele mari de nivel ale terenului că la sud și în special la sud-vest de ziduri, nivelul era și în antichitate mai ridicat în raport cu cel din partea de nord, constituind o terasă. Grosimea straturilor de nivelare este aici foarte mare [6].

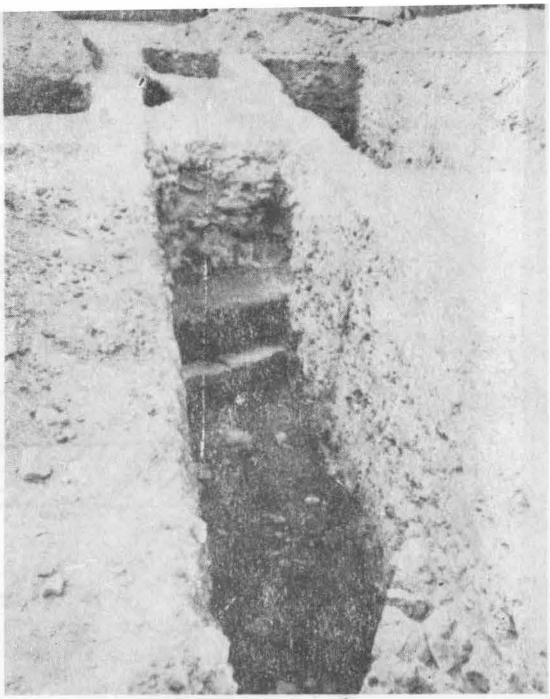

Cele două ziduri perpendiculare sînt țesute între ele și au grosimi diferite. Cel dinspre nord-est are o grosime mai mare, depășind 3,30 m. El a putut fi urmărit spre nord-est, unde, după cum am mai arătat, a fost tăiat de șanțul conductei, săpătură care l-a intersectat și la circa 25 m spre est, ceea ce indică o schimbare a traseului său în direcția cetății de pe malul Dunării. S-a putut constata că zidul respectiv continuă și în partea opusă, spre sud-vest, dincolo de intersecția sa cu zidul perpendicular. Resturile zidului au mai fost dezvelite și în secțiunea trasată cu 5,50 m spre sud-vest. Aici, din elevație se mai păstrează o porțiune a cărei înălțime atinge în partea mediană 80—90 cm, cuprinzînd pe alocuri și resturi ale asizelor de cărămidă. Fundația de piatră și mortar este în această parte deosebit de adîncă, străbătînd straturi de nivelare cu o foarte mare grosime. Zidul perpendicular are o grosime mai mică, de circa 2,20 m. La 3,80 m de el se

[6] Din punct de vedere stratigrafic în S. II s-a constatat existența în partea superioară a unor straturi foarte groase de nivelare de pămînt cu urme de cărbune și arsură, despărțite de straturi subțiri de cărbune, iar la baza acestora straturi de pămînt gălbui purtat separate de straturi de cărbune. În apropierea zidului se distinge urma unei mari gropi de demantelare modernă. În S. III straturile de nivelare de pămînt granulos cu urme de moloz, cu grosimea totală de aproape 2 m, se suprapun unui strat de pămînt cenușiu compact cu rare pietre. În partea de sud a secțiunii se observă o groapă modernă de demantelare, adîncă de peste 2,60 m. În S. V, s-a constatat că grosimea straturilor de nivelare străbătute de fundația zidului de incintă este de asemeni deosebit de mare.

http://patrimoniu.gov.ro

Hîrşova. S. I — 1988, ruinele turnului şi complexul de pietre

Hîrşova. S. I — 1988, ruinele turnului cu paramentul din blocuri de piatră făţuită

◀ *Hîrşova. S. I — 1988 şi casetele a şi b — vedere dinspre nord.*

Hîrşova. Caseta b — vedere din interior a paramentului turnului, în partea superioară păstrată

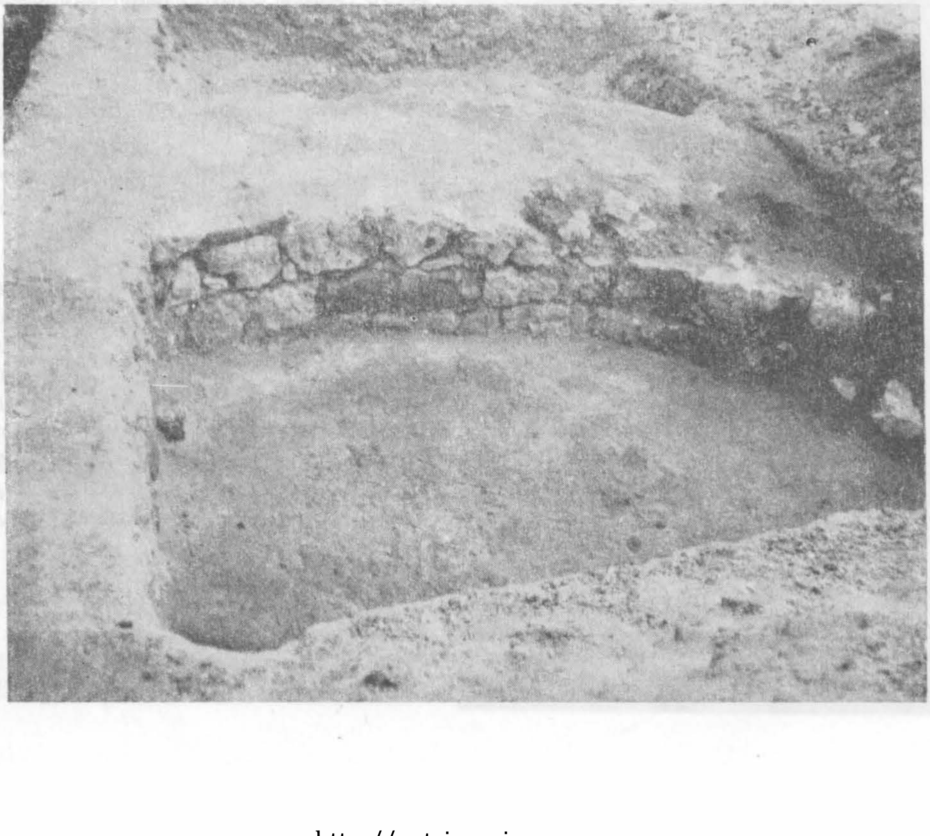

http://patrimoniu.gov.ro

Hîrşova, str. Carsium, 1988. Ruinele zidului de incintă şi a laturii de nord a turnului alăturat

Hîrşova. S. III — 1988. Resturile zidului de incintă

Hîrşova, S. V — 1989. Zidul de incintă şi profilul sudic al secţiunii

Hîrşova, 1988. Fundaţia zidului de incintă în şanţul pentru conductă săpat în lungul str. Carsium

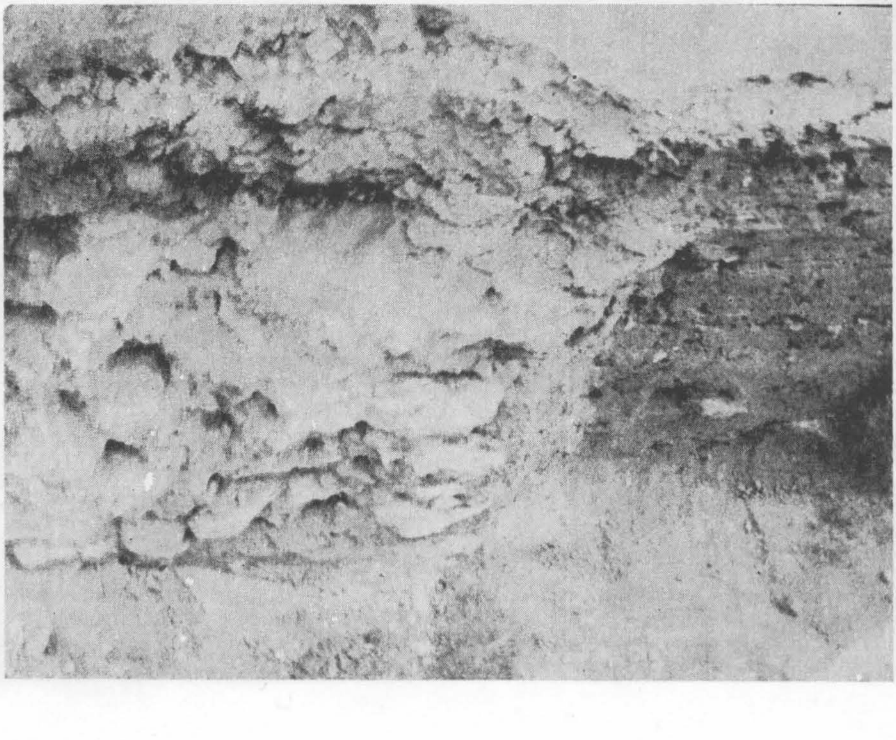

http://patrimoniu.gov.ro

află un altul, paralel, care a fost demantelat pînă la o adîncime de peste 2,60 m. Zidul gros de peste 3,30 m reprezintă un zid de incintă, iar cele perpendiculare, cu grosimea mai mică, reprezintă laturile unui turn alăturat incintei, a cărei lățime în interior era de circa 3,80 m iar la exterior depășea 8 m. Părțile de zidărie păstrate (extremitatea sa este în parte distrusă) arată că planul turnului era în formă de « U ». Spre sud-vest se observă, pe o mare înălțime, o deschidere cu marginea sudică distrusă.

Zidurile aflate lîngă strada Carsium au — după cum se poate observa în porțiunile ce se păstrează — paramentul din blochete de piatră cioplită de dimensiuni mijlocii (cu laturile variind între 35—40 și 20—25 cm), legate cu mortar, cu rosturile groase, avînd pietre subțiri, plate, dispuse atît orizontal între asize, pentru egalizare, cît și — pe alocuri — vertical, pentru întărirea rosturilor. În emplecton se află, alături de piatră spartă de dimensiuni mai mici, și unele pietre cioplite mai mari. În partea superioară păstrată a zidului mai gros, dinspre nord-est, se observă cărămizi fragmentare cu grosimea de 5 cm. Spre interior fața sa are un aspect care prezintă neregularități, cu mortarul ieșit dintre rosturi. Spre sud, într-o parte mai puțin distrusă a zidului de incintă, se păstrează 4 asize de cărămizi (de 33×33×5 cm) legate cu mortar, cu rosturi foarte groase (circa 7 cm, iar între cărămizile alăturate de peste 5 cm). Aceste asize de cărămizi se află la aceiași cotă cu cele păstrate fragmentar în porțiunea dinspre stradă a zidului, ceea ce dovedește că zidurile aveau, la o anumită înălțime, asize de cărămizi între cele de piatră cioplită.

Vestigiile descoperite în spațiul limitat de străzile Carsium și Unirii datează din două etape de construcție diferite. Nu s-a putut stabili o legătură stratigrafică directă între construcția, dinspre sud și zidurile păstrate lîngă strada Carsium.

Materialul arheologic descoperit în săpătură datează din perioada de folosire a construcțiilor sau a fost antrenat în nivelări ulterioare, nefiind așadar concludent pentru precizarea riguroasă a cronologiei edificiilor.

Ceramica, destul de numeroasă cantitativ, este păstrată exclusiv în stare fragmentară. Ea se încadrează cronologic în cea mai mare parte în secolele IV—VI, mai puține fiind materialele mai timpurii, din sec. II—III. Cele mai numeroase sînt fragmentele de amfore, provenind în special din corpul vaselor dar și de la gură, cu toarte fără ștampile, sau de la fund. Multe

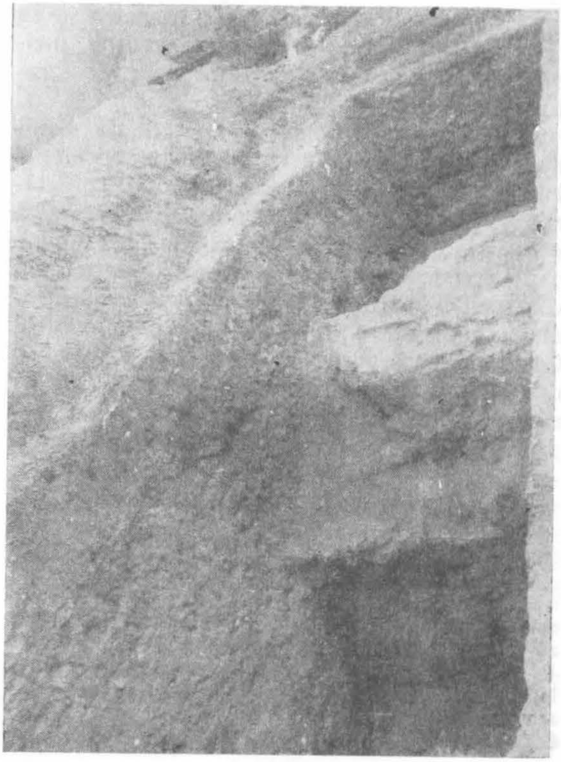

http://patrimoniu.gov.ro

exemplare sînt acoperite cu striuri orizontale, uneori cu striuri în val, altele cu caneluri adînci sau late. În cea mai mare parte acestea pot fi datate în sec. V—VI, unele în sec. IV; un fragment de picior cu terminație inelară sau altul de amforă cu gura în formă de pîlnie pot fi datate în sec. III. Sînt reprezentate și vasele mari din pastă cenușie. În cantitate mare au fost descoperite fragmente de vase de uz casnic, provenind de la oale cu pereții subțiri, din pastă cărămizie, sau cu pereții mai groși, din pastă cenușie, fragmente de ulcioare cu gîtul îngust și mai ales de căni cu o toartă, unele cu corp globular, cu pereți subțiri, altele cu buza evazată, tăiată drept în partea superioară, sau de cană înaltă (oenochoe). Unele vase erau acoperite cu firnis roșu aprins sau roșu închis. De menționat și un capac din pastă cenușie, cu corp conic și buton în partea superioară. Rar reprezentată este ceramica de lux, prin cîteva fragmente de farfurii cu suprafața acoperită cu firnis roșu. Cîteva opaițe fragmentare, cu decor stanțat, pot fi datate în sec. al VI-lea. Trebuie să fie menționate și cîteva mici fragmente de sticlă, provenind de la piciorul unor pahare. În straturile de nivelare au mai apărut cuie și piroane, precum și o bucată de balama de fier. Foarte numeroase sînt, în special în straturile de nivelare cu moloz mai tîrzii, fragmentele de cărămizi sau de tegule. Materialul numismatic se reduce la trei monede de bronz romane, ilizibile, databile în sec. IV, descoperite în straturile de nivelare tîrzii.

Cu privire la problemele ridicate de planimetria și cronologia construcțiilor descoperite la Hîrșova, caracterul destul de restrîns al cercetărilor impune prudență, fiind posibile deocamdată numai ipoteze de lucru. Putem presupune că vestigiile descoperite făceau parte din construcții mai ample, care pot fi identificate cu fortificațiile care înconjurau anticul Carsium [7], mai precis cu două incinte fortificate construite în perioade diferite. Dacă un raport stratigrafic direct între zidurile descoperite nu a putut fi stabilit, indiciile existente — ridicarea direct pe stîncă a celui dinspre sud și situarea nivelului de construcție a zidului

de pe str. Carsium deasupra unor consistente depuneri anterioare, deosebit de groase spre sud-vest, sînt argumente pentru anterioritatea construcției cu parament din blocuri de piatră fățuită. Aceasta, sub rezerva confirmării prin cercetări viitoare, se poate presupune că era un turn alăturat unui zid de incintă care va fi înconjurat așezarea la începutul sec. al IV-lea, datare care se poate sprijini și pe analogiile de tehnică construct și de planimetrie cu alte lucrări defensive din această vreme de la Dunărea de Jos — Capidava, Dinogetia Tropaeum Traiani etc. Se poate de asemenea presupune că zidurile vizibile lîngă str. Carsium, pe care particularitățile de tehnică a construcției le arată mai tîrzii, făceau parte dintr-o incintă cu turnuri care putea înconjura așezarea la o dată ulterioară, greu de stabilit cu precizie, cel mai tîrziu în prima parte a sec. VI, cînd sînt atestate de Procopius din Caesareca lucrări executate și la Carsium în timpul lui Iustinian [8].

Care va fi fost întinderea și traseul diferitelor fortificații de la Hîrșova este dificil de precizat. Resturi de ziduri care — ținînd seama de grosime — puteau fi părți ale zidului de incintă

[7] S-a presupus că fortificațiile cuprindeau o suprafață mare, înconjurînd orașul în extinderea sa maximă din sec. IV—VI și că fortificațiile de pe cele două dealuri au fost cuprinse într-o singură incintă, ridicată poate în sec. al IV-lea, care a unit așezarea dezvoltată pe locul vechiului castru cu așezarea civilă din vecinătatea acestuia (Andrei Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 191).

[8] Procopius, *De aedificiis*, IV, 11.

http://patrimoniu.gov.ro

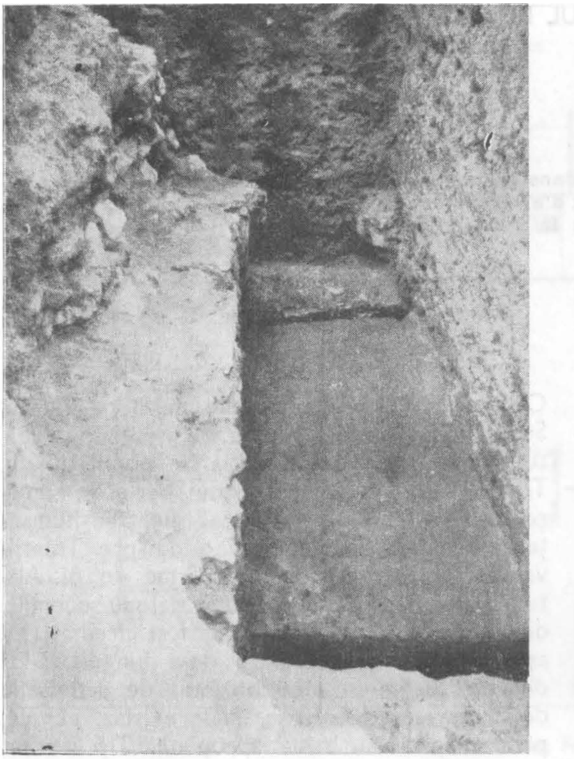

au fost semnalate în zona centrală a orașului, inclusiv în săpăturile executate pentru fundația unui bloc, cu 100—150 m spre vest de săpăturile din 1989, unde s-au găsit resturile unui zid gros de circa 3 m. Pe dealul din partea de nord-vest a orașului, numit dealul Belciug, săpăturile pentru o conductă [9] au scos la iveală pe str. Independenței, în apropierea bisericii, resturile a trei ziduri groase, paralele, la distanțe de peste 20 m și circa 8 m, unul de altul, din care se mai păstrează fundațiile de piatră, cuprinzînd într-un loc și cîteva blocuri de piatră fățuită refolosite, elevația fiind demantelată [10].

◀ *Hîrșova, S. V — 1989. Resturile zidului de incintă.*

Hîrșova, S. III — 1988, vedere dinspre nord. Resturile zidului de incintă (în stînga) și ale zidurilor laterale ale turnului (în plan apropiat și îndepărtat).

Hîrșova, S. IV — 1989. Resturile zidăriei turnului, lîngă deschiderea dinspre vest.

Cărei etape de construcție a fortificațiilor vor fi aparținut aceste ziduri este greu de spus, datorită gradului avansat de deteriorare.

Cercetările efectuate în 1988 și 1989 au putut aduce o serie de date noi privind vestigiile anticului Carsium, dovedind importanța acestui centru și amploarea lucrărilor defensive de aici. Prin viitoarele cercetări vor trebui urmărite în conexiunea lor cetatea de pe malul Dunării, dinspre sud-est, construcțiile de pe înălțimea din partea opusă, de sud-vest, precum și celelalte fortificații care înconjurau așezarea, atît în antichitate cît și în evul mediu. Proporțiile deosebite și suprafața mare pe care o ocupă vestigiile antice și medievale de la Hîrșova, complexitatea problemelor pe care le ridică, impun săpături arheologice de amploare și de durată.

GH. I. CANTACUZINO

[9] Resturile unor ziduri groase au fost observate cu peste trei decenii în urmă de arheologul Done Șerbănescu (informație pentru care îi mulțumesc). În zona respectivă s-au efectuat nivelări de pămînt, moloz, deșeuri, cu o grosime de mai mulți metri, care fac practic aproape imposibilă o cercetare.

[10] Dintre acestea, zidul situat mai spre vest, avînd o grosime de aproape 1,50 m, poate fi urmărit pe o distanță mai mare, atît în curtea de la nord-vest de intersecția străzilor Independenței și Luminii, paralel cu str. Luminii, unde i se păstrează parțial și elevația cu paramentul din blocuri de piatră cioplită de dimensiuni mijlocii, cît și în direcția opusă, pe înălțimea ce domină malul Dunării. Pentru ajutorul dat în cercetarea vestigiilor de la Hîrșova se cuvin călduroase mulțumiri profesorilor Constantin Nicolae și Victoria Nicolae din localitate.

http://patrimoniu.gov.ro

On signale l'existence dans le centre du village Chiojdu d'un monument d'architecture populaire, une auberge datant de la deuxième moitié du XIXe siecle.

Așezat în zona subcarpatică a județului Buzău, pe valea rîului Bîsca, la o distanță de 66 km de municipiul Buzău și într-o zonă cu bogate tradiții etnografice și folclorice — Chioajdele — satul Chiojdu (Chiojdu Mic) din comuna cu același nume s-a făcut remarcat prin prezența numeroaselor monumente de arhitectură populară. Multe dintre acestea au dispărut, dar unele și-au cîștigat un loc de seamă în expoziția permanentă a unor muzee etnografice în aer liber din țară (Muzeul Satului din București și Muzeul viticulturii și pomiculturii din Golești).

Atestat de tradiția orală încă din secolul al XIII-lea (legenda vorbește de stabilirea în aceste locuri a unui tătar care împreună cu cei doi fii ai săi ar fi întemeietorii a trei așezări — Bătrîna, Starchiojd (Chiojdu Bătrîn) și Chiojdu Mic. Chiojdu, sat aflat la poalele munților Tătaru, Siriu și Ciucaș a fost una dintre așezările străbătute permanent de migrația de populație din Transilvania (români, sași, secui) dar și de numeroasele drumuri pastorale sau ale transhumanței pastorale, pe aici venind dinspre Transilvania spre baltă importante turme de oi. Alături de drumurile păstoritului local sau sedentar, drumurile de transhumanță au fost circumscrise așezărilor sătești răsfirate de-a lungul văilor de ape, legate în mod obișnuit de drumurile de acces ale acestor așezări spre islaz, pășune, pădure, plai sau stîna apropiată. Tip de sat adunat, cu gospodăriile concentrate de-a lungul rîului Bîsca, și ulițe dispuse aproape perpendicular pe direcția văii, Chiojdu conservă încă în centrul satului un monument de arhitectură

Fațada principală și foișorul de pe latura sudică — Hanul din Chiojdu, județul Buzău

http://patrimoniu.gov.ro

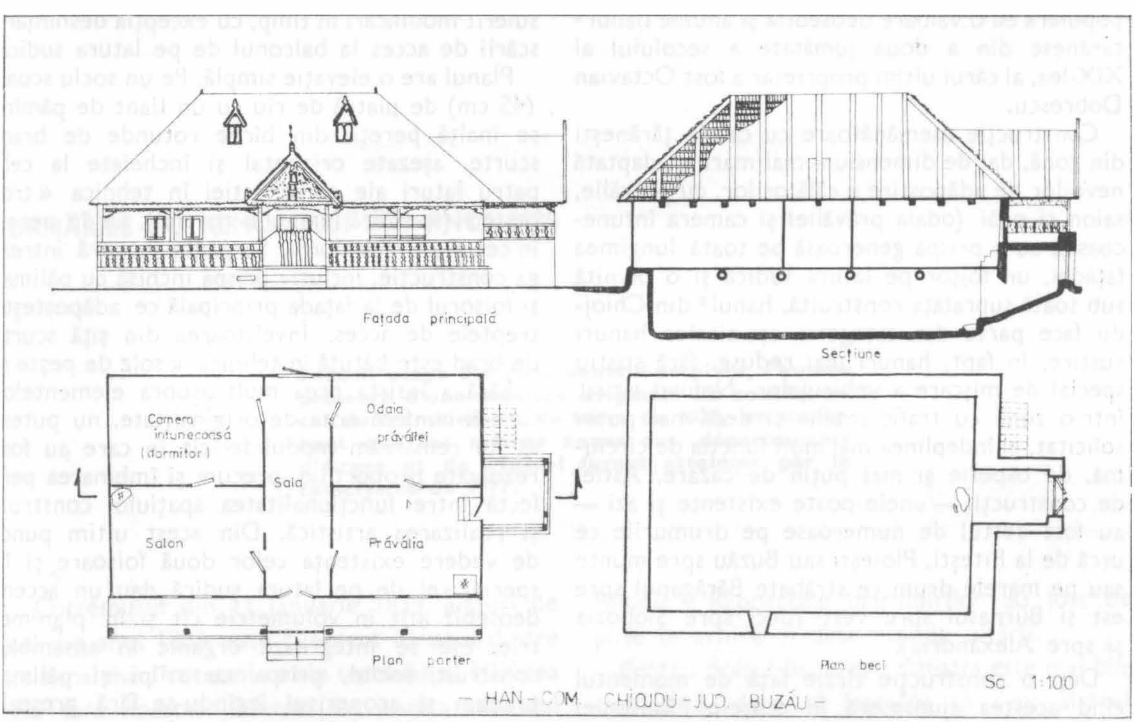

Planșa: Fațada principală, secțiune, plan parter, plan beci — Hanul din Chiojdu, județul Buzău

Fațada principală și latura nordică — Hanul din Chiojdu, județul Buzău

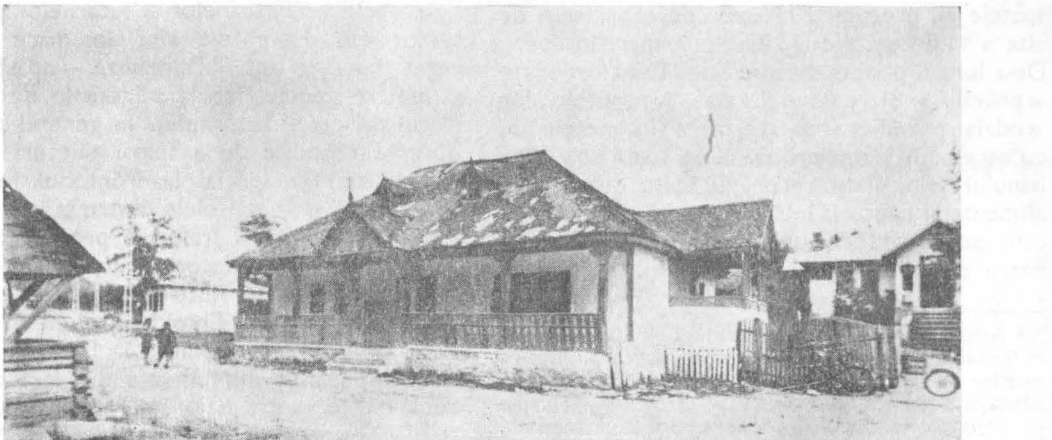

http://patrimoniu.gov.ro

populară cu o valoare deosebită și anume hanul[1] țărănesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, al cărui ultim proprietar a fost Octavian Dobrescu.

Construcție asemănătoare cu casele țărănești din zonă, dar de dimensiuni mai mari și adaptată nevoilor de adăpostire a călătorilor, cu prăvălie, salon și odăi (odaia prăvăliei și camera întunecoasă), cu o prispă generoasă pe toată lungimea fațadei, un foișor pe latura sudică și o pivniță sub toată suprafața construită, hanul[2] din Chiojdu face parte din categoria așa-ziselor hanuri rustice, în fapt, hanuri mai reduse, fără spațiu special de mișcare a vehiculelor. Nefiind situat într-o zonă cu trafic intens și deci mai puțin solicitat, el îndeplinea mai mult funcția de cîrciumă, de ospeție și mai puțin de cazare. Astfel de construcții — unele poate existente și azi — au fost destul de numeroase pe drumurile ce urcă de la Pitești, Ploiești sau Buzău spre munte sau pe marele drum ce străbate Bărăganul spre est și Burnasul spre vest (deci spre Slobozia și spre Alexandria).

Deși o construcție tîrzie față de momentul cînd acestea ajunseseră în orașele Munteniei la o deplină dezvoltare arhitecturală — sfîrșitul secolului al XVII-lea — hanul din Chiojdu se distinge prin armonia planului și printr-un decor traforat deosebit de valoros.

Cu toate că am făcut deja referiri la plan, considerăm necesară o revenire prin menționarea dimensiunilor construcției — 13,90 m lungime și 10,50 m lățime —, a celor două intrări în clădire, atît cea de la fațadă cît și cea din spatele ei, precum și plasarea de o parte și de alta a sălii centrale a cîte două mari încăperi. De-a lungul prispei dinspre stradă sînt ordonate « prăvălia » și « salonul » iar în spatele lor « odaia prăvăliei » și « camera întunecoasă », cu acces din primele două. Sub toată suprafața hanului se întinde beciul, altădată depozit de alimente și băuturi. Intrarea în gîrliciul beciului este adăpostită de un « balcon » (foișor) cu patru stîlpi la fațadă. Planul prezentat nu a suferit modificări în timp, cu excepția desființării scării de acces la balconul de pe latura sudică.

Planul are o elevație simplă. Pe un soclu scund (45 cm) de piatră de rîu cu un liant de pămînt se înalță pereții din bîrne rotunde de brad, scurte, așezate orizontal și încheiate la cele patru laturi ale construcției în tehnica « trocește » (specifică lemnului rotund), iar în pereți în cea a « amnarelor ». Șarpanta acoperă întreaga construcție, inclusiv prispa închisă cu pălimar și foișorul de la fațada principală ce adăpostește treptele de acces. Învelitoarea din șiță scurtă de brad este bătută în tehnica « solz de pește ».

Fără a insista prea mult asupra elementelor care îi conferă nota de originalitate, nu putem să nu remarcăm modul fericit în care au fost rezolvate proporțiile, precum și îmbinarea perfectă între funcționalitatea spațiului construit și realizarea artistică. Din acest ultim punct de vedere existența celor două foișoare și în special cel de pe latura sudică dau un accent deosebit atît în volumetrie cît și în planimetrie. Ele se integrează organic în ansamblul construit, soclul, prispa cu stîlpi și pălimar precum și acoperișul legîndu-se fără greșeală cu corpul hanului.

Elementele decorative traforate, executate, se pare, după un șablon, sînt dispuse la aproape toate elementele care permiteau aceasta. În acest sens ar fi de remarcat pălimarul sau balustrada prispei și balconului de pe latura sudică, legăturile late sub formă de console laterale arcuite dintre stîlpi, paziile traforate care înconjoară construcția pe toate laturile, frontoanele și « țepele » frontoanelor și lucarnelor podului.

Motivele decorative sînt în mare măsură vegetale — vrejuri, flori, frunze — apărînd însă și motive geometrice la scîndurile de la pălimarul prispei și balconului. În general se poate observa tendința de a folosi tăieturi cît mai complicate (în special la frontonul foișorului de la fațadă și la consolele dintre stîlpi), spațiile acoperite cu aceste traforuri producînd foarte clar impresia unei decorații de fast oriental.

Remarcat de noi într-o cercetare efectuată în 1974, hanul din Chiojdu a ajuns azi într-o stare de degradare avansată. Desigur că față de situația altor monumente din țară care reclamă o intervenție majoră și mult mai urgentă, dispariția acestuia ar putea fi considerată minoră. Semnalarea lui, ca un ultim vestigiu al unei arhitecturi țărănești cu deosebite valențe artistice, nu face decît să adauge o rană în plus la un patrimoniu în suferință ce-și așteaptă medicii.

Dr. CORNELIU MIRESCU

---

[1] Arhaism de origine turcească fără circulație majoră în limba curentă, « local cu ospătărie, la marginea drumurilor de țară sau la periferia orașelor unde se pot adăposti peste noapte drumeții », în *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, vezi și Paul Petrescu, în *Dicționar de artă populară*, București, 1985.

[2] Pentru o mai amplă bibliografie referitoare la hanuri vezi: Romulus Vulcănescu, Paul Simionescu, *Drumuri și popasuri străvechi*, București, 1974; George Potra, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, 1985; Constantin Botez, Adrian Pricop, *Tradiții ale ospitalității românești. Prin hanurile Iașilor*, București, 1989.

http://patrimoniu.gov.ro

URMĂRILE CUTREMURULUI DIN ANUL 1838

Faisant usage des documents d archives, l'auteur présente d'une manière originale les conséquences du tremblement de terre de 1838, en soulignant que les mêmes zones des départements d'Argeş et de Muscel furent atteintes par le cataclysme de 1977.

Cutremurul din 11 ianuarie 1838, alături de cel din anul 1802, este cunoscut ca unul dintre cele mai mari cutremure ale secolului al XIX-lea din ţara noastră. Informaţiile asupra modului lui de manifestare au rămas cunoscute literaturii de specialitate din diferite însemnări şi datorită unui raport întocmit de inginerul Gustav Schüller, venit îndată să cerceteze la faţa locului unele localităţi din judeţele Buzău şi Slam Rîmnic [1]. Rapoartele ocîrmuirilor au fost depuse în arhive şi date repede uitării.

Pentru oraşul Bucureşti situaţia este mai bine cunoscută, datorită faptului că s-au alcătuit

[1] Gr. Ştefănescu, *Cutremurele de pămînt în România..*, p. 88 şi următoarele. Raportul lui Güstav Schüller s-a tipărit abia la sfîrşitul secolului (1895 ?) şi se afla la Biblioteca Academiei pînă la cutremurul din anul 1977, de unde a fost ridicat de « factorii de conducere » şi nu a fost restituit nici pînă astăzi.

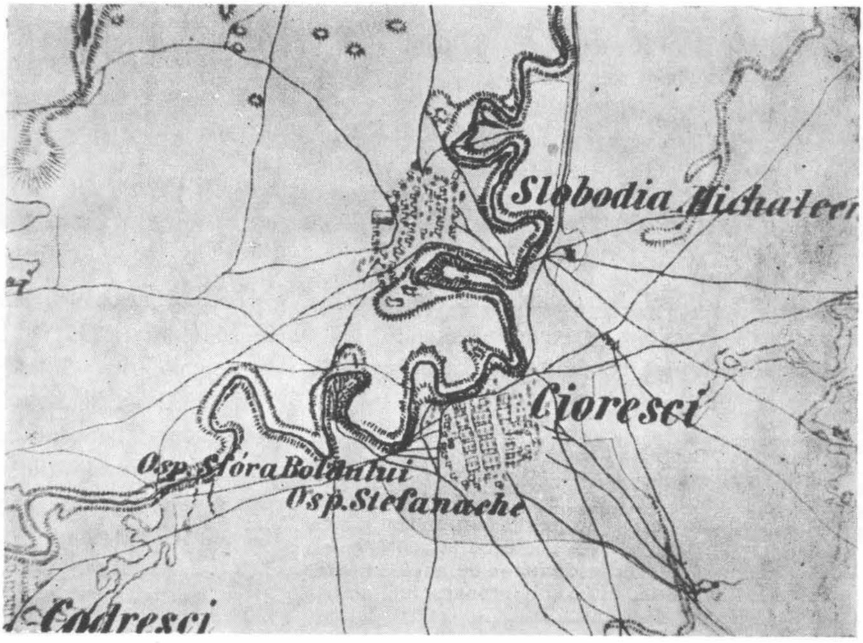

Apa Rîmnicului Sărat între Codreşti şi Slobozia — Mihălceni, zonă afectată mult de cutremurul de la 1838, după harta de la 1858; ductul sinuos al firului apei este rezultat din deranjamentele produse de modificările tectonice

http://patrimoniu.gov.ro

comisii pe « văpsele » (sectoare), care împreună cu arhitectul orașului au trebuit să cerceteze clădirile zdrobite și să prezinte Agiei un raport cuprinzător pînă la data de 14 ianuarie [2]. Gazeta « România » din zilele de 13, 15 și 17 ianuarie din același an prezintă și ea unele amănunte ale acestei situații din Capitală.

Cum urmările acestui cutremur se arată înspăimîntătoare, cu numeroase victime omenești, Vornicia din Lăuntru cere prin circulara nr. 264—881 din 15 ianuarie să i se prezinte rapoarte detaliate, pe sate și plăși, despre urmările cutremurului [3], lucru pe care unele cîrmuiri îl făcuseră deja din proprie inițiativă.

Datele de arhivă demonstrează că ocîrmuirile județelor au înaintat de îndată Vorniciei din Lăuntru rapoartele solicitate, însoțite de liste, tabele sau descrieri [4]. După studiul acestor rapoarte, Vornicia din Lăuntru s-ar părea că apreciază că județele cele mai greu lovite sînt Buzăul și Slam Rîmnicul [5]. Pe malul Buzăului, de pildă, la Bentu, sînt anunțate crăpături « cît poate păși omul », din care a ieșit apă neagră. Crăpături de pămînt se semnalează și în județul Slam Rîmnic, la Gugești și Lămotești, unde dintr-o despicătură de două palme, în lungime nedefinită, a ieșit apă neagră ca păcura, iar gropii nu i s-a dat de fund etc.

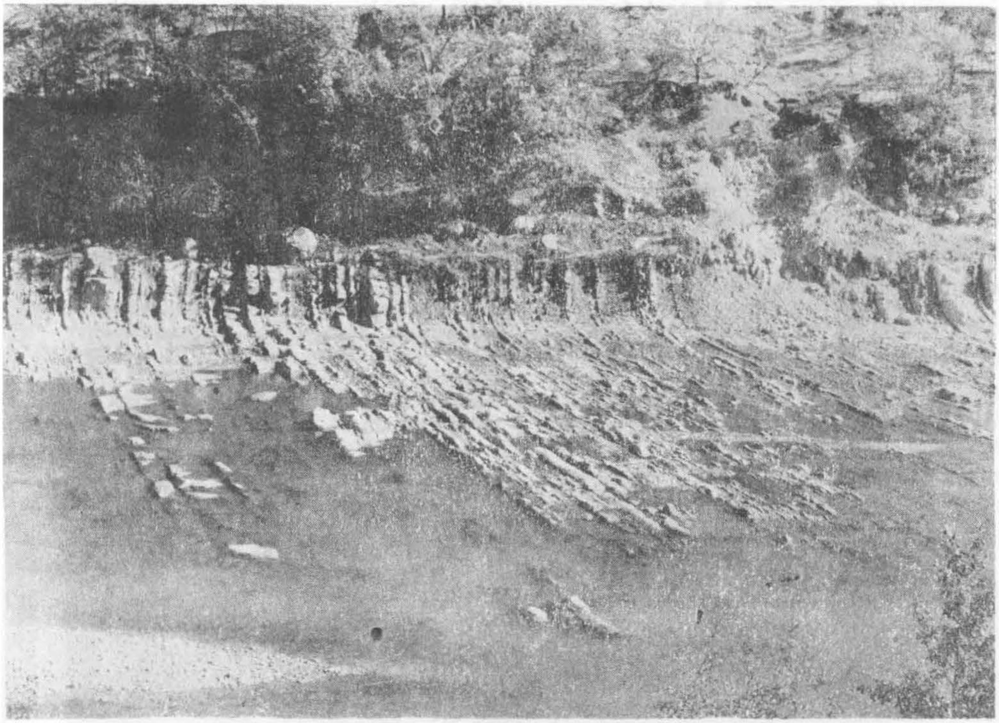

Matca Buzăului Mlăjet; de remarc tectonica straturil din talveg, care au fo ridicate la vertical într-o perioadă recen tă (Cuaternarul supe rior)

Tocmai la Buzău și la Slam Rîmnic se hotărăște, la 26 ianuarie, să fie trimis să studieze acest fenomen Gustav Schüller, consilier de mine al Marelui Duce al Saxoniei.

Schüller își începe cercetările în ziua de 28 ianuarie în localitățile unde se semnalează crăpături ale scoarței pămîntului, vizitînd satele Găvănești, Beilicul și Bentul, unde constată

---

[2] Arh. Stat. Buc., fond *Vornicia din Lăuntru*, d. 3844/1838, f. 11 și urm.

[3] Arh. Stat. București, *Vornicia...*, d. 3150/1838, f. 16.

[4] De fapt mai toate cîrmuirile înaintează aceste rapoarte pe măsură ce le primesc de la subcîrmuiri, adesea repetate, în funcție de ivirea de noi elemente, primirea lor continuînd astfel și la începutul lunii următoare.

[5] Arh. Stat., București, *Vornicia..*, d. 3150/1838, f. 34, 54, 77, 83, 85, 134, 168, 209, 219, 223.

http://patrimoniu.gov.ro

că mai toate fisurile urmăresc o direcție paralelă cu matca rîului Buzău [6].

În Slam Rîmnic, Gustav Schüller vizitează satele Lămoteștii, Cotu Lung, Bolboaca, Băbenii, Malurile și altele, urmărind aspecte pe care le consemnează în raportul său [7]. Interesante sînt și concluziile sale că toate zidirile masive clădite din piatră au suferit foarte mult și că unele dintre ele, mai ales bisericile și alte zidiri mari, au rămas a nu se mai întrebuința.

Constatările sale sînt de fapt aceleași care se desprind și din rapoartele cîrmuirilor altor județe.

Este de crezut că rapoartele cerute cîrmuirilor trebuiau să servească Vorniciei din Lăuntru pentru a se trage unele concluzii și în ce privește situația așezărilor aflate pe văi din județele cel mai puternic lovite de cutremur. Trebuie avut în vedere că unele dintre aceste așezări erau nou înființate pe aceste locuri, ca urmare a acțiunii de aliniere a satelor, inițiate în anii 1832—1834 și încheiate în prima sa etapă în anii 1836—1837. Din acest punct de vedere, Statistica din anul 1839 se arată a fi tocmai un prim demers venit în întîmpinarea cererii de scoatere a acestor așezări de pe văi și situarea lor pe terenuri înalte, sănătoase, ferite și de inundații [8].

Cutremurul acesta din 11 ianuarie 1838 afectează grav și aria fostelor județe Argeș și Muscel, lovind îndeosebi văile. Este puternic atinsă, de pildă, Valea Vieroșilor, unde se fisurează și pămîntul, producîndu-se « căscături » mari, începînd din curtea mănăstirii și mergînd pînă dincolo de podul Piteștilor, trecînd peste apa Argeșului. Unele crăpături sînt mari, altele

[6] Fenomenul acesta, însoțit pe alocuri de « adîncături » (scufundări) și prăbușiri de maluri explică, cel puțin în parte, de ce apa Buzăului își părăsește matca și își croiește un făgaș nou, adesea dintre cele mai sinuoase, așa cum ni se înfățișează situația, de pildă, pe moșiile Găujani și Bunești (Amara), din planurile topografice ale inginerului Teodor Diamant de la anul 1840; de văzut pentru aceasta: Arh. Stat., București, pl. Rîmnicu Sărat, nr. 11

[7] Cf. Gr. Ștefănescu, *op. cit.*

[8] Arh. Stat. București, *Administrative*, 3/1839, f. 51, 54; se cere, de pildă, ocîrmuirii de Muscel o catagrafie generală a teritoriului, cu moșiile, cursurile apelor, precum și starea satelor etc. Măsura pornește poate chiar de la Raportul nr. 11 al plasei Rîurilor și Podgoriei din județul Muscel, care arată că « furiile cutremurului » s-au dovedit serioase pe la satele ce sînt pe văi.

Satele Slobozia și Gugești după ridicările inginerului Theodor Diamant în anul 1840, în care este figurat cursul Buzăului, cu matca părăsită și locurile de « ruptură »

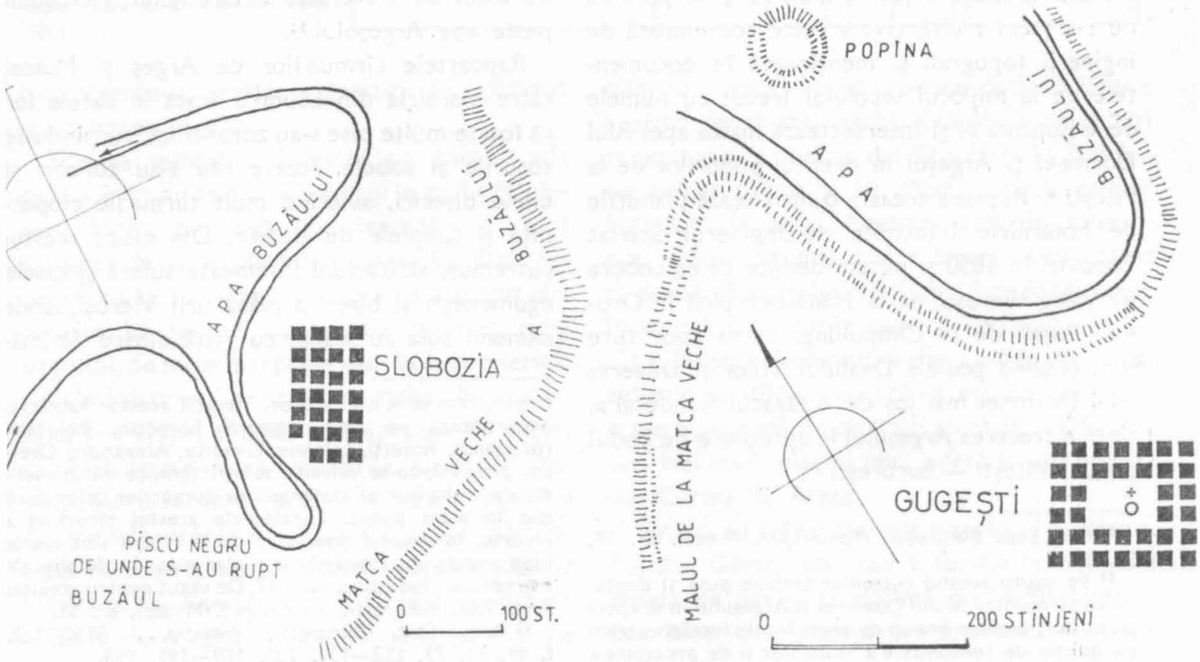

http://patrimoniu.gov.ro

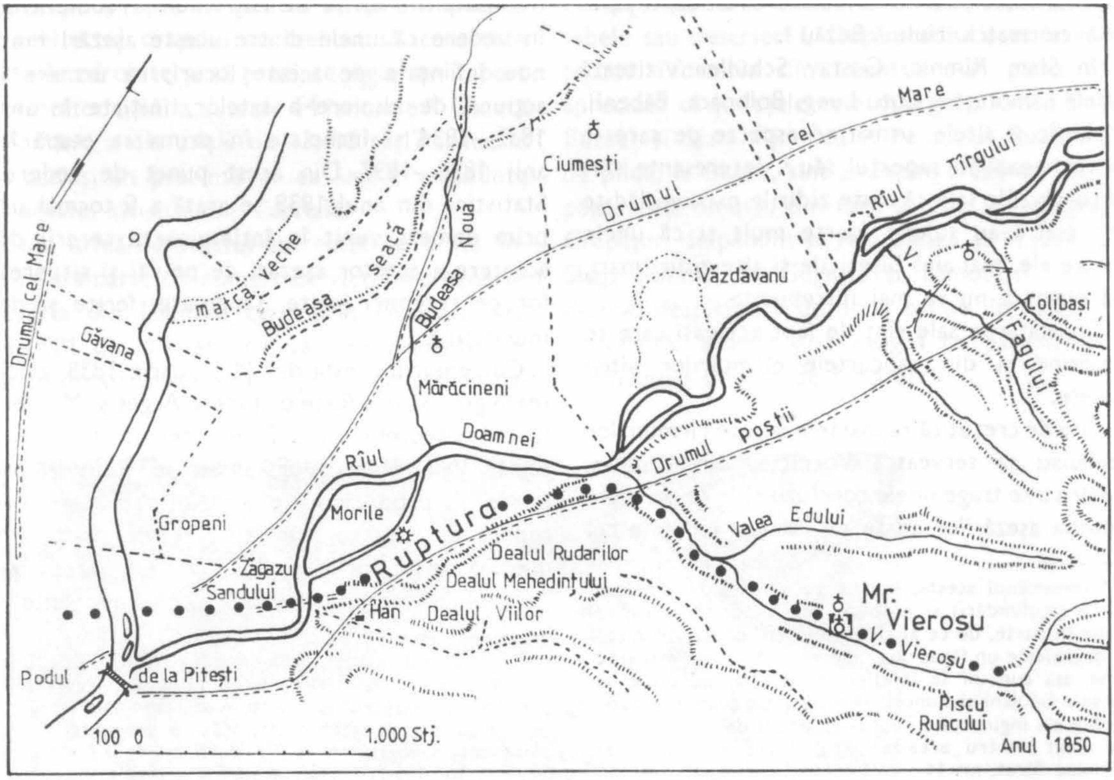

mai mici, în unele locuri ieşind apă cu nisip negru.

Această fisură a pămîntului, care se pare că nu s-a şters multă vreme, este consemnată de inginerii topografi şi menţionată în documentele de la mijlocul secolului trecut cu numele de « Ruptura », şi intersectează matca apei Rîul Doamnei şi Argeşul în dreptul podurilor de la Piteşti [9]. Ruptura aceasta o marchează planurile de hotărnicie întocmite de inginerul Scarlat Popovici în 1850 şi putem deduce că ea cobora pe Valea Vieroşu, de la Mănăstire pînă în Drumul Poştii de la Cîmpulung, cotea apoi spre sud, ocolind poalele Dealului Viilor şi traversa Rîul Doamnei mai jos de « zăgazul Sandului », ţintind trecerea Argeşului în apropiere de podul şoselei Piteşti — Bucureşti [10].

Un alt plan, din anul 1846, consemnează şi el o căscătură de pămînt la Mioveni, în apropiere de locul de traversare a Drumului Vieroşului peste apa Argeşului [11].

Rapoartele cîrmuirilor de Argeş şi Muscel către Vorniçia din Lăuntru arată în datele lor că foarte multe case s-au zdruncinat, surpîndu-se coşurile şi sobele. Foarte rău s-au zdrobit şi unele biserici, suferind mult turnurile clopotniţă şi tîmplele de zidărie. Din cauza acestui cutremur, stricăciuni însemnate suferă şi casele egumeneşti şi biserica mănăstirii Vieroşi, unde oamenii abia au scăpat cu viaţă dintre dărîmă-

[9] Arh. Stat. Bucureşti, *Planuri jud. Muscel*, nr. 15, 29, 30.

[11] Pe seama acestui cutremur trebuie pusă şi degradarea ţărmurilor Rîului Doamnei şi Argeşului în dreptul podurilor, unde se impun de acum încolo lucrări extrem de dificile de consolidare a malurilor şi de protejare a tîrgului din vale, a Piteştilor. Situaţia acestor lucrări o expertizează pe rînd inginerii Boroczin, Bolozane (Balzzano), Rosetti, Lalanne, Livaditu, Alexandru Orescu, propunîndu-se diferite soluţii tehnice de consolidare a malurilor şi statornicirea cursurilor celor două ape în acest punct. Caracterele acestei structuri a scoarţei în dreptul podurilor de la Piteşti sînt foarte bine redate de ridicările din planurile de detaliu ale inginerului Doda din anul 1857. De văzut pentru aceasta: Arh. Stat. Bucureşti, *Planuri* jud. Muscel, nr. 51.

[11] Arh. Stat. Bucureşti, *Vornicia. .*, 3150/1838, f. 49, 77, 79, 152—156, 185, 189—191, 193.

http://patrimoniu.gov.ro

Planul de hotărnicie de la 1850 al moșiilor Vieroșu, Mărăcineni, Ciumești, Grozeni etc., cu menționarea « Rupturii »; traseul punctat este întregit după mențiunile documentare

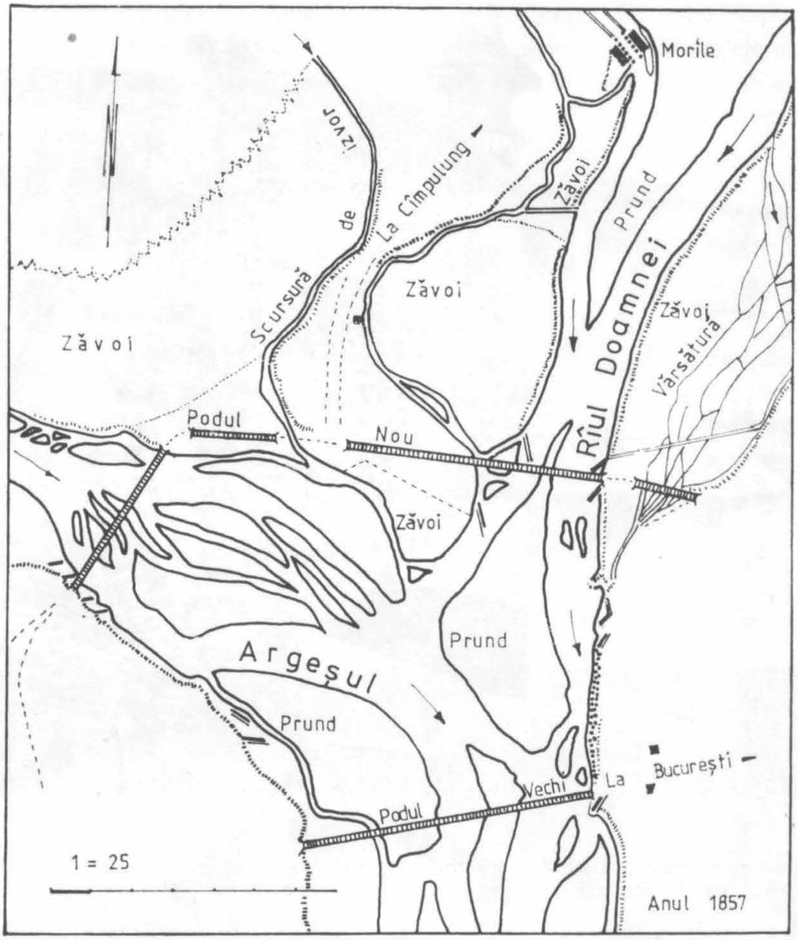

Confluența Argeșului cu Rîul Doamnei în anul 1857, proiect de protecție, de stabilizare și consolidare a zonei podurilor de la Pitești; de remarcat înfățișarea reliefului forfecat de firul apelor care nu-și mai regăsesc făgaș

turi. Cișmeaua acestei mănăstiri s-a dărîmat și s-a întrerupt apa.

Biserica mănăstirii Trivalea s-a zdrobit atît de rău, încît nu se mai poate sluji în ea. La Mănăstirea Valea, pe lîngă alte degradări, a căzut balconul de la « cula mănăstirii ». La Ruda s-a crăpat turla, iar biserica Negrași s-a surpat din temelie. La schitul Bascov s-a dărîmat zidul altarului, de nu se mai poate sluji în acea biserică.

La mănăstirea Cotmeana s-a stricat bolta altarului și a crăpat tîmpla, fiind aproape de căzut; a crăpat de asemenea clopotnița, au căzut cinci chilii, iar zidurile de peste tot s-au « zmintit » de multele crăpături aflate pe toate părțile; zidul de împrejmuire a căzut și acesta pînă la jumătate. La biserica satului Golești s-a surpat o parte din clopotniță, căzînd și clopotele. La biserica Tutanei nu se produce decît o lărgire a altor fisuri mai vechi. Crăpături de ziduri se produc și la biserica din Băiculești. La Budeasa s-a surpat tîmpla și au căzut zidurile caselor boierești. În satul Merișani zidurile bisericii s-au crăpat pe mai multe locuri; s-au crăpat și casele răposatului Vasilache Papadopol, unde împreună cu zidurile cade și cerdacul.

La Biserica Domnească din Curtea de Argeș zidurile și stîlpii s-au crăpat așa de rău, încît o mare grămadă de cărămizi au căzut jos. Crăpături mai mari sau mai mici suferă și alte biserici din Curtea de Argeș.

Tot așa au crăpat zidurile bisericii din Băbana, Topana, Găvana etc; cad și turlele bisericii din Săpata de Sus și se dărîmă pridvorul bisericii Bogdăneștilor. Biserica din Ioanicești se crapă

http://patrimoniu.gov.ro

Ruinele caselor egumenești de la Vieroșu, distruse în timpul cutremurului din 1838; vedere înainte de cutremurul din 1977, cu biserica paraclisului de pe deal restaurat de Direcția Monumentelor Istorice și de Artă

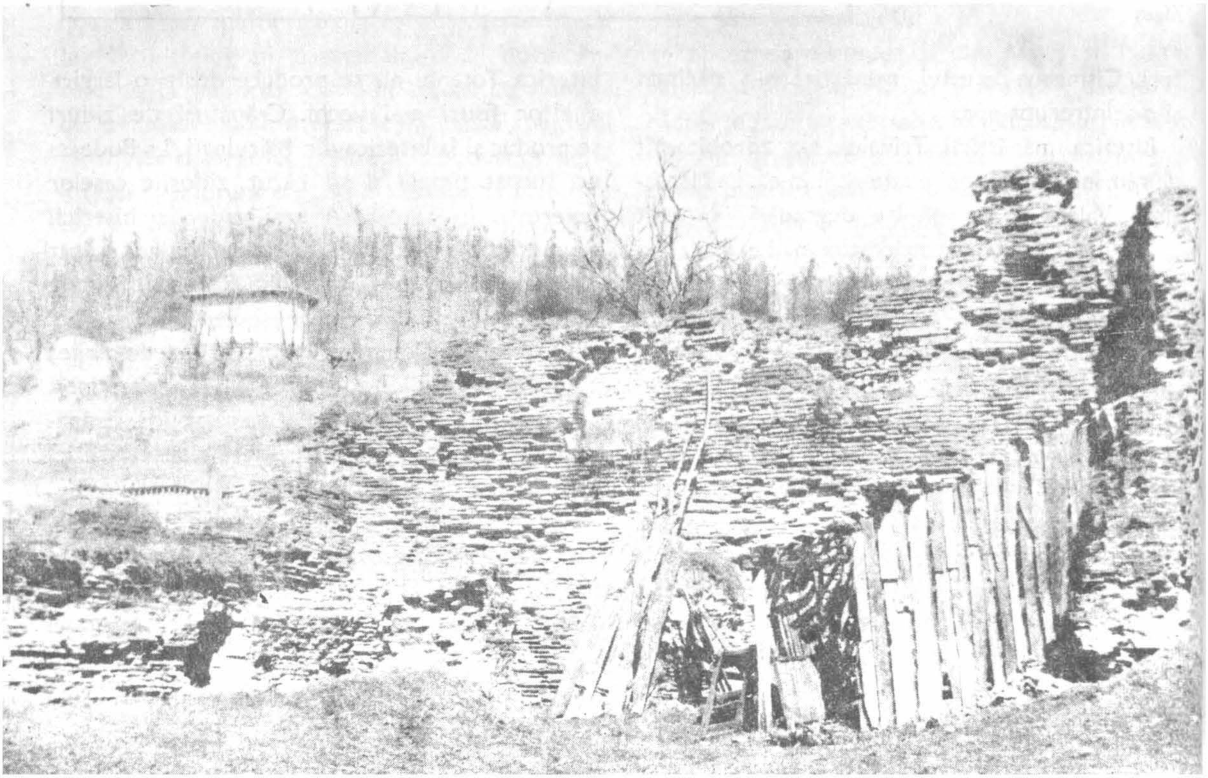

http://patrimoniu.gov.ro

în trei locuri. În satul Opătești a căzut clopotnița, cu clopot cu tot. La mănăstirea Rîncăciov se prăbușește clopotnița și turnul bisericii cu stîlpii lui; o dată cu zidurile bisericii se crapă și clădirile din jur, neputînd să mai fie de nici o trebuință.

Din toate satele se anunță că au căzut coșurile și s-au desprins sobele. În satul Leicești din cîte case au fost pe vale la toate au căzut coșurile și sobele, iar la unele au căzut și părți din pereți.

La Adunați, unde au crăpat turlele bisericii, au căzut bucăți de zidărie, dar casele ce nu s-au aflat pe vale, nu au avut de suferit. În satul Cotmeana cad șase coșuri și se dărîmă opt sobe. Coșurile și sobele se prăbușesc și în satele Drăguțești, Băiculești, Drăganu, Lipia, Vărzari, Dealul Bradului etc. În Răchițelele de Sus cad 18 coșuri, s-au dărîmat sobele și au crăpat zidurile; o pivniță s-a despicat de peste mijloc, un slon a căzut, la casa sfatului, ca și la pătulul magaziei de rezervă, au sărit grinzile de pe furci. La Cocu s-a spart o butie de rachiu de 130 vedre. La Băbana s-au dărîmat zidurile unei cîrciumi. În satul Topana, din pricina căderii coșului s-a aprins și a ars în întregime o casă . . .

După acest cutremur, pe prundul Argeșului s-a văzut pămîntul crăpat și prin acele crăpături a ieșit apă amestecată cu nisip. În satul Livezi pămîntul s-a lăsat mai jos, iar la Bunești, pămîntul a crăpat în fâșii, ca și cum ar fi fost arat cu plugul.

◀ *Ruinele caselor egumenești de la Mănăstirea Vieroșu cu cișmeaua alăturată; vedere înainte de cutremurul din 1977*

Biserica Adormirea Maicii Domnului din Vălenii de Munte în înfățișarea sa înainte de dărîmare suferită din 1862; în mod asemănător monumentul este afectat de cutremurele din 1838 și 1940, cînd au de suferit mult bolțile altarului, absidele, turla și pronaosul

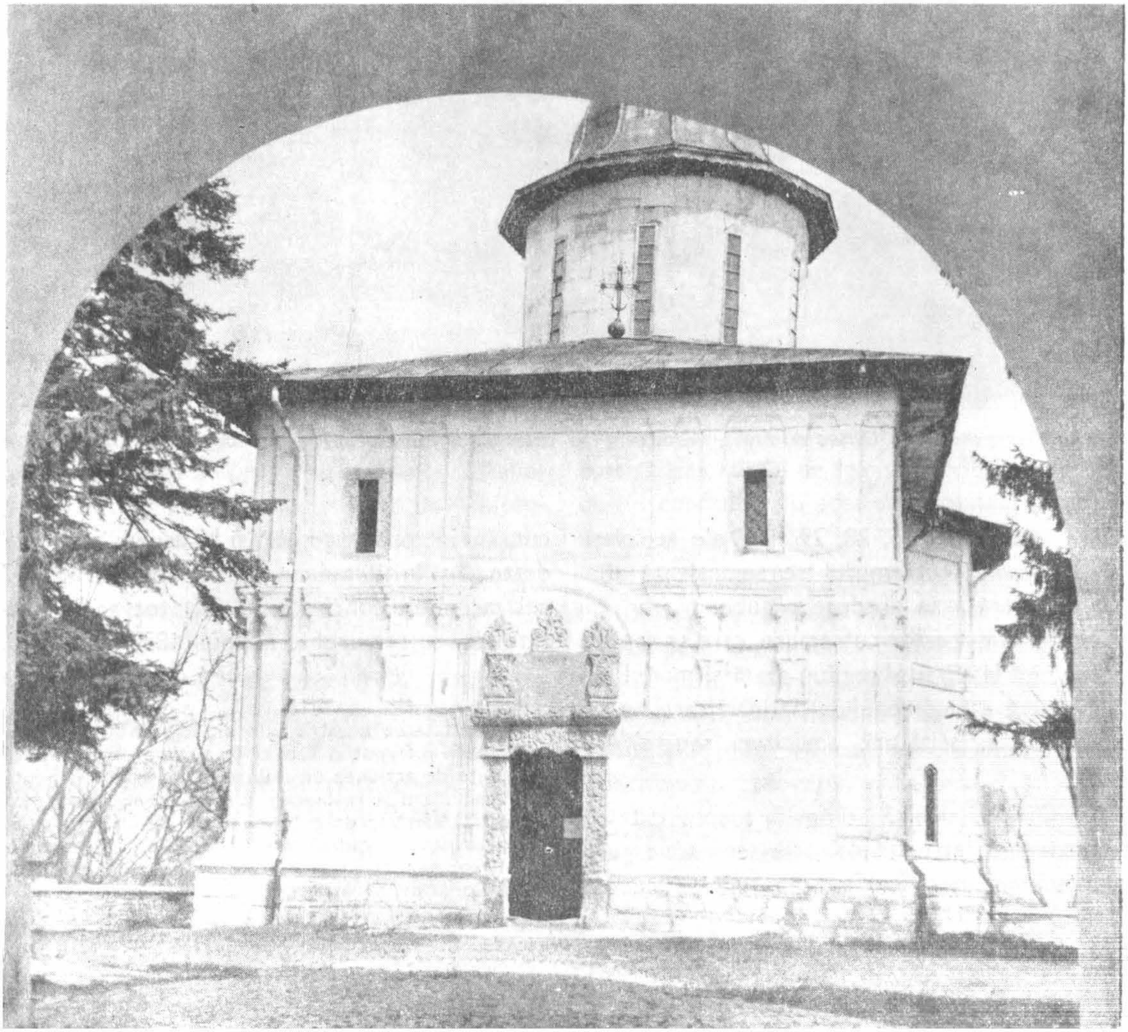

http://patrimoniu.gov.ro

Biserica Domnească din Curtea de Argeș, monument la care ni se semnalează unele degradări princinuite de cutremurul din 1838.

În zilele de 20, 26, 28, 29 și 30 ale aceleiași luni, ianuarie, cutremurul se semnalează din nou, dar fără a se produce pagube.

Semnalările acestor cutremure, care se repetă mereu pînă la sfîrșitul anului, arată și modul de manifestare a fenomenului: clătinări care nu se mai termină, săltături, smucituri scurte sau aruncări etc.

Am găsit cu cale să ne oprim asupra datelor de mai sus, întrucît ele oglindesc anvergura unui fenomen care rămîne încă insuficient cunoscut, iar în zona Argeșului și Muscelului se dovedește că și în timpul cutremurului din anul 1977 cel mai mult solicitate au fost tot ariile afectate de cutremurul din anul 1838[12].

ANDREI PĂNOIU

[12] Constatarea noastră prin vizite la fața locului în calitate de referent al Secției de avizare din D.P.C.N., prilejuite de acțiunea de stabilire a măsurilor imediate de consolidare și restaurare a monumentelor istorice și de artă afectate de cutremurul din anul 1977, cît și ca participant în cadrul unei comisii tehnice a Consiliului Popular al județului Argeș pentru cercetarea urmărilor acestui cutremur.

http://patrimoniu.gov.ro

COMITETUL ROMÂN ICOMOS ÎN ANUL 1991

Dependent în continuare, în foarte mare măsură, de Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice ca și de Ministerul Culturii care-i asigură în principal finanțarea acțiunilor, comitetul național, reactivat la mijlocul anului 1990, s-a străduit chiar și în aceste condiții să organizeze acțiuni proprii care să diversifice și să îmbogățească inițiativele din domeniu.

Probabil că principalul succes înregistrat pe durata anului încheiat constă din schimbul de studenți și de specialiști tineri, direcție de activitate în care, date fiind îndelungata absență a legăturilor internaționale și necesitatea pregătirii profesionale a unei generații tinere de specialiști, orice realizare este mai mult decît binevenită. Principalul partener al comitetului nostru a fost din nou, pentru al doilea an succesiv, organizația *Jeunesse et Patrimoine International* cu sediul la Paris, al cărei secretar general — dna Bernadette H. Gradis — a obținut pentru tinerii noștri 14 burse complete, inclusiv cheltuielile de transport, prilejuind participări pe durate variabile la stagii de pregătire în Franța și Italia. Au profitat 8 studenți de la Institutul de Arhitectură « Ion Mincu », 4 studenți de la Facultatea de Istorie a Universității București și doi arhitecți din generația tînără, cu toții selecționați în urma unor concursuri.

Șantiere românești de cercetare și restaurare în domeniul patrimoniului de monumente și situri istorice au primit la rîndul lor cîteva grupuri de studenți sau de tineri specialiști veniți din Franța, pentru cunoaștere reciprocă și schimb de experiență. Unele din aceste grupe au fost integral în sarcina Comitetului român ICOMOS, la altele, ca acelea care au luat parte la restaurări de pictură murală sau campanii de înregistrări de monumente, a fost vorba de o colaborare mai largă în care s-au implicat Academia de Arte Frumoase și Institutul de Arhitectură.

Deosebit de interesat în răspîndirea în țara noastră a documentelor și convențiilor internaționale din domeniul protecției și conservării patrimoniului mobil, Comitetul român ICOMOS s-a îngrijit de traducerea și publicarea în revistele noastre de specialitate a unor materiale considerate esențiale pentru alinierea țării noastre și a specialiștilor implicați în domeniu la principiile în continuă adaptare și perfectare cultivate pe plan internațional. Atît în Buletinul CNMASI cît și în revista Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie a văzut lumina tiparului textul *Chartei pentru protecția și conservarea patrimoniului arheologic*, adoptată la Lausanne la Adunarea generală ICOMOS din octombrie 1990 și există speranța ca definitivarea planului național de săpături arheologice pe anul în curs să țină seama de spiritul și chiar de prevederile concrete ale acestui document internațional.

Au marcat un real progres relațiile comitetului nostru cu forurile centrale ale ICOMOS (participare la reuniunea din mai 1991 a Comitetului Consultativ ICOMOS, format din președinții comitetelor naționale și din președinții comitetelor internaționale specializate, comitetul nostru fiind reprezentat de prof. dr. Aurelian Trișcu), înainte și după schimbările produse în secretariatul internațional. Noul director al secretariatului de la Paris a fost contactat de

http://patrimoniu.gov.ro

semnatarul acestor rînduri la sfîrșitul anului 1991, primindu-se asigurarea aceleiași deschideri în ceea ce privește participarea noastră la proiectele internaționale.

Relații speciale, ca decurgînd din interese comune suplimentare, au fost stabilite cu Comitetul maghiar ICOMOS și mai ales cu acela german, prilejuite printre altele de vizita unei delegații internaționale ICOMOS compuse din prof. Șerban Cantacuzino, membru al Comitetului executiv, dr. Werner von Trützschler, dr. Christoph Machat, dr. Marc Laenen și Martin Rill, în perioada 27 septembrie — 4 octombrie 1991. Printre acordurile încheiate cu acest prilej (partea română fiind reprezentată în principal de DMASI care dispune de cadrele specializate și de condițiile concrete necesare) se află și vasta acțiune de inventariere complexă a patrimoniului din cca 240 localități transilvănene, aflate în pericol de a-și pierde integral populația săsească și de a asista la dispariția fără urme a unui patrimoniu de civilizație medievală cu caracter de unicat european.

Totodată, comitetul român a participat, prin membrii săi și prin colaboratorii care, mai ales în timpul din urmă, s-au alăturat deseori la realizarea unor acțiuni comune, interne sau de caracter internațional, la manifestări publice, conferințe și mai ales organizări de expoziții, printre care aceea dedicată *Lemnului și civilizației lemnului în Norvegia* (București, oct. 1991) s-a bucurat de deosebit succes.

Manifestîndu-și profunda îngrijorare în legătură cu pierderile suferite de patrimoniul croat și în special de centrul istoric vechi al orașului Dubrovnik, înscris pe lista patrimoniului mondial, răspunzînd totodată apelului lansat de ICOMOS și de celelalte organisme și organizații internaționale, Comitetul român ICOMOS a protestat energic împotriva acțiunilor militare și a distrugerilor produse de pe urma confruntărilor militare, cerînd autorităților române competente să folosească întreaga lor influență pentru salvarea ansamblului de la Dubrovnik.

În măsura în care Comitetul român ICOMOS va dispune de fondurile și mijloacele necesare, organizarea și sprijinirea activităților expoziționale în țară și peste hotare vor figura printre obiectivele sale. Este totuși mai probabil că, cel puțin pentru această etapă de consolidare a comitetului, cadrul administrativ-organizatoric și resursele financiare să ne oblige la păstrarea rolului mai modest de colaboratori la diferitele acțiuni privind domeniul nostru de interes. Sînt și din acest punct de vedere foarte multe de făcut.

La capitolul de realizări trebuie în orice caz incluse numeroasele prezențe publice ale membrilor Comitetului român ICOMOS, în presa de mare tiraj sau în aceea cu specific cultural, precum și prin intermediul mijloacelor audiovizuale.

Apreciind în ansamblu activitatea ICOMOS din anul încheiat, pot fi reținute unele progrese în direcția creării unei structuri naționale independente, diferențiate de celelalte instituții și organisme înrudite — Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, Uniunea Arhitecților, Comisia Națională de Arheologie etc. — dar în ansamblul condițiilor existente în țară acest proces se anunță a fi de durată.

RADU POPA
președintele Comitetului român ICOMOS

http://patrimoniu.gov.ro

CONVENȚIA PATRIMONIULUI MONDIAL

la împlinirea a două decenii de la adoptare

Ce poate fi comun între piramidele din Egipt și Marele Canion din Colorado? Între Mont-Saint-Michel și Taj Mahal? Sau, urmînd aceeași idee, între Machu Picchu al vechilor incași din Anzi și craterul de la Ngorongoro din Africa orientală? Puține elemente, fără îndoială, dacă n-ar fi vorba de monumente și situri deopotrivă de prestigioase, a căror dispariție ar constitui o pierdere ireparabilă pentru lumea întreagă. Ca și pentru fiecare dintre noi în parte.

Aceste monumente și aceste situri sînt înscrise printre multe altele pe o listă comună, aceea a patrimoniului mondial cultural și natural. Vechii greci știau despre cele șapte « minuni » cunoscute ale lumii. Ele au dispărut pînă azi aproape cu desăvîrșire, unele chiar fără a lăsa urme. Dar în lumea în care trăim au rămas mult mai mult decît șapte « minuni ». Și este important pentru fiecare dintre noi să evităm dispariția lor, să conservăm mărturiile cele mai semnificative ale civilizațiilor trecute ca și siturile cele mai emoționante ale naturii.

Acesta este obiectivul « Convenției privind protecția patrimoniului mondial cultural și natural ». Această convenție internațională, la care 115 state au aderat pînă în ianuarie 1991, a fost adoptată de Conferința generală UNESCO în 1972. Rolul ei este, în primul rînd, de a defini acest patrimoniu mondial, atît cultural cît și natural, cu alte cuvinte de a întocmi lista monumentelor și a siturilor existente în aceste state, înregistrînd obiectivele considerate a fi de interes excepțional și de valoare universală, a căror conservare interesează prin urmare întreaga omenire. Iar scopul ambițios pe care l-a propus este tocmai organizarea solidarității națiunilor și a oamenilor pentru a contribui cu eficacitate la această operă de conservare.

În acest mod, Convenția se dovedește a fi profund originală, consacrînd importante idei noi. Convenția reunește noțiunile de natură și de cultură, noțiuni care pînă acum au fost considerate ca fiind deosebite și chiar antagoniste. De fapt, multă vreme aceste două noțiuni au fost opuse una alteia, considerîndu-se că omul a fost silit să cucerească o natură ostilă, în vreme ce cultura simboliza valorile spirituale. Și totuși, natura și cultura sînt complementare. Identitatea culturală a popoarelor s-a conturat și definit în mediul lor de existență și deseori cele mai frumoase creații omenești își datorează o parte a frumuseții lor sitului în care se află. Pe de altă parte, siturile naturale cele mai spectaculoase poartă adeseori amprenta a numeroase secole de activitate umană. Iar în lumea noastră modernă bunurile culturale și siturile naturale apar deopotrivă amenințate de toate soiurile de degradări.

În același timp, Convenția afirmă existența unui patrimoniu mondial, cu alte cuvinte, comun întregii umanități. În fața anumitor monumente, avem sentimentul cert că ele depășesc cercul cultural al celor care le-au conceput, interesînd pe toți oamenii. De asemenea, anumite frumuseți naturale, indiferent de cît de îndepărtate ar fi, trebuie apreciate ca fiind dăruite fiecăruia dintre noi. Convenția încearcă definirea acestui patrimoniu comun prin întocmirea listei patrimoniului mondial.

Semnînd convenția, statele aderente se angajează să conserve pe teritoriul lor propriu bunurile recunoscute ca avînd o valoare universală excepțională. Statele semnatare prezintă lumii întregi, într-un anumit sens, ceea ce posedă ele mai frumos și ceea ce trebuie să rămînă, ca urmare, intact pentru generațiile viitoare.

Drept consecință a acestei situații, statele respective beneficiază de ajutorul comunității internaționale pentru protejarea acestor bunuri, deoarece Convenția include ideea de acțiune și asigură funcționarea unui mecanism de cooperare internațională destinat ajutorului pentru protejarea patrimoniului mondial.

Acest mecanism se sprijină pe existența unui Comitet al patrimoniului mondial, compus din specialiști venind din 21 de state alese dintre statele care au semnat Convenția. Acest comi-

http://patrimoniu.gov.ro

tet, care se întrunește anual, are două sarcini deopotrivă de importante:

— definește patrimoniul mondial, selecționînd bunurile culturale sau naturale care vor face parte din el; este ajutat în acest scop de către ICOMOS (Consiliul internațional al monumentelor și siturilor) și UICN (Uniunea internațională pentru conservarea naturii și a resurselor ei) organisme care examinează în detaliu cererile formulate de către diferitele state și formulează avize;

— administrează « Fondurile patrimoniului mondial » și acordă ajutoare tehnice și financiare statelor care au nevoie de acestea și care formulează cereri în acest sens.

Comitetul patrimoniului mondial este instanța care decide înscrierea pe listă a obiectivelor, la propunerea statelor semnatare ale Convenției. După cîtiva ani de activitate, lista patrimoniului mondial este încă departe de a fi completă, dar ea se întregește în fiecare an pe măsură ce sînt acceptate de către comitet noile propuneri și în funcție de aderarea unor noi state la Convenție.

A întocmi o asemenea listă a patrimoniului mondial reprezintă o operație delicată și de mare răspundere. De fapt, cum se poate decide că un bun oarecare și nu altul trebuie să primească acea calitate de patrimoniu mondial? Altfel spus, care sînt elementele ce conferă unui bun cultural sau natural o valoare excepțională și universală?

Sub acest aspect, textul Convenției precizează categoriile de monumente, de ansambluri și de situri ce pot fi considerate drept patrimoniu cultural, precum și formațiunile fizice și geologice, mediile de adăpost ale faunei și florei, precum și peisajele naturale care pot fi considerate drept patrimoniu natural. Dincolo de aceste precizări, comitetul a stabilit în detaliu criteriile ce urmează să fie aplicate pentru a se întocmi lista patrimoniului mondial. Un bun cultural, de pildă, trebuie să fie autentic și să fi exercitat o foarte mare influență, sau să conțină o mărturie unică adusă din trecut, sau să fie asociat unor idei și credințe de semnificație universală, sau să constituie o exemplificare excepțională a unui habitat uman tradițional și reprezentativ pentru o anumită civilizație.

Pentru a putea fi considerat ca atare, un bun natural trebuie să exemplifice un anumit stadiu al evoluției terestre, sau să fie reprezentativ pentru evoluția biologică, sau să conțină locuri de adăpost natural al speciilor amenințate; alte criterii pot fi frumusețea excepțională, prezența unei viziuni spectaculoase, o mare concentrare de animale etc.

Comitetul patrimoniului mondial aplică cu rigoare aceste criterii, pentru a evita ca lista să devină prea lungă și pentru ca ea să nu se transforme într-o simplă enumerare a tuturor siturilor pe care statele ar dori să le vadă figurînd pe listă.

Pe de altă parte, atunci cînd un bun înscris pe listă este amenințat de un pericol grav și precizat, el poate fi înscris pe o listă complementară, aceea a patrimoniului mondial aflat în pericol, măsură care-i va permite să beneficieze de soluții de urgență.

Una dintre cele mai importante realizări ale Convenției a constat din crearea « Fondului patrimoniului mondial », care permite apelul la solidaritatea internațională în beneficiul bunurilor culturale și naturale înscrise pe listă.

Fondul este folosit pentru diferite forme de asistență și de cooperare tehnică: expertize în scopul definirii sau combaterii motivelor de degradare a unor bunuri, sau pentru elaborarea măsurilor de protecție, pregătirea specialiștilor locali în domeniul utilizării tehnicilor de conservare sau de renovare, furnizarea unor materiale care să servească supravegherii unui parc natural, de pildă, sau pentru restaurarea unui monument anume etc.

Fondul patrimoniului mondial este alimentat din mai multe surse:

— contribuții obligatorii ale statelor participante la Convenție, stabilite a fi la nivelul de 1% din contribuția lor la bugetul ordinar al UNESCO;

— contribuții voluntare ale statelor, donații venind de la instituții sau de la persoane particulare, produsul unor campanii naționale sau internaționale organizate în acest scop, sau din vînzări.

Raportat la amploarea sarcinilor, fondul patrimoniului mondial este deocamdată modest, dar el a permis totuși intervenții importante însumînd mai multe milioane de dolari pentru salvarea de bunuri culturale și naturale în Africa, în Asia, în America latină sau în Europa.

Text oferit de Secretariatul patrimoniului mondial din cadrul UNESCO

http://patrimoniu.gov.ro

PENTRU O ISTORIE A ARTEI ROMÂNEŞTI

Convorbire cu academicianul Virgil Vătăşianu cu prilejul împlinirii vîrstei de 90 de ani

Le trajet exemplaire d'un fondateur de l'école roumaine de l'histoire de l'art-la rétrospective de toute une époque mouvementée.

La 21 martie 1992 academicianul Virgil Vătăşianu împlineşte 90 de ani. Cu această ocazie, colaboratorul revistei noastre, dl. Virgil Pop i-a adresat cîteva întrebări menite să evoce şi să puncteze principalele repere ale unei cariere de excepţie.

Virgil Pop: *Ce v-a condus la hotărîrea de a studia istoria artei: o chemare interioară sau o influenţă exterioară?*

Virgil Vătăşianu: În şcoală, am aflat de la un profesor că manifestările artistice se completează reciproc şi prezintă reciproc aceleaşi trăsături stilistice. Pe atunci eu studiam pianul. Cînd am plecat la universitate, la Praga, nu ştiam încă dacă voi studia în continuare pianul sau, cine ştie, istoria artei. Am renunţat la pian... nu-mi îngăduia vacanţe, excursii, căci la fiecare întoarcere acasă trebuiau reluate oarecum *da capo* eforturile tehnice ale mîinii. Istoria artei mi-a apărut în primul moment ca un fel de completare a studiilor artistice muzicale. Curînd am constatat cu surprindere că există o istorie a artei a diferitelor popoare... a bulgarilor, a sîrbilor... numai despre arta românească nu se vorbea nicăieri. Exista un singur studiu al lui Iorga-Balş, *Histoire de l'art roumain*, din 1922. Or, nici acolo nu era vorba de artă românească ci despre ctitori, ceea ce nu

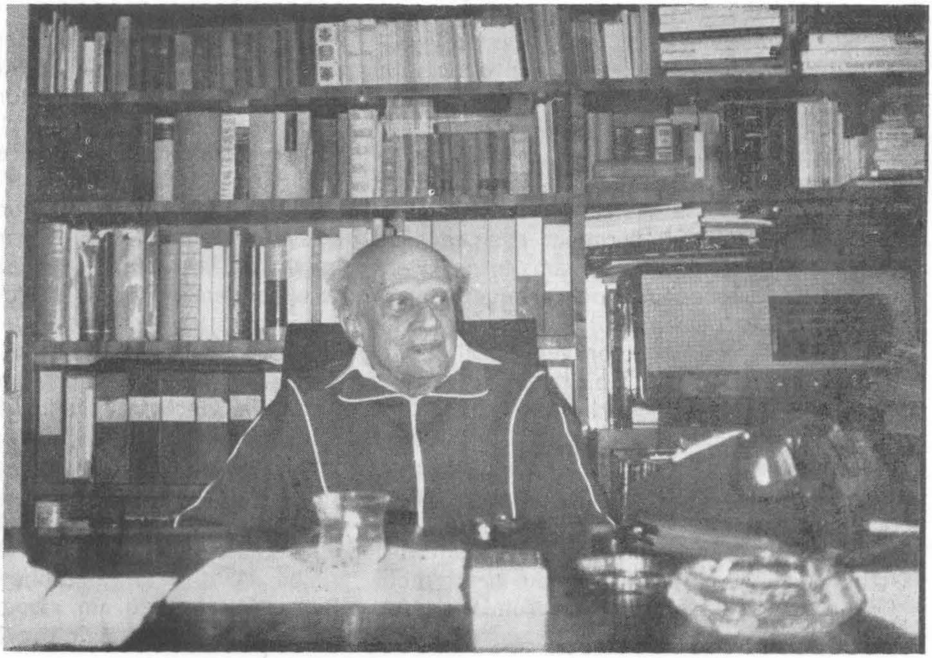

http://patrimoniu.gov.ro

este același lucru. Am fost, rînd pe rînd, întîi indispus, apoi indignat și am sfîrșit prin a scrie o recenzie în care îl criticam pe Iorga, motiv pentru care am devenit și am rămas adversari. Dar trebuia spus că istoria artei nu e o istorie a ctitorilor ci a monumentelor, din punct de vedere stilistic, din punct de vedere al materialului care determină formele artistice ... Așa am ajuns încet, încet, să mă ocup de istoria artei.

V.P.: *Deci tentația pentru un teren virgin, necercetat ...*

V.V.: În ceea ce privește arta românească, era într-adevăr un domeniu necercetat.

V.P.: *Care sînt profesorii ce v-au marcat formarea intelectuală?*

V.V.: Un profesor de la Liceul german din Sibiu, Fuchs, a fost cel care mi-a atras atenția că manifestările artistice aparțin unei familii colective și toate reprezintă aceleași nuanțe estetice, aceleași aspecte, aceleași tendințe. Acest profesor de limba greacă a fost cel care, la vîrsta de 17 ani, mi-a stîrnit interesul pentru acest domeniu.

V.P.: *Dar profesorii de specialitate de la facultățile pe care le-ați urmat?*

V.V.: La Universitatea germană din Praga, primul pe care l-am cunoscut a fost profesorul Klein, un arheolog. Avea o colecție de copii de monumente, circa 90 de piese, așa încît toate demonstrațiile le făcea în fața unei copii corecte a monumentului respectiv. În anul următor, 1921—1922, am trecut la Universitatea din Viena, unde am fost elevul profesorului Strzigowski, de la care am învățat metoda de cercetare în istoria artei și care m-a format ca om de știință în specialitate. În 1923 m-am întors în țară (trebuia să termin Facultatea de drept). Am revenit la Viena abia în 1925 și în primăvara lui 1927 am terminat examenul de doctorat, cu Strzigowski. M-am întors deci acasă în 1927 ca doctor în istoria artei al Universității din Viena. Dreptul îl făcusem la insistențele tatălui meu, director general al Băncii «Albina», care nu vedea posibilitatea unei cariere în domeniul istoriei artei. Mi-a oferit și postul de avocat al Sucursalei București a Băncii « Albina », ceea ce îmi asigura un venit de cel puțin 1 000 000 de lei ... În 1920, cînd am avut această discuție cu tatăl meu, am încheiat o înțelegere: tatăl meu îmi dădea posibilitatea să studiez ce vreau și unde vreau în schimbul obligației mele de a face Dreptul. Și astfel, după ce i-am prezentat tatălui meu titlul de licențiat în drept, de avocat, membru al Baroului Ilfov, m-am întors la Viena ca să-mi continui studiile de istoria artei, de unde m-am întors, cum spuneam, în 1927, cu doctoratul, ce a fost recunoscut și de Universitatea din Cluj, care mi-a publicat teza în românește.

V.P.: *Numiți vă rog, personalitățile sau școlile din domeniu pe care le socotiți reprezentative?*

V.V.: În România, din păcate, n-a fost decît școala de la Cluj. Apoi s-a făcut o secție la Institutul de Istoria Artei din București care a reușit să formeze și să promoveze cîțiva istorici de artă români. În străinătate, Viena a fost cea care a creat această disciplină, acolo a fost primul Institut de Istoria Artei european ...

V.P.: *Și în prezent?*

V.V.: Tot Viena. În România, din păcate, specialitatea aceasta a fost eliminată de la Universitate, iar școala de la București, nici ea n-a evoluat. Nici nu mai știu în ce măsură există specialitatea.

V.P.: *Viața dumneavoastră s-a confundat cu cariera științifică și universitară?*

V.V.: Da. Odată ce am început să mă preocup de istoria artei românești, să încerc eu să concretizez această disciplină ce nu exista în formă metodică, m-am pasionat în așa măsură încît am respins orice alte preocupări care m-ar fi abătut de la studiul istoriei artei românești.

V.P.: *Niște momente importante din viața dumneavoastră ...*

V.V.: În calitate de secretar al Școlii Române din Roma am reușit să înființez o bibliotecă cu documente referitoare la istoria artei românești și la colțul acesta balcanic al Europei, inclusiv despre arta sîrbească, bulgărească etc. În 1946, cînd am decis să mă întorc în țară, mi s-a oferit slujba de bibliotecar al Bibliotecii Internaționale de Istoria Artei. Trupele germane, la retragerea lor din Italia, au primit ordin să evacueze Biblioteca Herziană din Roma și să o ducă în Germania. Americanii au descoperit-o în Austria și au adus-o înapoi. S-a decis să fie reinstalată la Roma ca bibliotecă internațională și au început discuțiile în căutarea unui director « internațional », care să nu fie în stare, sau să nu aibă interesul să o naționalizeze. S-a ajuns la concluzia că ăsta ar trebui să fie Vătășianu, care a întemeiat o foarte bună bibliotecă la Școala Română din Roma. Și m-au poftit să primesc această slujbă, de director al Bibliotecii Herziene din Roma. La care eu am răspuns « nu », pentru că eu trebuie să mă întorc în țară, pentru că

http://patrimoniu.gov.ro

informațiile bibliografice pe care le am despre monumentele din România sînt incomplete, sînt redactate de nespecialiști, trebuie revăzute, trebuie să găsesc alte elemente la fața locului...

V.P.: *Ați refuzat deci postul de director al Bibliotecii Herziene pentru a vă întoarce în vremurile acelea tulburi?!*

V.V.: Da, mi se spusese că eram nebun de legat! Firește că la *Herziana* aș fi trăit într-un palat baroc dintre cele mai frumoase, situat pe o colină, cu o priveliște minunată peste oraș. Dar nu acesta era interesul meu. Interesul meu era să scriu *Istoria artei feudale în Țările Romîne;* materialul pentru primul volum îl aveam gata deja la Roma. Trebuia însă să verific la fața locului, o seamă de monumente. Apoi țineam să revin definitiv în țară, în speranța de a putea publica și volumul al doilea.

V.P.: « Ce păcat că nu a apărut și volumul al doilea al Istoriei artei feudale în Țările Romîne*», este o remarcă des auzită astăzi.*

V.V.: Și mie îmi pare foarte rău. Totuși, în linii mari am schițat istoria artei romînești pînă în veacul al XIX-lea, publicind-o în *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei, 1962, în *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei, 1964, în *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1968, precum și în *Istoria artelor plastice în România*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1970. De asemenea și în volumul *Studii de artă veche românească și universală*, Editura Meridiane, București, 1987, am inserat cîteva capitole aferente istoriei artei de pe teritoriul României.

V.P.: Întors la Cluj în 1946, ce funcție vi s-a oferit.

V.V.: Cea de profesor universitar la disciplina *Istoria artei*, funcție pe care am ocupat-o prin concurs.

V.P.: *Și totuși cursul a fost interzis. Atacul era îndreptat împotriva dumneavoastră personal sau... împotriva istoriei artei?*

V.V.: Împotriva istoriei artei religioase. Asta era. Arătasem în prefața unuia din volumele mele că arta românească reprezentativă este arta religioasă.

V.P.: *Deci cursul a fost interzis pentru că se făceau referiri la elemente religioase?*

V.V.: Da. Explicam acolo că evoluția artistică este determinată de arta religioasă.

V.P.: *Revenind, se simte foarte mult lipsa celui de-al doilea volum...*

V.V.: Da, însă Ministerul învățămîntului mi-a cerut atunci să scriu o istorie a artei europene pe care am publicat-o în două volume, în anii 1968 și 1972. Preocupările mele în domeniul istoriei artei, cu timpul s-au diversificat, trezindu-mi interes și pentru alte probleme; ca urmare, am publicat — de pildă — în 1966 *Arhitectura și sculptura romanică în Panonia medievală*, Editura Academiei, București; *Metodica cercetării în istoria artei. Considerații*, Editura Meridiane, București, 1974; *Pictura murală în nordul Moldovei*, Editura Meridiane, București, 1974, apărut în limbile română, germană, engleză și franceză. În anul 1986 am scris în limba germană volumul *Kunstdenkmäler in Rumänien*, publicat la Edition Leipzig, München, Berlin și Darmstadt.

Pe lîngă activitatea didactico-publicistică timpul mi-a fost furat și de o seamă de conferințe ținute vreme de circa 15 ani, cam de prin 1963 la universitățile din Moscova, Leningrad, Varșovia, Budapesta, Berlin, Bohum, Bonn, Londra, Ravenna, Roma, Washington, Montevideo, etc... La toate conferințele ținute peste hotare am tratat exclusiv probleme de arhitectură și pictură românească.

V.P.: *În ce măsură presiunea exercitată de sistemul comunist v-a influențat viața, cariera?*

V.V.: Mi-a influențat cariera pentru că mi-a fost greu să studiez și să public în măsura în care aș fi dorit. Ba, mai mult; din profesor universitar am fost retrogradat la gradul de conferențiar, în 1950, an în care disciplina Istoria artei a încetat să mai fie specialitate principală; a rămas doar ca un curs auxiliar, în cadrul specialității «Istorie». Acolo, timp de doi ani am ținut cursuri de așa-zisă cultură generală. În toamna lui 1952, întorcîndu-mă de la șantierul arheologic din Suceava, am găsit acasă scrisoarea prin care eram eliberat și din funcția de conferențiar. În treacăt fie-zis, cînd am fost retrogradat la gradul de conferențiar am întrebat cînd o să ajung portar la Universitate. Mi s-a răspuns că nici odată, pentru că acesta este un post de încredere.

Rămas fără slujbă, mi s-a oferit un post foarte modest, de cercetător, pe linie de Academie, post care — pe atunci — era foarte slab remunerat. L-am ocupat pînă în 1958, cînd am fost reintegrat ca profesor de istoria artei, la Universitatea din Cluj.

V.P.: *Nu e surprinzător că Academia v-a putut ajuta în condiția de «profesor dat afară din Universitate»?*

V.V.: Da, însă în această instituție erau istorici și oameni de știință care mă apreciau, în

http://patrimoniu.gov.ro

Virgil Vătășianu, ghidul M. S. Regele Mihai I, în timpul războiului, la Roma

ciuda faptului că Universitatea mă concediase. Și mai mult de atît, Academia a fost aceea care în 1958 mi-a achiziționat, spre publicare, manuscrisul de la *Istoria artei feudale în Țările Române*, care — așa cum am mai spus — a văzut lumina tiparului în 1959.

Din moment ce începusem să public trebuia să mă consider mulțumit, deși textele mi-au fost revizuite (din p.d.v. politic) de așa-ziși redactori care aveau dreptul să intervină (și interveneau) în text fără să-l consulte pe autor.

V.P.: *Ce apreciați cel mai mult de-a lungul carierei dumneavoastră?*

V.V.: Eu am lucrat tot timpul independent. Am avut noroc de la început că tata m-a finanțat și în cele din urmă s-a bucurat de faptul că am reușit să mă realizez în domeniul istoriei artei, publicînd o seamă de volume cu privire la arta românească, și la cea universală. Pentru întreaga mea activitate, în 1963 mi s-a acordat titlul de membru corespondent al Academiei, iar în 1974 titlul de membru plin al Academiei. Între timp, în 1972, mi se decernase premiul internațional *Herder*. Dar, privind retrospectiv, adevărata mea satisfacție a constat în aceea că — în ciuda vicisitudinilor pe care le-am avut de înfruntat — am putut rămîne fidel pasiunii ce am avut-o pentru istoria artei românești.

Interviu realizat de
VIRGIL POP

http://patrimoniu.gov.ro

ACTIVITATEA CNMASI (octombrie — decembrie 1991)

În ultimul trimestru al anului 1991, membrii CNMASI au participat la şedinţele lunare (30 oct., 20 nov., 20 dec.) curente luînd în discuţie cîteva probleme majore: Listele monumentelor istorice, îndeplinirea planului de restaurare pe 1991 şi principii de plan pe 1992, alături de avizarea unor intervenţii la monumente de valoare deosebită sau în zona lor de protecţie şi de alte probleme generale privind monumentele. În urma discuţiilor purtate s-au stabilit următoarele:

1. În problema *Listelor monumentelor istorice:* sînt încheiate listele pentru toate judeţele din zonele: Muntenia, Oltenia, Banat-Crişana, Transilvania N—V şi S—E însumînd cca 15.366 monumente. Din Moldova sînt definitivate Listele monumentelor din judeţele Vrancea, Galaţi, Neamţ şi Suceava, fiind însă în lucru judeţele Botoşani, Iaşi şi Vaslui. În cazul Bucureştiului şi S.A.I.-ului, s-a acceptat încheierea listelor în luna martie 1992, ţinînd cont de multitudinea problemelor ce le implică. Toate listele încheiate au fost validate de CNMASI şi înaintate la prefecturi şi Muzeele judeţene însoţite de o circulară explicativă.

2. În ceea ce priveşte *planul de restaurare* avut pentru 1991, situaţiile sînt încă neconcludente deoarece datele finale se pot stabili abia în ianuarie 1992. Bugetul alocat a fost cheltuit dar la data raportului (decembrie 1991) mai existau datorii în valoare de cca 20 milioane. Orientarea a fost spre: intervenţii urgente (pictura la Suceviţa, Moldoviţa, Biserica Domnească Curtea de Argeş, Hurezu etc.) , salvarea monumentelor în stare de colaps (biserica Balaciu sau mănăstirea Bordeşti) şi realizarea unor proiecte corecte care să fie puse la dispoziţia proprietarilor, beneficiarilor pentru a realiza pe baza lor execuţia. S-a ţinut cont de interesul beneficiarilor de a pune în valoare monumentul, dar au apărut greutăţi din lipsa personalului calificat în special pentru execuţie şi a materialelor de construcţie speciale. Sintetizînd, în 1991 s-au încheiat 412 contracte pentru intervenţii la 153 obiective. Din acestea, 128 sînt contracte pentru studii, 192 contracte pentru proiecte şi 92 contracte pentru execuţie (sînt 65 şantiere deschise în ţară).

3. Pentru stabilirea planului de intervenţii urgente şi restaurare pentru 1992, CNMASI, în urma discuţiilor, a recomandat să se urmărească continuarea contractelor în derulare cu accent pe intervenţiile urgente, în special la biserica de lemn, să se ţină seama de valoarea monumentului şi de starea lui de degradare, dar şi de posibilităţile reale de execuţie a proiectului, de menţinerea unui front de lucru pentru antreprizele ce s-au angajat deja în astfel de lucrări. Procentul redus va fi pentru studii şi cercetări.

Avizul CNMASI s-a solicitat pentru următoarele proiecte: amplasarea unei biserici noi lîngă *biserica Sf. Ioan Botezătorul din Vînători Neamţ* (nu s-a admis strămutarea ce ar distruge-o, se recomandă găsirea altui amplasament); soluţii de restaurare la *biserica Doamnei din Bucureşti* (se recomandă coborîrea nivelului de călcare, degajarea cornişei, pridvor netencuit, şi învelitoare de tablă de aramă şi se acceptă proiectul de sistematizare a zonei înconjurătoare ce urmăreşte punerea monumentului în valoare); *biserica din Chilieni jud. Covasna* (se avizează proiectul cu recomandarea evidenţierii nivelului romanic de călcare); amplasamente în zona *hanurilor din Craiova* (se avizează varianta nr. 5); restaurarea *palatului Potlogi* (se acceptă soluţia de consolidare fără cămăşuire, se recomandă un studiu geotehnic şi un studiu al incintei ca zonă de protecţie); amplasarea noii biserici catolice în preajma *bisericii catolice din Iaşi* (se avizează amplasamentul în variantele 3—4, cu navă, urmînd a se aviza şi la faza STE), restaurarea *bisericii Soldanu* jud. *Călăraşi* (se acceptă varianta A, ce conservă imaginea din sec. al XIX-lea şi turla de lemn).

Un alt subiect abordat a fost cel al «Problemelor monumentelor de lemn din ţară» pe baza referatului întocmit de d-nii Ion Andron, istoric de artă şi Andrei Pănoiu, arhitect, referenţi de specialitate la DMASI, care subliniază situaţia dezastruoasă a acestei categorii de monumente istorice mai ales în contextul indiferenţei proprietarilor şi beneficiarilor care le abandonează în favoarea construcţiilor noi. S-a pus accentul pe importanţa păstrării lor în situ şi pentru aceasta a obţinerii unui efort conjugat din partea Patriarhiei Române, Inspectoratului de cultură, o ofertă în acest sens făcînd-o şi Muzeul Ţăranului Român.

S-a recomandat emiterea unor acte normative elaborate de DMASI sau comandate de aceasta şi avizate de CNMASI care să reglementeze problemele tehnice şi financiare ale proiectării şi execuţiei (conţinutul proiectelor de restaurare, conţinutul comenzilor şi contractelor, condiţii de finanţare din fondurile CNMASI etc.).

În discuţia CNMASI a intrat şi solicitarea avizului pentru preluarea următoarelor monumente istorice: mănăstirea Comana jud. Giurgiu, solicitată de arhiepiscopia Bucureştilor (se acceptă cu condiţia revenirii la funcţiunea iniţială de mănăstire, urmînd a se prezenta planurile tehnice de realizare); casa Brăiloiu din Tîrgu-Jiu, jud. Gorj, cerută de Fundaţia engleză pentru copii orfani, care organizează căminul din vecinătatea acestei case, şi intenţionează să deschidă aici un muzeu cu replici ale operelor lui Brâncuşi aflate în afara ţării pentru a avea un spaţiu public în favoarea socializării copiilor (se acceptă funcţiunea ce pune în valoare construcţia monument, se vor aviza planurile).

Concluzia anului 1991 a fost necesitatea de a acorda o importanţă sporită discutării problemelor de metodă pe baza unor sinteze elaborate de referenţii de specialitate din DMASI, fără a diminua ponderea avizării. Pentru a putea să-şi execute funcţia cît mai eficient s-a considerat ca fiind necesară dezvoltarea secţiunilor CNMASI şi completarea lor astfel ca să poată acoperi toate categoriile de monumente cuprinse în Liste şi să integreze acestei activităţi specialiştii de prestigiu, conform scopului pentru care a fost creată CNMASI.

CEZARA MUCENIC

http://patrimoniu.gov.ro

LISTA CONTRACTELOR DMASI, 1991

Comisia zonală Banat-Crişana

Nr crt	JUD.	LOCALITATEA	OBIECTIV	DATARE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENŢIEI	PROIECTARE	EXECUŢIE	OBSERVAŢII
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	ARAD		Studiu delimitare zone rezervate			Studiu delimitare zone rezervate	IP Arad 12. 1991 (termen)		Nepredat
2.	ARAD	Sat BODROGUL NOU Com. FELNAC	Mănăstirea Hodoş Bodrog	Sec. XVIII	Episcopia Arad	Studiu geo		ISPIF (ing. A. Kisilievici)	Predat
3.	ARAD	Sat LIPOVA P-ţa Republicii	Bazarul (turcesc) « Sub dughene »	Sec. XVII	Primărie+ particulari	Consolidare restaurare	IP Arad XI 1991 (termen)		Sistare pînă la stabilirea beneficiarului
4.	ARAD	Oraş ARAD	Clădiri B-dul Revoluţiei	Sf. sec. XIX înc. sec. XX	Instituţii+ particulari	Consolidare restaurare	IP Arad (arh. Anghel) 05. 1992		Predat parţial
5.	BIHOR	Sat SALARD Com. SALARD	Biserica reformată	Sec. XV	Parohia	Cercetare arheologică	Muzeul Ţării Crişurilor termen 03-1992, (arhg. Doru Marta)		
6.	BIHOR		Studiu delimitare zone rezervate Bihor			Studiu delimitare zone rezervate	IP Bihor (arh. H. Goga) termen 12. 1991		Predat
7.	BIHOR	Oraş ORADEA	Cetatea Oradei	Sec. XVI—XVIII	Primărie	Cercetare arheologică	Muzeul Ţării Crişurilor (arhg. Adrian A. Rusu)		Predat
8.	BIHOR	Oraş ORADEA	Cetatea Oradei	Sec. XVI—XVIII	Primărie	Consolidare argheologică	IP Bihor (arh. Pantor) termen 03. 1992		
9.	BIHOR	Sat HIDIŞELU DE JOS Com. HIDISELU DE SUS	Biserica de lemn Sf. Arhangheli	Sec. XVIII	Parohia	Consolidare restaurare		Episcopia Oradea (Serv. tehnic) termen 12. 1992	
10.	CARAŞ-SEVERIN	Sat PIRINAUREA Com. SOCOL	Mănăstirea Zlatiţa	Sec. XVIII	Vicariatul sîrb	Cercetare arheologică	Muzeul Naţional de Istorie (Bucureşti), (arhg. Luminiţa Dumitriu)		Predat

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
11.	CARAŞ-SEVERIN	Sat ZLATITA Com. SOCOL	Biserica fostei mănăstiri Cusici	Sec. XVI	Vicariatul sîrb	Cercetare arheologică	Muzeul Naţional de Istorie (Bucureşti) (arhg. Luminiţa Dumitriu)		Predat
12.	CARAŞ-SEVERIN		Studiu delimitare zone rezervate			Studiu delimitare zone rezervate	CASE Reşiţa (arh. Alina Bâldea)		Predat
13.	CARAŞ-SEVERIN	Sat PIRINAUREA Com. SOCOL	Mănăstirea Zlatiţa	Sec. XVIII	Vicariatul sîrb	Relevee	Grup X Turnu Severin (arh. Graţiela Lăzărescu)		Predat
14.	CARAŞ-SEVERIN	Sat ZLATITA Com. SOCOL	Biserica fostei mănăstiri Cusici	Sec. XVI	Vicariatul sîrb	Relevee	Grup X Turnu Severin (arh. Graţiela Lăzărescu)		Predat
15.	CARAŞ-SEVERIN	Oraş CARANSEBEŞ	Biserică (fundaţie)	Sf. sec. XIII	Primărie	STE+PE	PRODOMUS Bucureşti (arh. Dădîrlet)		Predat
16.	TIMIŞ		Studiu delimitare zone rezervate Timiş			Studiu delimitare zone rezervate	IPROTIM (arh. Şerban Sturdza), termen 12. 1991		Predat
17.	CARAŞ-SEVERIN	Sat LUCARET Com. BRESTOVAT	Biserica de lemn sîrbească Sf. Gheorghe	1750	Vicariatul sîrb	Consolidare-restaurare	IPROTIM (arh. Oprişan) termen 02. 1992		Predat
18.	TIMIŞ	Sat HOMOJDIA Com. MARGINA	Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului	1782—1804	Parohia	Consolidare restaurare	PROTIM (arh. Oprişan)		Predat
19.	TIMIŞ	Oraş TIMIŞOARA str. V. V. Delamarina nr. 1	Casa cu atlanţi	Sec. XVIII	Primăria	Consolidare restaurare	ENERGOVEST Timişoara termen 12. 1991 (arh. Gruia Aneta)		Predat
20.	TIMIŞ	Sat BANLOC Com. BANLOC	Castel	1790	Ministerul Muncii şi Ocrotirilor Sociale	Consolidare rest.	IPROTIM (arh. Şerban Sturdza) termen 1992		

http://patrimoniu.gov.ro

Comisia zonală Bucureşti + SAI

Nr. crt	JUD.	LOCALITATEA	OBIECTIV	PERIOADA DE CONSTRUCŢIE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENŢIEI	PROIECTARE	EXECUŢIE	OBSERVAŢII
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	SAI	Sat SNAGOV Com. SNAGOV	Mînăstirea Snagov (biserică+turn)	Sec. XIV–XVI	M. Snagov	Consolidare-restaurare	PERS-SRL		
2.	SAI	Sat CIOLPANI Com. CIOLPANI	Muzeul M. Ţigăneşti (fost arhondaric)	1846	M. Ţigăneşti	Cercetare-consolidare	Serv. tehnic Arhiepiscopia Bucureşti		
3.	SAI	Sat SILIŞTEA SNAGOVULUI Com. GONIN	Biserica Naşterea Maicii Domnului (a fostei M. Turbatele)	Sec. XVI	Parohia	Inst. electrică paratrăznet	CERIC		
4.	SAI	Sat BUCIUMENI Buftea	Bis. Sf. Împăraţi Constantin şi Elena	1787	Parohia	Consolidare-restaurare	REMON		Nu a fost menţionată
5.	BUCUREŞTI	Mun. BUCUREŞTI	Bis. Creţulescu	1722	Fundaţia Creţulescu	Consolidare restaurare	I.P. « Carpaţi », S. 17 Ionescu şi Crişan		
6.	BUCUREŞTI	BUCUREŞTI	Casa de tîrgoveţ Str. Şerban Vodă nr. 33	Sec. XVIII	DMASI	restaurare			
7.	BUCUREŞTI	BUCUREŞTI	Biserica "Intrarea în biserică cu sfinţi"	1728	parohia	Consolidare restaurare	Serv. tehnic Arhiepiscopie		
8.	BUCUREŞTI	BUCUREŞTI	Casa Boierească str. Ienăchiţă Văcărescu	Sec. XIX	DMASI	Reparaţii amenajări			
9.	BUCUREŞTI	BUCUREŞTI	Biserica "Intrarea în biserică" Doamnei	1683	parohia	Restaurare	PERS		Nu a fost menţionată

Comisia zonală Dobrogea

Nr. crt.	JUD.	LOCALITATEA	OBIECTIV	PERIOADA DE CONSTRUCȚIE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENȚIEI	PROIECTARE	EXECUȚIE	OBSERVAȚII
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	CONSTANȚA	Sat ISTRIA Com. ISTRIA	Cetatea Histria	Sec. VII î.Hr. —VII d.Hr.	Prefectura Constanța	Cerce. arhg. A. Suceveanu	Restaurare IPJ C-ța arh. Vecerdea	Consolidare « Alexandru » SA, ing. Popovici	'92
2.	CONSTANȚA	CONSTANȚA	Poarta III Tomis	Sec. IV d.Hr	Primărie Constanța	Consolidare proiectare	IPJ C-ța arh. Vecernea		III '92
3.	CONSTANȚA	CERNAVODĂ	Geamie str. Crișan, 4	Sf. sec. XVIII	Comunitatea musulmană	Proiectare expertiză+ relevee	Comproiect București arh. Florin Mihăescu		XI '92
4.	CONSTANȚA	CERNAVODĂ	Front clădiri (27) fostă V. I. Lenin	Sf. sec. XIX	Particulari +Primărie	Consolidare +restaurare	Comproiect București arh. Florin Mihăescu		
5.	CONSTANȚA	Sat « ADAMCLISI Com. ADAMCLISI »	Cetate Adamclisi	Sec. II—VII d.Hr.	Primărie	Restaurare	IPJ Constanța arh. Vecernea		III '92
6.	CONSTANȚA					Studiu delimitare zone	I.P.J. Constanța Ist. arh. Vecernea		XI '91 nepredat
7.	TULCEA	TULCEA	Muzeul Delta Dunării str. Progresului, 32	Sf. Sec. XIX	Primăria (în admin. Muzeu Delta Dunării)	Consolidare restaurare	I.P. Tulcea arh. Luminița Arhire		
8.	TULCEA	Sat ENISALA Com. SARICHIOI	Cetatea Enisala	Sec. XIV—XVII	Primăria Enisala	Cercet. arhg. R. Verussi proiectare	I.P. Tulcea Andreev Prascovia	Muzeul Delta Dunării ing. Serghei	'93
9.	TULCEA	Sat NICULIȚEL Com. NICULIȚEL	Basilică cu criptă str.	Sec. IV—VI d.Hr.	Primăria Niculițel	Execuție restaurare		Conpref. Tulcea ing. Mereuță	VI '92
10.	TULCEA	BABADAG	Geamie Gagi-Ali-Pașa str. Republicii nr. 87	1/2 sec. XVII	Comunitate musulmană	Cercet. arhg. arh. I. Vasiliu Muz. Tulcea proiectare	ACS Buc. arh. Mihăescu		IV '92
11.	TULCEA					Studiu delimitare zone istorice	IPJ Tulcea arh. Andreev		

http://patrimoniu.gov.ro

Comisia zonală Moldova

JUDEŢUL BACĂU

Nr. crt.	LOCALITATEA	MONUMENTUL	DATARE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENŢIEI	PROIECTARE	EXECUŢIE	OBSERVAŢIE
0	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	(oraşele judeţului)	STUDIU DE DELIMITARE A ZONELOR ISTORICE				GENERAL PROIECT Bacău		Predat
2.	Mun. BACĂU	CURTEA DOMNEASCĂ — RUINE, TURN LOCUINŢE	Sec. XV	Muzeul de Istorie	Intervenţie urgenţă de consolidare	GENERAL PROIECT Bacău		Amînat predare 1992
3.	Sat OPRISEŞTI Com. RĂCHITOASA	BISERICA Sf-ţii Apostoli (în ruină)	c. 1640	Episcopia Romanului	Consolidare restaurare	IONESCU+CRIŞAN Buc. (ing. Mircea Crişan)	REMICON IAŞI (ing. Silviu Micu)	Termen final 1992
4.	Sat MĂNĂSTIREA CAŞIN Com. MĂNĂSTIREA CAŞIN	MĂNĂSTIREA CAŞIN	Sec. XVII—XVIII	Episcopia Romanului	Cercetare arheologică pentru delimitarea vechilor case	MUZEUL DE ISTORIE Bacău (Al. Artimon)		Realizat
5.	Loc. BORZEŞTI Mun. ONEŞTI	BISERICA Adormirea	1494	Episcopia Romanului	Consolidare	EPISCOPIA ROMANULUI		Documentaţia preluată de la Episcopie. Execuţie amînată 1992

http://patrimoniu.gov.ro

Nr. crt.	LOCALITATEA	MONUMENTUL	DATARE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENŢIEI	PROIECTARE	EXECUŢIE	OBSERVAŢIE
0	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	(oraşele judeţului)	STUDIU DE DELIMITARE A ZONELOR ISTORICE				NORD PROIECT Botoşani		Predat
2.	Mun. BOTOŞANI	4 clădiri în municipiul Botoşani		Primăria	Studii şi proiecte revitalizare clădiri	NORD PROIECT Botoşani		Proiectantul nu a răspuns la comandă
3.	Mun. BOTOŞANI Str. Ilie Pintilie 5	BISERICA ARMENEASCĂ Sf. Treime, sec. XVIII		Biserica armenească gregoriană	Intervenţie urgentă de sprijinire şi eşafod	NORD PROIECT Botoşani		Termen 28.05; predat 10. 12
4.	Mun. BOTOŞANI Str. Ştefan cel Mare 1	BISERICA Sf. Nicolae — POPAUTI	sec. XV—XVI	Mitropolia Moldovei şi Bucovinei	Cercetări arheologice; Intervenţia urgentă consolidare	INST. ARHEOLOGIE IAŞI (Stelea Cheptea) URBATECT BUC. (arh. Felicea)		Nu s-a răspuns la comenzi
5.	Sat GOROVEI Com. VACULEŞTI	BISERICA SF. IOAN VECHI A MĂNĂSTIRII GOROVEI	Sec. XVIII—XIX	Primăria	Consolidare restaurare	ALFACEZAR IAŞI (Cezar Rebenciuc, ing. Mircea Crişan)		Amînat 1992 proiectul
6.	Sat COSULA Com. COPALĂU	MĂNĂSTIREA COSULA	Sec. XVI—XIX	Primăria	Cercetare arheologică	INSTIT. ARHEOLOGIE IAŞI (Stelea Cheptea)		Nu s-a răspuns la comandă
					Studiu punere în valoare a ansamblului I. V. zid incintă	POLARH Buc. (arh. V. Polizu)	—	Continuă 1992
							RESTACO SV (Mihai Bradu)	Continuă 1992

http://patrimoniu.gov.ro

JUDEȚUL IAȘI

Nr. crt.	LOCALITATEA	MONUMENTUL	DATARE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENȚIEI	PROIECTARE-CERCETARE	EXECUȚIE	OBSERVAȚIE
0	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	(orașele județului)	Studiu de delimitare a zonelor istorice	—	—	—	IPROM Iași	—	Predat 15. 12
2.	Mun. IAȘI	BISERICA TREI IERARHI	1639	Mitropolia Moldovei și Bucovinei	Studiu de biodegradare a pietrei	MUZEUL DE ISTORIE IAȘI (Mariana Mustață)	—	Proiectantul a amînat contractul pt. 1992
3.	Mun. IAȘI	MĂNĂSTIREA FRUMOASA — Biserica Sf-ții Arhangheli	1733 cu refaceri 1836—1839	Mitropolia Moldovei și Bucovinei	Consolidare restaurare Cercetări arheologice	ARCONDIA IAȘI (ing. Ilie Lazăr) MUZEU ISTORIE IAȘI (Voica Pușcașu)	ARCONDIA IAȘI —	Proiect 25. 09 începere execuție Cercetare amînată pt. 1992
4.	Mun. IAȘI	CASA POGOR str. Vasile Pogor 4,	1858	Muzeul Literaturii IAȘI	Const. rest. Expertiză program lucrări	ALFACEZAR IAȘI (Cezar Rebenciuc)	—	Predat 25. 11 contract PE pt. 1992
6.	Mun. IAȘI	CASA XENOPOL, str. Vasile Conta 9	sec. XIX	Inst. Istoric A.D. Xenopol — Iași	Intervenție urgentă, consolidare, expertiză	REMICON IAȘI (ing. Silviu Micu)	—	Predat 25.12 expertiză + relevee
7.	Mun. IAȘI	PALATUL CALIMACHI — UNIVERSITATEA VECHE	sec. XVIII	Facultatea de Medicină, Iași	Intervenție urgentă, consolidare, expertiză	PROCONS Buc. (arh. L. Bilciurescu)	—	Predat 15.12 expertiză
8.	Mun. IAȘI	CASA CĂLĂULUI str. Manta Roșie	sec. XVIII	PREFECTURA IAȘI (propunere preluare a clădirii de către DMASI)	Studiu istoric	INST. ISTORIE IAȘI (Gh. Pungă)	—	Nu a răspuns la comandă
9.	Mun. IAȘI	BIS. SF. IOAN CEL NOU — NICORIȚĂ str. Nicoriță 1	1629	Mitropolia Moldovei și Bucovinei	Intervenție urgentă, consolidare	REMICON IAȘI (ing. Silviu Micu)	ARCONDIA IAȘI (ing. Ilie Lazăr)	În contractare pt. 1992

0	1	2	3	4	5	6	7	8
10.	Mun. IAȘI	BISERICA SF. SAVA str. Costache Negri, 41	1583–1625	Mitropolia Moldovei și Bucovinei	Intervenție urgentă, învelitoare olane	REMICON IAȘI (ing. Silviu Micu)	REMICON IAȘI	În continuare pt. 1992
11.	Sat STROIEȘTI Com. TODIREȘTI	BISERICA Sf-ții Arhangheli	sec. XVI	Mitropolia Moldovei și Bucovinei	Cercetări arheologice	—	Muz. Inst. Iași (Voica Pușcașu)	Contract greșit (în loc de consolidare) Anulat.

JUDEȚUL NEAMȚ

Nr crt	LOCALITATEA	MONUMENTUL	DATARE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENȚIEI	PROIECTARE-CERCETARE	EXECUȚIE	OBSERVAȚIE
0	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	(orașele județului și 4 comune)	STUDIU DE DELIMITARE A ZONELOR ISTORICE	—	—	—	ENIL PROIECT NEAMȚ (arh. L. Land Kammer)	—	Predat
2.	Sat PÎNGĂRAȚI Com. PÎNGĂRAȚI	MĂNĂSTIREA PÎNGĂRAȚI	Sec. XV–XIX	Mitropolia Moldovei	Studio geohidro	ISPIF BUCUREȘTI (ing. P. Bălănescu)	—	Predat
3.	Mun. ROMAN str. Cuza Vodă, 36	CASA NEGRUZZI, Muzeul de Istorie	Sec. XIX	Muzeul orășenesc	Expertiză tehnică	PERS București (ing. C. Pavelescu)	—	Predat
4.	Mun. ROMAN Str. Cuza Vodă, 33	BIBLIOTECA MUNICIPALĂ,	Sec. XIX	Biblioteca	Consolidare restaurare	PERS București (ing. C. Pavelescu)		Continuare 1992
5.	Sat TAZLĂU Com. TAZLĂU	MĂNĂSTIREA TAZLĂU,	Sec. XV–XIX	Mitropolia Moldovei și Bucovinei	Cercetare arheologică	MUZ. IST. NEAMȚ (I. Scorțeanu)		Exec.
					Cercetare urgentă, lucrări drenare	POLAH BUCUREȘTI (arh. V. Polizu, ing. D. Pârscoveanu)	REMICON Iași (ing. Silviu Micu)	Continuare 1992

http://patrimoniu.gov.ro

Nr crt	LOCALITATEA	MONUMENTUL	DATARE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENȚIEI	PROIECTARE	EXECUȚIE	OBSERVAȚIE
0	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	(orașele județului)	STUDIU DE DELIMITARE A ZONELOR ISTORICE	—	—	—	PROIECT BUCOVINA SUCEAVA (arh. E. Lateș)	—	Predat
2.	Mun. SUCEAVA	CETATE DE SCAUN A SUCEVEI	sec. XIV—XVII	Prefectura jud. Suceava	Studiu hidro-geo	PROIECT BUCOVINA SUCEAVA (ing. V. Grădinaru	—	Predat 20.12
3.	Mun. SUCEAVA	BISERICA ADORMIREA MAICII DOMNULUI — ITCANII VECHI	1639	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Consolidare restaurare	POLARH Buc. (arh. V. Polizu)	RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu)	Proiect preluat de la beneficiar și actualizat
4.	Mun. SUCEAVA	BISERICA SF. IOAN BOTEZĂTORUL — coconi	1643	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Consolidare restaurare	POLARH Buc. (arh. V. Polizu)	RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu)	Proiectare și execuție
5.	Mun. SUCEAVA	BISERICA SF. GHEORGHE — MIRĂUȚI	Refăcută 1700	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Cercetare arheologică	INST. ARHEOLOGIE Buc. (Mircea Matvi)	—	amînat în 1992 la cererea beneficiar
6.	Mun. SUCEAVA	BISERICA SF. DUMITRU, SUCEAVA	1535	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Restaurare pictură exterioară turlă	USP Buc.	RESTACO (Suceava) M. Bradu	anulat fiind plătit de beneficiar
7.	Loc. VORONEȚ Oraș GURA HUMORULUI	BISERICA SF. GHEORGHE,	1488 cu adăugiri 1547	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Studiu umiditate; Studiu influență factori atmosferici (I+II)	ACAD. ARTE BUC. (ing. I. Istudor) POLARH Buc. (arh. V. Polizu)	RESTACO (Suceava) M. Bradu	Predat 21.11; avizat pt. 1991
8.	Sat MĂNĂSTIREA HUMORULUI Com. MĂNĂSTIREA HUMORULUI	BISERICA ADORMIREA MAICII DOMNULUI și TURNUL DE APĂRARE ale MĂNĂSTIRII HUMORULUI	1530 1641	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Studiu umiditate biserică; Restaurare pictură murală exterioară; Intervenție urgentă reparații învelitoare biserică și turn; Studiu influență factori atmosferici	CERIC BUC. (ing. Ion Istudor); CERIC BUC. (Tatiana Pogonat) RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu); POLARHBUC. (arh. V. Polizu)		Predat 21.10; Amînat 1992; procurare materiale Predare 1992

0	1	2	3	4	5	6	7	8
9.	Sat VATRA MOLDOVEI Com. VATRA MOLDOVEI	BISERICA BUNA VESTIRE MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA	1532	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Restaurare pictură murală exterioară; Studiu umiditate	CERIC Buc. (Oliviu Boldura) CERIC Buc. (ing. Ion Istudor)		Intervenție urgentă 1991; Predat 21.10
10.	Sat SUCEVIȚA Com. SUCEVIȚA	BISERICA Învierea Domnului; ZIDUL DE INCINTĂ CU TURNURILE	1583; sec. XVI–XVIII	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Studiu umiditate; Restaurare pictură murală exterioară; Refacere învelitoare incintă și turnuri	ACAD. ARTE Buc. (arh. V. Polizu); U.A.P. Buc. (Tatiana Pogonat); REMICON IAȘI (ing. Silviu Micu)		Predat 21.10; 1992 contract execuție 1992
11.	Sat ARBORE Com. ARBORE	BISERICA Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul	1502	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Studiu umiditate; Expertiză+PE consolidare; Studiu topo-geo; Intervenții urgente pictură murală exterioară	CERIC Buc. (ing. Ion Istudor); PERS Buc. (ing. C. Pavelescu); RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu); U.A.P. Buc. (Ovidiu Boldura)		predat 21.10; Amînat 1992 Predat parțial 1991 Realizat 1991
12.	Sat PROBOTA Com. DOLMASCA	MĂNĂSTIREA PROBOTA	sec. XVI–XVII	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Documentație în vederea stabilirii temei de restaurare Studiu topo-geo; Studiu refluență piatră atmosferă	CEREX Buc. (Ovidiu Boldura); RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu); POLARH Buc. (arh. Virgil Polizu)		Propus pentru colaborare cu JAPONIA Predare 1992 Predare 1992

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8
13.	Sat RIȘCA Com. RIȘCA	MĂNĂSTIREA RIȘCA	sec. XVI—XIX	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Studiu influență factori atmosferici;	POLARH Buc. (arh. V. Polizu);		Predare 1992
					Studiu geo-topo;	RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu);		Predat parțial; Predare 1992
					Consolidare chilii N	RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu);		
14.	Sat BAIA Com. BAIA	BISERICA Adormirea Maicii Domnului	sec. XVI—XIX		Cercetări arheologice exterioare;	INST. STORIE A. D. XENOPOL Iași (Stela Cheptea);		Realizat 1991
					Studiu topo-geo	RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu)		Predat parțial 1991
15.	Oraș RĂDĂUȚI Str. Bogdan Vodă, 4—6	BISERICA Sf. Nicolae — Domnesc-BOGDANA	sec. XV	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Studiu geo	PROIECT BUCOVINA (ing. V. Grădinaru)		Predat 20.12
16.	Sat PUTNA	MĂNĂSTIREA PUTNA	sec. XV—XIX	Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților	Proiect refacere acces la Turnul Tezaurului	RESTACO SUCEAVA (arh. V. Antonescu)	Idem (Mihai Bradu)	Predare 1992
17.	Oraș CÎMPULUNG MOLDOVENESC Calea Transilvaniei, 130	CASA SAGHIN CONSTANTIN	sec. XIX	Proprietate particulară	Conservare	RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu)	Idem	Predare 1992
18.	Sat IACOBENI Com. IACOBENI	GOSPODĂRIA DE LEMN NICHITAS		Proprietate particulară	Conservare	RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu)	Idem	Predare 1992
19.	Oraș VATRA DORNEI	CASA NEGREA AURORA -		Proprietate particulară	Conservare	RESTACO SUCEAVA (Mihai Bradu)	Idem	Predare 1992

http://patrimoniu.gov.ro

JUDEŢUL VASLUI

Nr. crt.	LOCALITATEA	MONUMENTUL	DATARE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENŢIEI	PROIECTARE CERCETARE	EXECUŢIE	OBSERVAŢII
0	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	(oraşele judeţului)	STUDIU DE DELIMITARE A ZONELOR ISTORICE	—	—	—	PROVAS VASLUI	—	Predat
2.	Mun. BÎRLAD Str. Vasile Pârvan 1	MUZEUL « VASILE PÂRVAN »	1980	MUZEUL BÂRLAD	Consolidare	—	CONSINT BÂRLAD	Continuare 1992
3.	Mun. BÎRLAD	BISERICA VOVIDENIA	1849	Episcopia Romanului şi Huşilor	Consolidare restaurare	POLARH Bucureşti (arh. V. Polizu, ing. Al. Cişmigiu)	BASILICON BÎRLAD (ing. C. Manolache)	Continuare 1992
4.	Mun. BÎRLAD Str. D. C. Codrescu	CASA MILCESCU	1850	Muzeul Bîrlad	Consolidare	PROCONS Bucureşti (arh. M. Caffe şi arh. M. Bălţăţeanu)	—	Continuare 1992
5.	Sat FLOREŞTI Com. POIENEŞTI	FOSTA MĂNĂSTIRE FLOREŞTI	1852—1854	Episcopia Romanului şi Huşilor	Consolidare biserică şi intervenţie urgentă turn intrare	LUMS Bucureşti (arh. Marius Smighelschi)+ Ionescu-Crişan Buc.	BASILICON BÎRLAD (ing. C. Manolache)	Predat parţial continuare 1992
6.	Sat MÎNZAŢI Com. AL. VLAHUŢĂ	RUINELE BISERICII SF. IOAN BOTEZĂTORUL	1761	Episcopia Romanului şi Huşilor	Studiu istoric şi arheologic	MUZEUL VASLUI	—	Predare 1992

http://patrimoniu.gov.ro

crt Nr.	JUD.	LOCALITATEA	OBIECTIV	PERIOADA DE CONSTRUCȚIE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENȚIEI	PROIECTARE	EXECUȚIE	OBSERVAȚII
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	ARGEȘ					Studiu privind ansamblurile de arhitectură și delimitarea zonelor rezervate	Argeș Proiect S.A. arh. A. Mulțescu		Precat avizat
2.	ARGEȘ	Mun. PITEȘTI	Muzeul Județean Argeș	1898—1899	Muzeul Jud. Argeș	Reparații	Argeș Proiect S.A.		Predat
3.	ARGEȘ	Sat BĂJEȘTI Com. BĂLILEȘTI	Ansamblul curții lui Mareș Băjescu	1666	Primăria	Consolidare	Argeș Proiect S.A. arh. A. Mulțescu		În lucru, executat studiu topogr. geotehnic
			Biserica Adormirea Maicii Domnului	1666	Parohia	Restaurare pictură murală		Academia de Arte Frumoase- V. Grimalschi	continuă în 1992
4.	ARGEȘ	Sat CONTEȘTI Com. DAVIDEȘTI	Conacul Periețeanu	sec. XIX	Primăria	Consolidare-restaurare	Argeș Proiect S.A. termen 02—1992		În lucru termen 02.—1992
5.	ARGEȘ	Oraș CURTEA DE ARGEȘ	Biserica Domnească Sf. Nicolae și pivnițele caselor domnești	sec. XIV	Muzeul Orășenesc	Restaurare pictură	Argeș Proiect S.A. termen 06. 1992	Academia de Arte Frumoase — Dan Mohanu	Continuă în 1992
6.	ARGEȘ	Sat FĂGETU Com. COLIBAȘI	Ansamblul fostei mănăstiri Vieroși	Sf. sec. XVI—sec. XVII—XIX	Parohia	Restaurare Cercetări arheologice Muz. Jud. Argeș Sp. Cristocea, R. Maschio (subcontract Argeș Proiect)	Argeș Proiect S.A. arh. A. Mulțescu		Exec. studiu faza geo. proiect în lucru, cercetările arheologice prima fază a proiectului
7.	ARGEȘ	Sat GLAVACIOC Com. ȘTEFANCA MARE	Ansamblul mănăstirii Glavacioc	sec. XV—XVI, XIX	M-rea Glavacioc, Episcopia Argeșului	Restaurare	Argeș Proiect SA		Predat studiu topogeo., predat parțial proiect
8.	ARGEȘ	Sat GOLEȘTI Com. ȘTEFĂNEȘTI Mun. PITEȘTI	Ansamblul conacului Goleștilor	sec. XVII—XIX	Muzeul Golești	Consolidare-restaurare	Argeș Proiect SA		Predat parțial

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
9.	ARGEȘ	Sat RETEVOIEȘTI Com. PIETROȘANI	Cula Drugănescu	1822	Primăria	Consolidare	Argeș Proiect SA		Proiect predat parțial
10.	ARGEȘ	Sat RÎNCACIOV Com. CĂLINEȘTI	Fosta mănăstire Rîncaciov biserica Intrarea în biserică	sec. XV, refăcută 1648, trasf. 1846–1853	Parohia	Cercetări arheologice « Omul și natura » (Muz. Jud. Argeș) Sp. Cristocea 1990			Comandă nr. 971/23.08. 1990, eșec 1990, 15.09–20.10.1990
11.	ARGEȘ	Sat SUICI Com. SUICI	Cula Sultănica	Sf. sec. XVIII	Primăria	Consolidare	Argeș Proiect S.A.		Predat studiu Fotogr.-geoteh. Predat proiectul
12.	BUZĂU	Mun. BUZĂU	Ansamblul conacului Marghiloman	Sec. XIX	Tratative pentru preluare DMASI	Interv. urgentă		ROMCONSTRUCT-ISTRITA	În lucru, continuă în 1992
13.	BUZĂU	Mun. BUZĂU	Casa din str. Cuza Vodă nr. 90	Sec. XIX	Primăria	Consolidare-restaurare	ROMPROIECT		Avizat
14.	BUZĂU	Sat CHIOJDU Com. CHIOJDU	« Casa cu blazoane »	Sec. XVIII	Particular	Intervenție urgentă (acoperiș)		COMAR	În lucru, continuă în 1992
15.	BUZĂU	Sat GREBANU Com. GREBANU	Turnul clopotniță și zidul de incintă	1843	Parohia	Proiect consolidare	INCO proiect consolid. termen 02.1992		În lucru
16.	BUZĂU	Oraș RÎMNICU SĂRAT	Ansamblul fostei mănăstiri din Rîmnicul Sărat (Casa domnească)	Sec. XVII–XIX	Muzeul Orășenesc	Restaurare cercetări arheologice Muz. Jud. Buzău (Emil Lupu)	DMASI	COMPACT termen 03.1993	În lucru
17.	BUZĂU	Sat VERNEȘTI Com. VERNEȘTI	Biserica Buna Vestire	1714–1715	Parohia	Proiect consolidare	« Ionescu și Crișan SRL » (proiect consolidare)		În lucru, continuă în 1992
18.	BUZĂU					Studiu privind ansamblurile de arhitectură și delimitarea zonelor rezervate	Instit. Proiec. județean, termen 12.1991		Nu a fost încă predat

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
19.	DÎMBOVIȚA					Studiu privind ansamblurile de arhitectură și delimitarea zonelor rezervate	Instit. Proiectări Județean, termen 12.1991		Nu a fost încă predat (28 ianuarie)
20.	DÎMBOVIȚA	Mun. TÎRGOVIȘTE	Ansamblul curții domnești: Turnul Chindiei	Sec. XV	Muzeul Jud. Dîmbovița	Expertiză tehnică	ARA Buc.		Predată, avizată
21.	DÎMBOVIȚA		Biserica domnească	1583—1585	Muzeul Jud. Dîmbovița	Expertiză tehnică	ARA Buc.		Predată, avizată
22.	DÎMBOVIȚA					Foto releveu fațade centru vechi Tîrgoviște	ISPCE termen 02.1992		
23.	DÎMBOVIȚA	Sat GHERGANI Com. RĂCARI	Capela familiei Ion Ghica	1869	Academia Română	Consolidare-restaurare	FAMADO		
24.	DÎMBOVIȚA	Sat POTLOGI Com. POTLOGI	Ansamblul Palatului lui Constantin Brâncoveanu	Sf. sec. XVII	Muzeul Jud. Dîmbovița	Restaurare	Arh. Cornel Ionescu		În lucru (nu s-a dat curs contractului de cercetări arheologice de către Muzeul Jud.)
25.	PRAHOVA					Studiu privind ansamblurile de arhitectură și delimitarea zonelor rezervate	CONSPROIECT SA, Ploiești arh. C. Hoinărescu		Predat avizat
26.	PRAHOVA	Oraș CÎMPINA	« Casa cu Grifoni » Bd. Culturii nr. 18	Sf. sec. XIX	DMASI	Consolidare-restaurare	CONSPROIECT SA	CORECO	Proiect predat și avizat, execuția în curs
27.	PRAHOVA	Sat TÎRGUȘORUL VECHI Com. TÎRGUȘORUL VECHI	Ruinele bisericii fostei mănăstiri Tîrgșor	1661—1672	Primăria Academiei Română-Instit. de Arheologie	Consolidare-restaurare		ROMCONSTRUCT	În lucru
28.	PRAHOVA	Oraș URLAȚI	Conacul Bellu	Sec. XIX	Muzeul Jud. Prahova	Intervenție urgentă-acoperiș		CORECO	Contract semnat, lucrările urmează să înceapă

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
29.	CĂLĂRAŞI	Com. FUNDENI	Mănăstirea Plătăreşti	1646	Parohia	Cercet. arhg.	Muzeul Dunării Jos	M. Neagu	Val. predat
30.	CĂLĂRAŞI	Com. FUNDENI	Mănăstirea Plătăreşti	1646	Parohia	Proiect cons. restaurare	LUMPS	Prof. M. Smigelschi	Predat parţial
31.	CĂLĂRAŞI	Com. FUNDENI	Mănăstirea Plătăreşti	1646	Parohia Parohia	Cercetare parament	Ionescu Crişan	Ionescu	Predat parţial
32.	CĂLĂRAŞI	Com. FUNDENI	Bis. Sf. Andrei Frunzăreşti	1732	Parohia	Cercetări arhg.	Muzeul Dunării de Jos	M. Neagu	În curs de predare
33.	CĂLĂRAŞI	Com. CĂSCIOA-RELE	Mănăstirea Cătălin	Sec. XVII	Parohia	Cercetări arhg.	Muzeul Naţional	Venera Rădulescu	Predat
34.	CĂLĂRAŞI	Com. ŞOLDANU	Mănăstirea Negoeşti	Sec. XVII	Parohia	Cercetări arhg.	Muzeul Dunării de Jos	Banu Basarab	Predat
35.	CĂLĂRAŞI	Com. ŞOLDANU	Mănăstirea Negoeşti	Sec. XVII	Parohia	Proiect conservare-restaurare	IPJ-Prahova	C. Hoinărescu	Predat parţial
36.	GIURGIU	Studiu delimitare zone istorice Com. CĂLUGĂRENI		1913	Primăria	Proiect recons.	Marmura	Ing. Popescu	Predat
37.	GIURGIU	Studiu delimitare zone istorice				Studiu	IPJ-Giurgiu	E. Negulescu	Predat În curs
38.	IALOMIŢA	Studiu delimitare zone istorice				Studiu IPJ — Ialomiţa			
39.	IALOMIŢA	Sat CRĂSANI Com. CRĂSANI	Schitul Balaciu	1824	Mănăstirea	Proiect conservare, restaurare	PERS-BUC.	Hariton Cişmigiu	V. 139800
40.	IALOMIŢA	Sat HAGIEŞTI Com. HAGIEŞTI	Conac Marghiloman	Sec. XIX	Primăria	Proiect conservare-restaurare		Ing. Mihăilă	Se predă în 1992
41.	IALOMIŢA	Sat HAGIEŞTI	Conac Marghiloman	Sec. XIX	Primăria	Interv. urgentă	SC Popeşti-Leordeni		Anulat
42.	IALOMIŢA	Sat CRĂSANI	Schitul Balaciu	1824	Mănăstirea	Conservare restaurare		MARC-Ciomîrtan	V. 3665318
43.	TELEORMAN	Delimitare zone istorice			IPJ Alexandria				1992
44.	TELEORMAN	Oraş ALEXANDRIA	Şc. Gen. 5	1894	Primăria	Exp. tehnică	SCALA Bucureşti		Predat
45.	TELEORMAN	Oraş ALEXANDRIA	Şc. Gen. 5	1894	Primăria	Cons. -rest.	SCALA Bucureşti		Predat
46.	TELEORMAN	Sat GROSENI	Şcoala Veche	1840	Primăria	Expert. tehnică	SCALA Bucureşti		Predat
47.	TELEORMAN	Sat SERICU Com. SERICU	Şcoala Veche	Sec. XIX	Primăria	Exp. tehnică	SCALA Bucureşti		Da
48.	TELEORMAN	Com. PLOPII SLĂVITEŞTI	Mănăstirea Plăviceni	Sec. XVII	Primăria	Proiect cons. restaurare	LUMPS		Predat parţial
49.	BRĂILA	Oraş BRĂILA	Cetate	Sec. XI—XVI	Primărie Brăila	Cercetare arheologică arh. I. Cândea	—	—	10.1991

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
50.	BRĂILA	Sat MAXINENI Com. MAXINENI	Biserica Naşterea Sf. Ioan	1637–1638	Parohia	Cercetare arheologică arhg. I. Cândea Muzeu Brăila	—	—	IX–1991
51.	BRĂILA	Oraş BRĂILA	Liceul Murgoci str. Călăraşi nr. 1	Inc. sec. XX	Primărie Brăila	Consolidare-restaurare	Structural IMEX Buc. ing. Toma C.	—	
52.	BRĂILA	Oraş BRĂILA	Muzeul de Istorie str. Belvedere nr. 1	Sec. XIX	Primărie (administrație Muzeu)	Consolidare-restaurare	Socevil Brăila ing. N. Preda	—	03.1992
53.	BRĂILA	Oraş BRĂILA	Casa Perpessicius, str. Cetății, 70	A doua jum. a sec. XIX	Primărie (administrație Muzeu)	Consolidare-restaurare	Socevil Brăila ing. N. Preda	—	1992
54.	BRĂILA	Oraş BRĂILA	Biserica Sf. Arhanghel Mihail	Prima jum. a sec. XVIII	Parohia	Consolidare-restaurare	REMON Buc. arh. C. Carp ing. V. Carp	—	
55.	BRĂILA	Oraş BRĂILA	Case, str. Eminescu	Sf. sec. XIX	Primărie	Restaurare-conservare	PRODOMUS SA Brăila	—	04.1992
56.	BRĂILA	Oraş BRĂILA	—	—	—	Studiu delimitare zone istorice	IPJ-Brăila PRODOMUS SA Brăila	—	—

Comisia zonală Oltenia

Nr. crt.	JUD.	LOCALITATEA	OBIECTIV	PERIOADA DE CONSTRUCȚIE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENȚIEI	PROIECTARE	EXECUȚIE	OBSERVAȚII
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	DOLJ		Detaliu sistematizare zona Han Hurez-Han Puțureanu Craiova				PROIECT Craiova		1991
2.	DOLJ		Studiu delimitare zone rezervate — jud. Dolj				PROIECT Craiova		1992

http://patrimoniu.gov.ro

Nr. crt.	JUD:	LOCALITATEA	OBIECTIVUL	PERIOADA DE CONSTRUCȚIE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENȚIEI	PROIECTARE	EXECUȚIE	OBSERVAȚII
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	DOLJ	Sat COȘOVENI Com. COȘOVENI	Conacul Nicolau	Sf. sec. XVIII (1797–1798)	Primăria Coșoveni	Consolidare restaurare	PROIECT Craiova	1992	
2.	DOLJ	Com. BRABOVA	Cula Izvoranu Geblescu	Sec. XVIII	Primăria Brabova	Consolidare restaurare	PROIECT Craiova	1992	
3.	DOLJ	Sat CERNĂTESCU Com. CERNĂTESCU	Cula Cernăteștilor	Sec. XVIII	Primăria Cernătești	Consolidare restaurare	PROIECT Craiova	1992	
4.	DOLJ	Oraș FILIAȘI	Mausoleul familiei Filișanu	Sec. XIX	Primăria Filiași	Consolidare restaurare	PROIECT Craiova	1992	
5.	DOLJ	Sat COȚOFENII DIN FAȚĂ Com. ALMAJ	Curtea Coțofenilor-Conacul	Sec. XVII	Primăria Coțofeni	Consolidare reparații	PROIECT Craiova	1992	
6.	DOLJ	Mun. CRAIOVA	Casele Băniei	Sec. XVII	Ministerul Culturii	Reparații consolidare	PROIECT Craiova	1992	
7.	DOLJ	Mun. CRAIOVA	Casa Coțofeanu	Sec. XIX	Palea Ion	Consolidare reparații Expertiză	PROIECT Craiova SCALA Buc.	1992	terminat
8.	MEHEDINȚI	Sat CERNEȚI Com. CERNEȚI	Bis. Sf. Treime a fostei Mănăstiri Cerneți	Sec. XVII	Primăria	Consolidare restaurare	IPM Tr. Severin		1991 1992
9.	MEHEDINȚI	Sat GURA MOTRULUI Com. BUTOIEȘTI	Mănăstirea Gura Motrului	Sec. XVII	Mitropolia Olteniei	Consolidare restaurare	ISPIF București		1992
10.	GORJ	Polata	Ruine medievale	Sec. XIV–XV	—	Cercetare arhg.	V. Rădulescu	V. Rădulescu Muzeul Național de Istorie	Încheiat 1991
11.	GORJ	Sat CARTIU Com. TURCINEȘTI	Casa Cartianu	Sec. XIX	DMASI	Intervenție urgentă	RESTOR Vîlcea	RESTOR Vîlcea	1992
12.	GORJ		Studii delimitare zone rezervate Gorj				URBIS' 90 București		1992
13.	GORJ		Studii renovare urbană Tîrgu Jiu				ROMPROIECT București		Încheiat 1991
14.	VÎLCEA	BERISLĂVEȘTI	Fosta Mănăstire Berislăvești	Sec. XVII–XVIII	Parohia	Cercetare arhg.		Sergiu Purece Muzeu Vîlcea	1991
15.	VÎLCEA	FEDELEȘANI	Fostul Schit Fedeleșani	Sec. XVII	Parohia	Cercetare arhg.		Sergiu Lurece Muzeu Vîlcea	1991

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
16.	VÎLCEA	Sat ROMANI Oraş HOREZU	Mănăstirea Horezu	Sec. XVII	Episcopia Rîmnic	Consolidare restaurare paraclis Interv. urgentă pictură pridvor - biserică Studiu teren	ACS Bucureşti — ACS Bucureşti	CERIC Bucureşti	1992 1991 1992
17.	VÎLCEA	Sat BISTRIŢA Com. COSTEŞTI	Mănăstirea Bistriţa	Sec. XVI—XIX	Episcopia Rîmnic	Consolidare restaurare Chilii		RESTOR Vîlcea	1993
18.	VÎLCEA		Studii delimitare zone rezervate					IPJ. Vîlcea	1992
19.	VÎLCEA	Sat FRÎNCEŞTI Com. FRÎNCEŞTI	Mănăstirea Dintr-un Lemn Stăreţia (Casa Domnească)	Sec. XVII	Episcopia Rîmnicului	Consolidare restaurare stăreţie Studii teren	ACS Bucureşti ACS Bucureşti		Continuă 1992 Continuă 1992
20.	VÎLCEA	Sat CREMENARI Com. CREMENARI	Biserica «Intrarea în bis. a Maicii Domnului»	Sec. XIX	Parohia	Expertiză tehnică Consolidare restaurare	SCALA Buc. SCALA Buc.	—	Predat 1991 1991
21.	VÎLCEA	Oraş CĂLIMĂNEŞTI	Mănăstirea Cozia Bolniţa mănăstirii	Sec. XVIII	Episcopia Rîmnicului	Consolidare turlă	INCO Buc. (ing Cişmigiu Alex.)	—	1992
22.	VÎLCEA					Intervenţie urgentă		RESTOR Rm. Vîlcea	1992
23.	VÎLCEA	Sat BERISLĂVEŞTI Com. BERISLĂVEŞTI	Mănăstirea Berislăveşti	Sec. XVIII	Parohia	Cercetare arheologică		Muzeul jud. Vîlcea	1991
24.	VÎLCEA	Sat FESELESOIU Com. DĂEŞTI		Sec. XVII	Parohia	Cercetare arheologică Intervenţie urgentă		Muzeul Jud. Vîlcea RESTOR Rm Vîlcea	1991 Turn ziduri 1992
25.	VÎLCEA	Sat FEDELEŞOIU Com. DĂEŞTI		Sec. XVII	Parohia	Cercetare arheologică Consolidare restaurare		Muzeul Jud. Vîlcea RESTOR	Incintă '91 Casa Domnească 1992

http://patrimoniu.gov.ro

Comisia zonală Transilvania de Est

Nr. crt.	JUD.	LOCALITATEA	OBIECTIV	PERIOADA DE CONSTRUCȚIE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENȚIEI	PROIECTARE	EXECUȚIE	OBSERVAȚII
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	BISTRIȚA	Sat TARPIU Com. Dumitra	Biserica Evanghelică	Sec. XIV	Bis. Ortodoxă	Săpături arheologice	Rădulescu 12.1991 —termen	Muzeu de Istorie Bistrița G Rădulescu	—
2.	BISTRIȚA	Sat TARPIU Com. Dumitra	Biserica Evanghelică	Sec. XIV	Bis. Ortodoxă	Intervenții de urgență	ARMI-Bistrița Ionescu § Crișan, termen 12.1991	ARMI BISTRIȚA Ionescu § Crișan	—
3.	BISTRIȚA	Sat TARPIU Com. Dumitra	Biserica Evanghelică	Sec. XIV	Bis. Ortodoxă	Consolidare arhit., expertiză tehnică	ARM Ionescu § Crișan, termen 06.1991	ARMI	—
4.	BISTRIȚA	Sat TARPIU Com. Dumitra	Biserica Evanghelică	Sec. XIV	Bis. Ortodoxă	Conservare restaurare	ABF-FABINI, termen 02.1992		
5.	BISTRIȚA	Sat JELNA Com. BUDACU DE JOS	Biserică Evanghelică	Sec. XIII	Biserica Evanghelică	Săpături arheologice	Rădulescu termen — 1992	Muz Ist. Bistrița G Rădulescu	
6.	BISTRIȚA	Sat ȘIEU MAGHERUȘ Com. ȘIEU MAGHERUȘ	Biserica Evanghelică	Sec. XIII—XIV	Biserica Ortodoxă	Intervenții de urgență	Radu Simina Bistrița, termen 05.1991	—	—
7.	BISTRIȚA	Sat ȘIEU SFÎNTU Com. ȘINTEREAG	Biserica de lemn « Sf. Dumitru »	Sec. XVIII	Biserica Ortodoxă	Conservare-restaurare	Radu Simina termen—07.1991	ARMI	—
8.	BRAȘOV	Sat FELDIOARA Com. FELDIOARA	Biserica Evanghelică și Cetate	Sec. XIII—XVI	Primărie	Săpături arheologice	Radu Popa termen— 08.1991	Radu Popa	—
9.	BRAȘOV	Sat BRAN Com. BRAN	Castel	Sec. XIV—XX	Casa de Cultură și Creație Brașov	Intervenții urg. cercetare, restaurare	PRODOMUS L Bilciurescu termen 15.05—1992	—	—
10.	BRAȘOV	BRAȘOV P-ța Sfatului nr. 15—16	Case	Sec. XVI	Muzeul de Etnografie	Cercetare restaurare	PRODOMUS	—	—
11.	BRAȘOV	Oraș BRAȘOV	Str. BARIȚIU			Studiu de impact	URBIS 90 termen — 02.1991	—	—
12.	BRAȘOV	Oraș BRAȘOV	Zone rezervate	—	—	Studiu de delimitare a zonelor protejate	« PROIECT » BV termen — 12.1991	—	—

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
13.	BRAȘOV	Sat RACOȘ Com. RACOȘ	Castelul Bethlen cu incinta fortificată	1664	Primărie	Cercetare intervenție de urgență	« PROIECT » BV termen 1993	MAXIMEX Brașov	—
14.	BRAȘOV	Oraș BRAȘOV Tiberiu Brădiceanu nr. 8	Bastionul Țesătorilor	1573	—	Interv. de urgență	Coop. meșteșugărească « SOLIDARITATEA » Rîșnov termen 05.1992	—	—
15.	BRAȘOV	Oraș FĂGĂRAȘ	Sec. XIV–XVII	—	—	Reactualizare lucrări de rest. și amenajare	CERIC termen 12.1991	—	—
16.	SIBIU	Oraș SIBIU	Biserica Azilului	Sec. XIII–XIV	Mitropolie	Săpături arhg.	Termen 09.1991	Muzeul Brukenthal, Petre Beșliu	—
17.	SIBIU	Oraș SIBIU P-ța MARE, nr. 10	Casa Haller	Sec. XV–	Mitropolie	Releveu	ABF. FABINI termen 02.1992	—	—
18.	SIBIU	Oraș MEDIAȘ	Fortificații medievale	Sec. XV	Primărie	Săpături arheologice	P. Beșliu termen 11.1991	Muzeul Brukenthal P. Beșliu	—
19.	SIBIU	Oraș MEDIAȘ	Fortificații medievale	Sec. XV	Primărie	Consolidare restaurare	PRO ARH Sibiu termen 10.1991		
20.	SIBIU	Oraș MEDIAȘ	Zone rezervate			Studiu de delimitare	IPJ Sibiu termen 12.1991		
21.	HARGHITA	Sat DAIA Com. ULIEȘ	Biserica Reformată	Sec. XV	Biserica Reformată	Consolidare	AX SRL, CO termen 08.1991		
22.	HARGHITA	Sat DAIA Com. ULIEȘ	Biserica Reformată	Sec. XV		Documentația intervenției de consolid. pictură	Peter Pall		
23.	HARGHITA	Sat ARMĂȘENI COM. CIUC SÎNGEORGIU	Biserica romano-catolică	Sec. XIII–XV		Studiu geotopo releveu	Proiect Covasna termen 08.1991		
24.	HARGHITA		Zone rezervate			Studiu de delimitare zone rezervate	IPJ M. Ciuc termen 12.1991		
25.	COVASNA	Sat ARCUȘ Com. VALEA CRIȘULUI	Cetate sătească, cu Biserica unitariană	Sec. XVII		Studiu istoric, consolidare restaurare	« PROIECT » Covasna Instit. de Istoria Artei Cluj, termen 12.1991		
26.	COVASNA	Sat CHILIENI Com. SF. GHEORGHE	Biserica unitariană	1495		Consolidare restaurare	« PROIECT » Covasna termen 12.1991		

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
27.	COVASNA	Sat MARTANUŞ Com. BRETCU	Biserica ortodoxă (Adormirea Maicii Domnului)	1796		Studiu istoric consolidare restaurare	Instit. Ist. şi Artă Cluj termen 12.1991, « PROIECT » Covasna termen 12.1991		
28.	COVASNA		Zone rezervate			Delimitare zone rezervate	« PROIECT » Covasna termen 06.1991		
29.	MUREŞ	Oraş SIGHIŞOARA	Sighişoara			Studiu de revitalizare urbană studiu topo 1/0000	IPJ Mureş 07.1991		
30.	MUREŞ	Oraş SIGHIŞOARA				Studiu sociologic, Studiu geotehnic	Adriana Rusu termen 09.1991 ISPIF termen 12.1991		
31.	MUREŞ	Oraş SIGHIŞOARA				Relevee 4 case	Instit. de Arhitectură « I. Mincu » termen 11.1991		
32.	MUREŞ	Oraş SIGHIŞOARA				Expertiză tehnică	PERS termen 08.1991		

http://patrimoniu.gov.ro

Comisia zonală Transilvania de vest

Nr. crt.	JUD.	LOCALITATEA	OBIECTIV	DATARE	PROPRIETAR	FELUL INTERVENȚIEI	PROIECTARE	EXECUȚIE	OBSERVAȚII
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	CLUJ	Oraş TIGSOR	Biserica de lemn Sfinții Arhangheli	Sec. XVII		Proiect de consolidare restaurare	ACS Cluj 20.12.1991	—	Predat
2.	CLUJ	SOMEŞU RECE	Biserica de lemn « Pogorîrea Sf. Duh »	Sec. XVIII		Proiect de consolidare consolidare	ACS Cluj 20.12.1991	—	Predat
3.	CLUJ	MĂNĂSTIREA	Castelul Korniş	Sec. XIX		Proiect consolidare	REMON Buc. 15.04.1992	—	Predat faza I, avizată
4.	CLUJ	CLUJ-NAPOCA	Turnul croitorilor	Sec. XV—XVII	Primăria municipală				Comandă intervenție urgentă « CLIO — SRL »
5.	CLUJ	CLUJ	Studiu de delimitare a zonelor istorice şi a rezervațiilor de arhitectură				Proiect IPJ — Cluj 20.07.1991		Predat, avizat
6.	CLUJ	BERINDU	Biserica de lemn « Înălțarea Domnului » zisă ,,din deal''	1752		Proiect cons.+rest.	ACS — CLUJ 20.12.1991		Predat
7.	CLUJ	CLUJ-NAPOCA	Turnul croitorilor	Sec. XV—XVII	Primăria municipală				Comandă intervenție urgentă « CLIO-SRL »
8.	CLUJ	CLUJ-NAPOCA	Studiu de delimitare a zonelor istorice şi a rezervațiilor de arhitectură				Proiect IPJ Cluj — 20.07.'91		Predat, avizat
9.	CLUJ	BERINDU	Biserica de lemn « Înălțarea Domnului » zisă « din deal »	1752		Proiect cons.+ rest.	ACS — CLUJ 20.12.1991		Predat

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
10.	CLUJ	CLUJ-NAPOCA	Piața Muzeului	Vestigii romane, sec. II—III		Cercetare arheologică	Muzeul de Istorie al Transilvaniei 20.12.1991		Executant, nepredat raportul de săpătură
11.	CLUJ	CLUJ-NAPOCA	Palatul Banffy (Muzeul de Artă)	1774—1785		Proiect acoperiș+intervenție urgentă acoperiș	IPJ Cluj+ Execuție CLIO — SRL		Proiect predat, în execuție
12.	CLUJ	CLUJ-NAPOCA	Muzeul Farmaciei (str. Gh. Doja nr. 1)	Sec. XV—XVIII		Intervenție urgentă, 1992	CLIO		În execuție
13.	ALBA	ALBA-IULIA	Fosta Prefectură (str. Bibliotecii nr. 7)	Sec. XVIII		Cercetare, proiectare, execuție	ABROM — Alba Iulia 1992		În execuție
14.	ALBA	SARD	Biserica reformată	Sec. XV—XVIII		Intervenție urgentă acoperiș	ABROM Alba Iulia 1992		În execuție
15.	ALBA	ALBA-IULIA	Studiu de delimitare a zonelor istorice și a rezervațiilor de arhitectură din localitățile județului			IPJ Alba-	20.02.1992		
16.	ALBA	ALBA-IULIA	Cetatea Alba Iulia	Sec. XVIII		Studii de revitalizare urbană	« LE » — Alba Iulia 15.02.'92		Predat faza I, avizat
17.	ALBA	VÎNTU DE JOS	Castelul Martinuzzi	Sec. XVI—XVIII		Releveu și cercetare arheologică	IPC Cluj+ I. Arh. Cluj 20.12.1991		Predat, avizat
18.	ALBA	SINCRAI	Castelul Kemeny, anexe	1805		Restaurare	I.P. Alba-Iulia (întrerupt)	ARMI BISTRIȚA	Continuă în 1992
19.	ALBA	ALBA-IULIA	Palatul Apor (str. Bibliotecii nr. 5)	Sec. XVII		Cercetare, proiectare, intervenție urgentă	ABROM Alba Iulia — 1992	În execuție	
20.	SĂLAJ	DOMNIN	Biserica de lemn Sfinții Arhangheli	1753		Proiect consolidare+restaurare	URBIS '90 4.10.1991		Predat, avizat
21.	SĂLAJ	STÎNA	Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului	Sec. XVIII		Proiect conservare restaurare	URBIS '90 29.11.1991		Predat, avizat

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
22.	SĂLAJ	MOIGRAD	Oraş roman Parolissum; amfiteatru roman	II–III		Muzeul jud. de Istorie şi Artă Zalău	Cercet. arhg. + execuţie (consolidare ruine)	termen 1993	
23.	SĂLAJ	INĂU	Biserica de lemn Sf. Arhangheli	1832		Proiect cons. + rest.	URBIS '90 4.10.1991		Predat, avizat
24.	SĂLAJ	DOBA	Biserica de lemn Sf. Arhangheli	Sec. XVII		Proiect cons.-rest.	URBIS '90 1.11.1991		Predat, avizat
25.	SĂLAJ	NOTIG	Biserica de lemn Sf. Voievozi	1842		Execuţie	Taina Lemnului — Maramureş 1992	În execuţie	
26.	SĂLAJ	SOLOMON	Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului	Sec. XVIII		Execuţie	Taina Lemnului — Maramureş 1992	În execuţie	
27.	MARAMUREŞ	ARDUZEL	Biserica de lemn Sfinţii Arhangheli	1650		Proiect consolidare restaurare	« CERIC » Bucureşti 25.11.1991		Predat
28.	MARAMUREŞ	BUZEŞTI	Biserica de lemn Sfinţii Arhangheli	1799		Proiect consolidare restaurare	« CERIC » Bucureşti 25.11.1991		Predat
29.	MARAMUREŞ	RĂZOARE	Biserica de lemn Sfinţii Arhangheli	1700		Proiect conservare restaurare	« CERIC » Bucureşti 25.11.1991		Predat
30.	MARAMUREŞ	LĂPUŞ	Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului	1697		Proiect conservare restaurare	« CERIC » Bucureşti 25.11.1991		Predat
31.	MARAMUREŞ	BERCHEZOAIA	Cetatea Chioarului	Sec. XIII–XVIII		Comandă cercetare arheologică 27.06.1991	Muzeul Jud. de Istorie Maramureş		
32.	SATU MARE	CAREI	Castelul Karoly	Sec. XVIII–XIX		Proiect de intervenţie urgentă la acoperiş	« SIGMA Pn » Satu Mare 25.12.1991		Predat, avizat, achitat
33.	SATU MARE	SOCONZEL	Biserica de lemn Sfinţii Arhangheli	Sec. XVIII		Proiect de consolid. restaurare	« CRIS-COSTINEMIL » Baia Mare 20.12.'91		Predat, achitat, avizat
34.	HUNEDOARA	ORĂŞTIE	Cetatea Orăştiei	Sec. XIV–XVI		Cercetare arheologică + proiect consolidare + restaurare	« ASAR » Deva 15.05.1992		Predat parţial şi avizat parţial
35.	HUNEDOARA	VEŢEL	Oraşul roman Micia	Sec. II–IV		Cercetare arheologică	Muzeul Naţional de Ist. Bucureşti 1.11.1991		Executat, avizat

http://patrimoniu.gov.ro

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
36.	HUNEDOARA	LESNIC	Biserica Sfîntul Nicolae	Circa 1400					Comandă pictură UAP — filiala Timişoara
37.	HUNEDOARA	CRISCIOR	Biserica Adormirea Maicii Domnului	Sfîrşitul sec. al XIV-lea		Proiect consolidare restaurare pictură	REMON Buc. 30.01.1992 UAP — fil. Timişoara		Predat pictură 1992
38.	HUNEDOARA	HUNEDOARA				Studiu de delimitare a zonelor istorice şi a rezervaţiilor de arhitectură	IPJ Hunedoara 25.12.1991		Predat, avizat
39.	HUNEDOARA	LĂPUGIU DE JOS	Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului	Sec. XVIII		Proiect cons.+ rest.	« PERS » Buc. 15.10.1991		Predat, avizat
40.	HUNEDOARA	BRETEA MUREŞEANA	Biserica de lemn Sfîntul Dumitru	Sec. XVII		Proiect cons.+ rest.	PERS 15.10.1991		Predat, avizat
41.	HUNEDOARA	LUNCA	Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului	Sf. sec. XVII		Proiect cons.+ rest.	« PERS » 15.10.1991		Predat, avizat
42.	HUNEDOARA	DEVA	Teatrul orăşenesc	1911		Intervenţie urgentă acoperiş	METAL EXPRES Deva — 1992		În execuţie
43.	HUNEDOARA	DEVA	Castelul Bethlen (Magna Curia) B-dul 1 Decembrie 1918	Sec. XVI—XVIII		Intervenţie urgentă	METAL EXPRES Deva		În execuţie

http://patrimoniu.gov.ro

TINERETUL ȘI PATRIMONIUL

Din dorința de a contribui la procesul de salvare, apărare și valorificare a monumentelor și siturilor istorice din România, un grup de studenți din anul II al Facultății de istorie din Universitatea București a luat inițiativa constituirii Asociației TINERETUL ȘI PATRIMONIUL. Gîndită ca o viitoare posibilă filială română a cunoscutei JEUNESSE ET PATRIMOINE INTERNATIONAL, această asociație sub patronajul Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice și Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, urmează a desfășura o activitate cultural-educativă, pedagogică și științifică; principalele sale obiective sînt sensibilizarea opiniei publice față de starea actuală a monumentelor și siturilor istorice prin toate mijloacele la care va avea acces. Susținînd și promovînd participarea concretă a tinerilor la activitățile de cercetare (arheologică, istorică, arhitecturală, artistică), restaurare, conservare și punere în valoare a monumentelor, asociația speră totodată să-și aducă o importantă contribuție la formarea viitoarelor generații de specialiști în acest domeniu de activitate.

Conform statutului, din asociație poate să facă parte orice tînăr care se angajează să acționeze în sensul celor de mai sus; întreaga activitate este coordonată de un Consiliu de administrație, compus dintr-un președinte (studentul Ștefan Petre), vicepreședinte (studentul Aurel Trandafir), un secretar general (studenta Emilia Ciurea) și doi membri (studenții Szocs Daniel și reprezentantul DMASI).

Organizarea activităților științifice, desfășurate sub înaltul patronaj al CNMASI, este realizată de către un Consiliu științific condus de un secretar (studenta Cristina Ion).

Fondurile necesare desfășurării activităților Asociației se vor constitui din donații publice și private precum și din cotizațiile membrilor, sau din sume obținute de aceștia pentru diferite prestații.

În viitorul apropiat Asociația TINERETUL ȘI PATRIMONIUL își va constitui filiale în toate centrele universitare din țară, pe lîngă Facultățile de istorie, istoria artei și arhitectură, mărindu-și astfel considerabil sfera de acțiune.

ȘTEFAN PETRE

http://patrimoniu.gov.ro

AVENTURI ÎN ORIENT

* **ADRIAN-SILVAN IONESCU.** *Artă și document. Arta documentaristică în România secolului al XIX-lea*, **București, Editura Meridiane, 1990, Colecția « Curente și sinteze », 53.**

« Ajungînd la locul nostru de refugiu, am descoperit că era o mizerabilă colibă de lemn, înconjurată de o palisadă dărăpănată, plină de călători, bagajele, caii lor și o turmă de oi (. . .) Înainte de a ne retrage la odihnă am luat măsuri de precauție ca nu cumva vreun lup singuratic să ne facă o vizită în timpul nopții (. . .) În sfîrșit, și-a făcut apariția un jupîn puternic, probabil comandantul, care, după ce a făcut o recunoaștere asupra poziției noastre și fiind fără îndoială puternic tentat de oile ce behăiau și caii ce nechezau (. . .), s-a avîntat curajos înainte, urmat de întregul grup, și cu un asalt au încercat să sară palisada (. . .) Doi sau trei au reușit să se cațere pe gard, de unde însă au fost imediat expediați peste el de armele noastre și lungile cuțite și securi ale tovarășilor noștri de luptă, spre a fi devorați de fîrtații lor flămînzi (. . .) ». Descrierea aparține căpitanului englez Edmund Spencer și reprezintă doar una din aventurile (de data aceasta terminată cu bine pentru plimbăreți) prin care puteau trece cei atrași de alte meleaguri.

Să vedem cîte ceva din ceea ce ți se mai putea întîmpla: să te îmbolnăvești de friguri, ca universitarul de la Cambridge Edward Daniel Clarke ; să fii șicanat la graniță, ca James Henry Skeene (« A izbucnit o mare exclamație cînd au fost descoperite cele cîteva desene grosolane ale mele ; evident, trebuia să fiu un spion militar căci toate subiectele erau castelele și ortărețele »); în pericol de a fi arestat, ca George Edwards Hering, sau chiar arestat de « vigilenții » paznici ai hotarului, ca Théodore Valerio ; sau să fii bruscat, din prea multă curtoazie, ca Sir Robert Ker Porter (« Spre marea mea surpriză, părăsind salonul [după o audiență la domnitor], m-am găsit deodată apucat de brațe și umeri (. . .) Astfel am fost imediat grăbit de mulțimea (. . .) de servitori vulgari, care pur și simplu m-au îmbrîncit tot drumul spre marea intrare a palatului; astfel legat de mîini și înălțat în aer (. . .) am fost imediat împins înăuntru [în caleașcă] cu așa puțină atenție pentru protecția picioarelor și mîinilor mele de parcă cei ce mă aduseseră ar fi îndesat un mănunchi de vreascuri într-un cuptor»).

Cartea lui Adrian-Silvan Ionescu ne prezintă pe acești căutători de noi tărîmuri, care, fie din pasiune, fie cu treburi oficiale, au străbătut pămîntul românesc în secolul trecut, lăsîndu-ne prin pana, dar mai ales prin desenele lor, imagini-document mai mult sau mai puțin exacte, în funcție de instruirea și talentul fiecăruia.

Fie că sînt englezi, francezi, de limbă germană, pămînteni sau « naturalizați » (Henri Trenk), fie că sînt medici, pastori, profesori, fie că sînt civili sau militari (de fapt astfel e structurat materialul), fie că sînt pur și simplu « gentlemen » (James Henry Skeene), fie că își execută singuri lucrările sau nu, cu toții au de trecut dificilul examen al transportului prin țară — de fapt una din cele mai palpitante aventuri ale acestor « curioși » — cu formidabila sau mai curînd groaznica (după cei ce au folosit-o) « keroutza ». Iată două mărturii edificatoare: William Macmichael: « Unul dintre servitorii noștri mai călătorise în Moldova și vorbea în așa termeni despre viteza cu care mînă poștalionii (. . .) încît ne făcea să privim cu ochi temători la starea nefericitului nostru *bridgkas* (. . .) Conductorul nostru (. . .) cu greu a putut fi convins să facă un compromis pentru noi mergînd într-un trap iute. Viteza lui obișnuită, un galop întins, ar fi sfărîmat vehiculul nostru într-o mie de bucăți » ; Theodor Aman: « Căruța fugea încît nu mai avea vreme să scîrție (. . .), săltînd din hopuri în hopuri și azvîrlindu-mă în sus ca pe o minge ; surugiul țipa, vorbea, pocnea de asurzea cîmpii (. . .) Un vîrtej grozav mă cuprinse în sînul acelui *steeplechase* diavolesc ; ochii îmi ieșau din cap, creierii mi se clătinau ca o apă într-o carafă, șoldurile mă durea, dinții îmi clănțănea, urechile îmi țiuia ». Nici surugii nu erau mai prejos, după cum ne asigură cavalerul August von Henikstein : « Ei purtau o căciulă grosolană din piele de capră, cu cea mai hidoasă înfățișare, ori părul le era ras pe țeastă în așa fel încît să lase numai în vîrful capului un smoc mare, doar flocoasele-i bucle căzînd în jurul urechilor, peste ochi și pe gît în jos ». Un drum cu căruța de poștă în astfel de condiții semăna mai curînd cu peripețiile pe care le vor fi trăit ocupanții unui vehicul al companiilor Pony Express sau Wells-Fargo, urmărit prin Utah de indieni sau de temuții *desperados*.

Lucrarea nu este exhaustivă (lipsesc, de exemplu, Jules Rigo sau Paul Baudry) ; de altfel nici nu și-a propus și nici nu putea să fie. Principalii documentariști sînt însă prezenți, atrași de « exotismul și culoarea locală a zonelor îndepărtate și necunoscute » (p. 5). « Cele găsite aici [în țările române] reprezentau o inepuizabilă sursă de inspirație, prin cromatica vie, prin marile discrepanțe de viață socială, de habitat, de port, prin toată ciudățenia întîlnirii dintre Orient și Occident » (p. 15).

Întîlnirea dintre cele două lumi, cea orientală și cea occidentală, este șocantă și ca atare larg ilustrată (Barabás Miklos, Maxim Nikiforovici Vorobiev, Charles Doussault, pentru a aminti numai cîțiva artiști). Theodor Aman resimte și el acest șoc: « Acest amestec de toate contrasturile mă silea să mă cred cînd într-o insulă din Oceania, cînd într-o capitală a Evropei și prin urmare nu știam cu siguranție dacă acele ce vedeam era un vis a închipuirei mele sau lucruri în ființă ».

Subiectul a fost și este, pe nedrept, puțin abordat la noi, arta documentaristă fiind « mai degrabă acceptată ca o rudă săracă, dar amuzantă și plină de pitoresc » (p. 23). Se detașează lucrarea lui George Oprescu, *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XXI)*, Cultura Națională,

http://patrimoniu.gov.ro

(Bucureşti), 1926; cea a lui Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Bucureşti, Editura Eminescu, MCMLXXXI, sau colecţia lansată de Editura Academiei, *Călători străini despre Ţările Române* (din care au apărut pînă în prezent opt volume). Articole sînt, relativ, numeroase şi, totuşi, subiectul nu-şi găseşte locul potrivit, mai bine spus pe care-l merită, dintr-o superficială percepere a acestui fenomen artistic sau din necunoaştere.

Cîtă injustiţie, dacă ne gîndim că datorită artiştilor documentarişti putem ajunge, cu un veac şi ceva în urmă, din oraşe mai mari sau mai mici (Iaşi — foarte des reprezentat, Bucureşti, Braşov, Giurgiu, Brăila, Timişoara, Suceava, Cernăuţi, Tîrgovişte sau Cîmpulung), la sate (Bărăi — pe valea Arieşului — sau Balta Albă); de la munte (vîrful Panaghia, Ceahlăul sau Cozia), la văi de ape (valea Almaşului, valea Mureşului, valea Oltului sau valea Putnei) sau Dunăre; de la coloanele de bazalt de la Detunata la « cataractul Sucevii lîngă Şipotu »; ne putem preumbla prin diferite localităţi (Sulina, Grădiştea, Turnu Severin, Mehadia, Constanţa, Găeşti, Baia de Aramă sau Storojine); putem vizita monumente — un tezaur de imagini şi informaţii, mult prea puţin folosit, pentru restauratori (Mitropolia din Bucureşti, piciorul podului lui Traian, biserica din Densuş, castelul Hunedoara, bastionul croitorilor din Cluj, bisericile Mihai Vodă, Sf. Gheorghe, Colţea, Stavropoleos, Bucur, Bărăţia din Bucureşti, mănăstirea şi cetatea Neamţului, hanurile Sf. Gheorghe şi Manuc din Bucureşti, mănăstirile Cozia, dintr-un lemn Surpatele, Hurez, Bistriţa, Tismana, Trei Ierarhi, Suceviţa, Dragomirna, Putna, Pasărea, Sinaia, Tutana, Arnota, schitul Brădetu sau cetatea Sucevei).

Principalul merit, poate, al artei documentariste este acela că a permis să ajungă pînă la noi « amintirea unor forme de viaţă şi de comportament ale unei societăţi în plină transformare (. . .), aspectele urbanistice ale României de acum un veac » (p. 303), într-un cuvînt lucruri astăzi definitiv pierdute, rămase imortalizate de preocuparea şi talentul acestor « aventurieri ». Datorită lor ştim uneori destul de bine, alteori parţial, cum arătau o staţie de poştă, un han « valah », un pichet grăniceresc din Delta Dunării, *biserica episcopală din Curtea de Argeş înaintea « restaurării » radicale efectuate de Lecomte de Nouy* (subl. ns.), un « hotel de grand boyard en Valachie », o cîrciumă « valahă » în împrejurimile Oradei Mari, o casă acoperită cu paie din satul Şuici (sat de sub munte, azi cu case exclusiv de zid şi lemn), « casa du bon viellard (calugăr'u) » de la Hurez, « strada mare » din Iaşi, interiorul casei principelui Ghica din Culoarea de Negru, uliţa mare din Cernăuţi sau schitul Mărculeşti-Flămînda din Cîmpulung (dărîmat în 1943).

Cartea lui Adrian-Silvan Ionescu ne permite, totodată, să cunoaştem « scena de gen, cu pitoreştile descrieri de iarmaroace [tîrg la Sibiu sau tîrgul Moşilor], bîlciuri (. . .). străzi forfotind de lume (p. 304) sau să trăim, oarecum, alături de: ţărani moldoveni, din Hodod, din Orşova, din jurul Sibiului, din Bucovina, din Muscel; ţigani — aurari, fierari, muzicanţi unguri, « valaques de Transylvanie » sau ursari; feţe bisericeşti — popi, călugăriţa de la Surpatele, egumenul de la Hurez, preoţi reformaţi, călugăriţa de la Văratec sau parohul grec bucovinean; saşi — oameni simpli, burghezi, doamne din Sibiu; militari — arnăuţi, dorobanţi, santinelă turcească, husar ungur, ofiţer austriac, soldaţi de infanterie ai miliţiei pămîntene, roşiori sau ofiţeri de stat major, mocani (păstori) — « valah » de lîngă Oradea Mare, din Cîmpulung sau unguri; lipoveni; ruteni din Maramureş; evrei; surugii; tîrgoveţi; sacagii; plutaşi de pe Bistriţa; tineri în « haine nemţeşti » sau obraze subţiri şi capete încoronate — doamna Mariţica Bibescu-Văcărescu, soţie de nobil bucovinean, boieri de diferite ranguri sau domnitorii Alexandru şi Mihai Suţu, Alexandru şi Grigore al IV-lea Ghica, Alexandru Ioan Cuza, Carol I. Şi tot prin mijlocirea acestor artişti (căci mulţi dintre ei sînt veritabili profesionişti atît în ale documentarismului, cît şi în ale artei) putem vedea astăzi o nuntă la Orşova la 1847, o horă înaintea unei cîrciumi la 1864 sau jocul căluşului la 1819.

Ilustratorii sau documentariştii peregrini încep să dispară în jur de 1860 datorită apariţiei şi răspîndirii fotografiei, cucerire care a făcut munca lor oarecum de prisos. La noi, ei mai rezistă pînă către sfîrşitul secolului al XIX-lea şi primii ani ai secolului nostru (Tadeusz von Ajdukiewicz). Locul lor este luat, în noi condiţii, de fotografii profesionişti (vezi exemplul tipic, am putea spune, al lui Carol Szathmári).

« Documentarismul » actual, cel al fotografilor, este din ce în ce mai puţin gustat, cerut, deşi cîteva reviste se străduiesc [illegible] menţină interesul şi tradiţia dor[illegible] niului (să ne gîndim doar la exc[illegible] ţionalele "The National G[illegible] graphic" din Statele Unite [illegible] „Geo" din Germania).

Artă şi document este o ater[illegible] nare şi un îndemn pentru [illegible] reîntoarce privirile spre un [illegible] meniu căruia ar trebui să-i [illegible] dăm mult mai multă atenţie [illegible] reuşeşte să o facă.

AURELIAN STRO[illegible]

Vă rugăm să rețineți

Revista noastră oferă spații publicitare pentru firmele a căror activitate e apropiată domeniului nostru (restaurări, restructurări urbane, consolidări, adaptări arhitecturale etc.).

Plata se efectuează în lei sau în valută prin intermediul Agenției de publicitate « Prestip », specializată în publicitate prin presă.

Pentru informarea dv. asupra prețului și realizării reclamelor vă rugăm să vă adresați la « Prestip » — Agenția de publicitate, Calea Victoriei nr. 135, intrarea A, et. VII, cam. 33—35, sect. 1, tel. 59.25.77, zilnic între orele 8—16, sau la redacția « Buletinul Monumentelor Istorice », str. Ienăchiță Văcărescu nr. 16, sector IV, tel. 15.54.20, interior 115.

204

http://patrimoniu.gov.ro

CNMASI

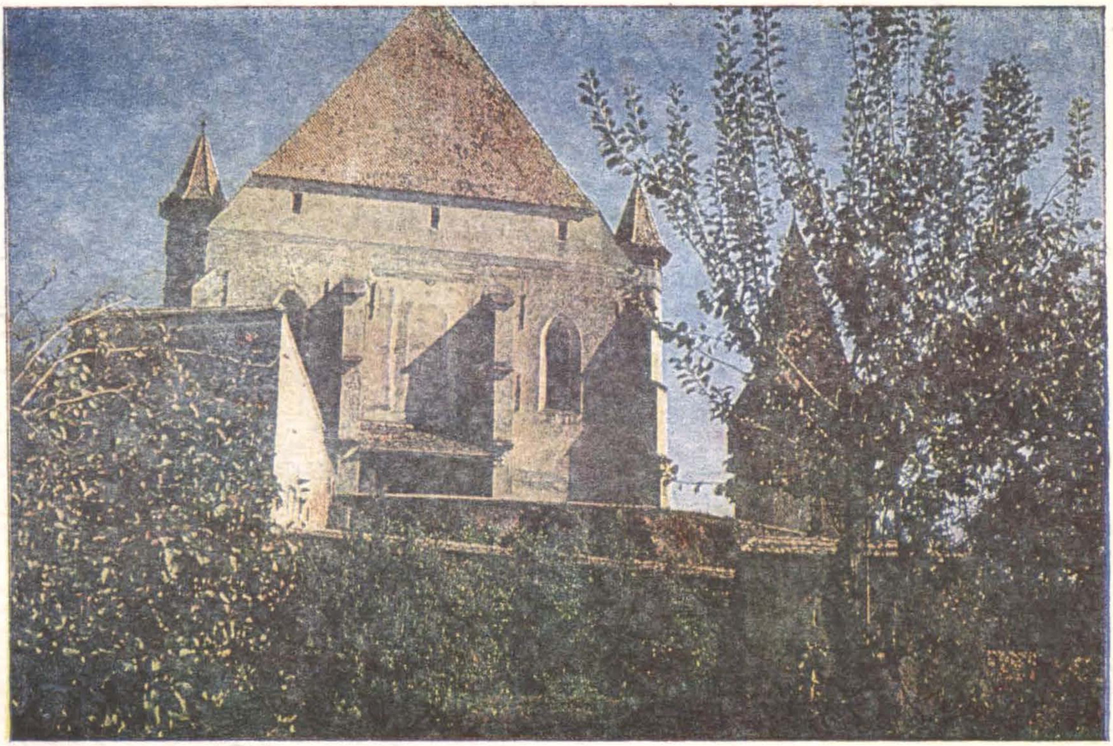

http://patrimoniu.gov.ro